

Görüş

Ekim 2011 - 10 TL KDV Dahil

70

12

Şaban Kardeş
**TÜRK-İSRAİL KRİZİ:
MORAL POLİTİKADAN
ÇATIŞMAYA**

18

Gencer Özcan
**KIRIK BİR ORTAKLIK
HİKAYESİ: TÜRKİYE-
İSRAİL İLİŞKİLERİ**

30

Beril Dedeoğlu
**TÜRKİYE-İRAN-İSRAİL
ÜÇGENİNDE SURİYE
SORUNSAĞI**

34

Fuat Keyman
**ARAP BAHARI,
TÜRKİYE MODELİ
VE AVRUPA BİRLİĞİ**

40

Hasan Ersel
**KRİZ VE TÜRKİYE'NİN
KÜRESEL EKONOMİYE
UYUMU**

46

Eren Ocakverdi
**TÜRKİYE EKONOMİSİNİ
ÇÖZÜMLERKEN
YAPILAN ANALİTİK
YANLIŞLAR**

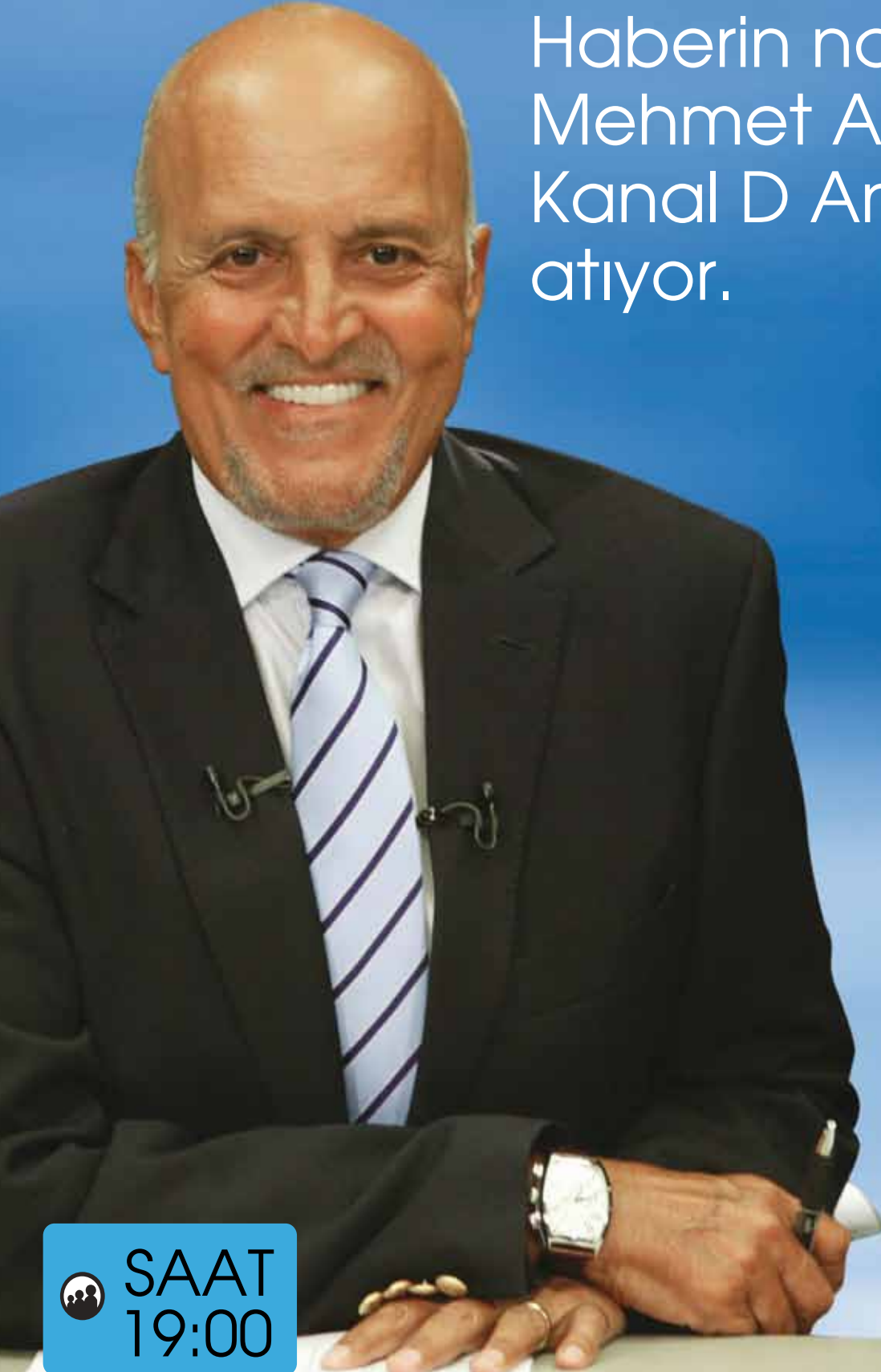
54

M. Ayhan Köse
**DALGALANIP
DURULMAYAN FİNANSAL
PİYASALAR**

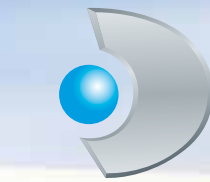
62

Meral Karasulu
**GLOBAL KRİZ ERTESİNDE
ASYA NEREDE?**

Haberin nabızı Mehmet Ali Birand'la Kanal D Ana Haber'de atıyor.

SAAT
19:00

KANAL D
Türkiye'nin Kanalı

Zafer Ali Yavan
TÜSİAD Genel Sekreteri

RİSKLERİ DOĞRU HESAPLAMAK

Yaz rahatlığını üzerimizden atar atmaz, önümüzdeki dönemde, farklı dinamiklerin harekete geçirdiği çok yönlü riskleri göğüslemek zorunda olacağımızı gösteren işaretler birer birer belirginleşmeye başladı.

Dış politika, yalnızca çevre koşullarının değil, Türkiye'nin politikalarının değişimi açısından da çok önemli ve bu alandaki hassas dengelerin, Türkiye'nin pek çok başka konusunu çok derinden etkileme potansiyeli var.

Türkiye'nin özellikle Ortadoğu ile ilgili politikalarının sürekliliğini ve değişimini, bu sayımızda çok değerli yazarların kaleminden sizlere aktarmaya çalışıyoruz. Bu çerçevede, en sıcak konuyu eksen aldık (Türkiye-İsrail) ve gidişatın nereye (quo vadis?) doğru olduğu sorusuna cevap aramaya çalıştık. Konuya farklı bakış açılarından, farklı yorumlar getiren yazarlarımız, İstanbul Kültür Üniversitesi Küresel Politik Trendler Merkezi Direktörü Mensur Akgün, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Yard. Doç. Şaban Kardaş, İstanbul Bilgi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Gencer Özcan, NTV Haber Müdürü Mete Çubukçu, Galatasaray Üniversitesi öğretim üyesi Beril Dedeoğlu ve İstanbul Politikalar Merkezi ve Sabancı Üniversitesi öğretim üyesi Fuat Keyman ile konuya bir söyleşi ile katkıda bulunan TÜSİAD International İsrail Çalışma Grubu Başkanı Hasan Akçakayaloğlu, sizlere, Türkiye-İsrail ilişkilerinin ne kadar çok boyutunun olduğunu, görünenin ötesinde ne tür riskler barındırdığını sanırım büyük ölçüde aktarmış olacaklar.

Bir başka sıcak gündem maddesi de bütün dünyanın nefesini tutarak izlediği küresel ekonomik kriz... 2008'den bu yana çeşitli evrelerden geçen küresel kriz, bir kez daha dünya iktisatçılarının bir numaralı gündem maddesi olarak karşımızda. Türkiye, bankacılık sektörü krizden etkilenmeyen, yaşadığı dönemsel durgunluktan sonra kriz ortamından en hızlı çıkan ülkelerden biri olarak literatürde yerini aldı ama, küresel dünyada yaşamının

gereği olarak, bazı dış risklerin olumsuz etkilerini bertaraf etmek için tedbiri yine de elden bırakamıyoruz.

Bu konuda da ekonomistlerin farklı bakış açıları var. Sağlıklı bir tartışma ve değerlendirmeye temel teşkil edebilecek bu farklı bakış açılarından önemli bir demeti bu sayımızda bulabilirsiniz. Yazarlarımız Sabancı Üniversitesi öğretim üyesi Hasan Ersel, Yapı Kredi Araştırma'dan Eren Ocakverdi, Uluslararası Para Fonu'ndan Ayhan Köse, yine Uluslararası Para Fonu'ndan Meral Karasulu hem kürenin farklı noktalarından, hem de farklı pencerelerden konuya yaklaşıyor.

Küresel ekonomi ile ilgili, diğer tartışmalara göre daha özel, ancak çok önemli bir alana B20 Emtia ve Hammaddeler Çalışma Grubu Üyesi Bruno Bensasson dikkat çekiyor. B-20/G-20 ekseninde TÜSİAD'ın da içinde yer aldığı, "Emtia Fiyatları" ile ilgili küresel çalışma hakkında bilgi veriyor.

Oslo'da radikal milliyetçi bir eylemcinin giriştiği katliam, geçtiğimiz dönemde bir süre gündemi işgal etti, ama sanki ortak bir karar varmışçasına, hak ettiği kadar çok gündemde kalmadı. İstanbul Bilgi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi ve Lund Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi üyesi Prof. Umut Özkınımlı bu konuda kafamızda beliren soruları cevaplıyor.

Geçtiğimiz dönemin önemli konularından biri de Somali'deki açlık meselesiydi. Galatasaray Üniversitesi'nden Prof. Mehmet Arda, Afrika'da açlığın bir "kader" olup olmadığını sorguladı.

Bu sayıda, kitap sayfalarımızda, Cemal Yardımcı'nın kaleminden, kapakta işlediğimiz konuyu daha geniş bir tarihsel çerçeveye oturtan bir kitap bulacaksınız: Bernard Lewis'in "Orta Doğuda Modern Tarihin Sonu" adlı kitabı...

Bu sayıda da dergimizi keyifle okuyacağınızı umuyoruz.

TÜSİAD adına sahibi:
Nazlı Ümit Boyner

Genel Yayın Yönetmeni ve
Sorumlu Müdür:
Zafer Ali Yavan

Yayın Danışmanı:
Cengiz Turhan

Yazı Kurulu:
Mensur Akgün,
Ferhat Boratav, Ümit İzmen,
Başak Solmaz,
Cengiz Turhan, Zafer Ali Yavan

Görsel Yönetmen:
Ercan Armutçu

Çizgiler:
Bora Özen

Grafik Tasarım ve Uygulama:
Arjans

Baskı:
Bilgi Promosyon Grafik Matbaacılık

Yapım:
Grup 7 İletişim Danışmanlığı
gorus@grup7.com.tr

Reklam:
Başak Solmaz
Tel: (0212) 249 19 29

Abone:
Burcu Orhan
borhan@tusiad.org

Yönetim Yeri:
TÜSİAD - Meşrutiyet Caddesi 46,
Tepebaşı 34420 İstanbul
Tel: 0212-2491929

Görüş'te yayınlanan tüm yazılar,
açıkça metinde belirtilmedikçe
kuruluşun resmi görüşünü yansıtmaz.

İmzalı yazılarda belirtilen görüşler
sadece yazarların düşüncelerini
ifade eder.

Editörün Notu

1 Riskleri Doğru Hesaplamak

Zafer Ali Yavan

Konjonktür

4 İçeride ve Dışarıda, Ekonomide ve Siyasette
Risk ve Belirsizlik Her Yerde

Ümit İzmen

Başkan'ın Görüş'ü

8 Ortadoğu Nereye Gidiyor,
Türkiye Nerede Duruyor?

Ümit Boyner

Kapak

10 Türkiye'nin Dış Politikası
Ters Giden Bir Şeyler mi Var?

Mensur Akgün

12 Türk-İsrail Krizi:
Moral Politikadan Çatışmaya

Yard. Doç. Dr. Şaban Kardaş

18 Kırık Bir Ortaklık Hikayesi:
Türkiye-İsrail İlişkileri

Prof. Dr. Gencer Özcan

22 Sorun Sadece Filistin Değil

Mete Çubukçu

26 Hasan Akçakayalıoğlu ile Söyleşi
Türkiye – İsrail Ekonomik İlişkileri
“Ticari İlişkiler İsrail İçin Daha Önemli”

Türkiye - Ortadoğu

30 Türkiye-İran-İsrail Üçgeninde Suriye Sorunsalı

Prof. Dr. Beril Dedeoğlu

34 Arap Baharı, Türkiye Modeli ve Avrupa Birliği

Prof. Dr. E. Fuat Keyman

Dosya

40 Kriz ve Türkiye'nin Küresel Ekonomiye Uyumu

Hasan Ersel

46 Türkiye Ekonomisini Çözümlerken
Yapılan Analitik Yanlışlar

Eren Ocakverdi

54 Dalgalanıp Durulmayan Finansal Piyasalar

M. Ayhan Köse

62 Global kriz ertesinde Asya nerede?

Dr. Meral Karasulu

68 Bruno Bensasson ile Söyleşi
“Emtia Fiyatlarındaki Dalgalanmalar”a Karşı
Özel Sektör Önerileri

Dünya

70 Oslo Katliamının Ardından
Avrupa'nın Hasta Adamı... Avrupa!

Prof. Dr. Umut Özkırımlı

74 Açlık Afrika'nın Yazgısı mı?

Prof. Dr. Mehmet Arda

Kitap

79 Dönüm Noktasındaki Orta Doğu

Cemal Yardımcı

12

18

22

26

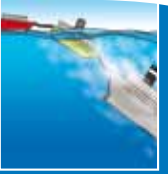
34

46

54

62

70

İçeride ve dışarıda, ekonomide ve siyasette RİSK VE BELİRSİZLİK HER YERDE

Dr. Ümit İzmen
İstanbul Aydın Üniversitesi

Değişimin müthiş hızlandığı bir dönemden geçiyoruz. Önümüzdeki birkaç sene içinde bizi nasıl bir geleceğin beklediğini öngörmek çok zor. Bu belirsizlik ekonomiden siyasete, yurtiçinden küresel gelişmelere tüm alanlar için geçerli. Yurtdışında: Ortadoğu'daki gelişmeler, Arap Baharı sonrası dönem, Suriye'de devam eden gerilim, Türkiye-İsrail ilişkileri, Kıbrıs sorunu, küresel resesyon ve hatta ikinci bir küresel finansal kriz riski, finansal mimaride yeni düzenlemeler, birçok devlette baş gösteren korumacılık eğilimleri, AB borç krizinin geleceği ve EURO bölgesinde gelişmeler... İçerde ise en öne çıkanlar Kürt

Küresel düzlemde ekonomik sorunların giderek ağırlaşması ve baş etmenin zorlaşması beraberinde sosyal ve siyasi sonuçlar da doğuruyor. Öyle ki, her an, her yerde, her şeyin olabileceği ürkütücü bir döneme giriyoruz. Bu ortamın Türkiye ekonomisi üzerinde etkilerinin olmaması düşünülemez.

meselesinde geline nokta ve yeni anayasa tartışmaları... Üstelik değişimin saptanabilir bir yönü de yok. İçeride ve dışarıda, ekonomi ve siyasette gelecek birkaç yıl içinde büyük değişimlerin gündemimizde olduğunu saptayabiliyoruz. Değişimin yönünün öngörülemez olması muazzam bir belirsizlik ve risk yaratıyor. Küresel düzlemde ekonomik sorunların giderek ağırlaşması ve baş etmenin zorlaşması beraberinde sosyal ve siyasi sonuçlar da doğuruyor. Öyle ki, her an, her yerde, her şeyin olabileceği ürkütücü bir döneme giriyoruz.

Bu ortamın Türkiye ekonomisi üzerinde etkilerinin olmaması düşünülemez. Zaten piyasalara baktığımızda bu etkiyi hemen görebiliyoruz. Kurlar bir gün artıyor, bir gün düşüyor, birkaç ay önce ekonomideki aşırı ısınmadan ve cari işlemler dengesindeki büyük bozulmadan, kurlardaki aşırı değerlenmeden

konuşuyorduk; bugün resesyon ihtimalinden ve TL'deki değer kaybının daha ne kadar devam edeceğinden konuşuyoruz. Beklentiler ve algılar kısa sürede hızla değişiyor. Bir gün önceki iyimserlik yerini bir gün sonra karamsarlığa bırakabiliyor.

Bu kadar sık ve derin değişiklik, bunca belirsizlik, gelecek için plan yapmayı, karar almayı, yatırıma başlamayı zorlaştırıyor. Daha olumsuz senaryoları bir kenara koysak bile, bu ortamda büyümenin mutlaka yavaşlayacağını söyleyebiliriz.

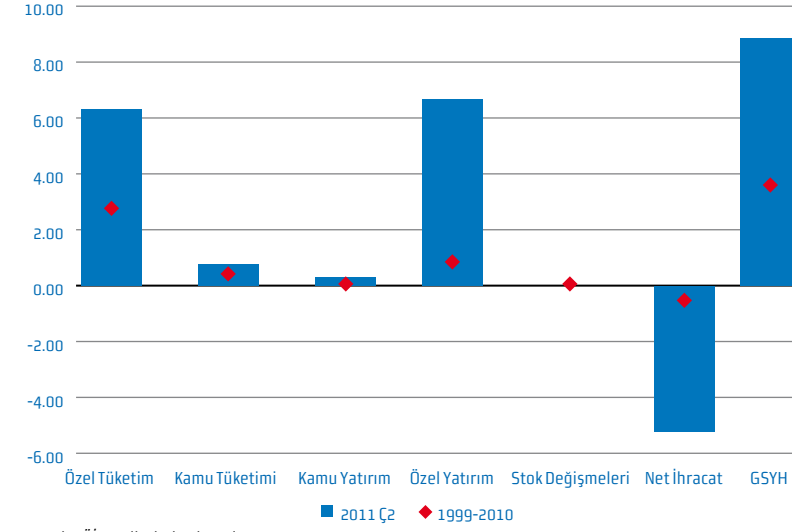
2011'in ilk yarısındaki yüksek büyüme yavaşlayacak

Türkiye küresel krizin etkilerini kısa sürede atlattı. Tüm veriler, ekonominin kriz öncesi seviyesinin üstüne çıkmış olduğunu gösteriyor. Dünya ekonomisinin hala 2008 krizinin etkisinde olduğu, toparlanmanın yavaş ve yeni risklere açık bir biçimde devam ettiği bu süreçte Türkiye'de büyümeyi sürükleyen iç talep oldu. İlk dönem %11.6 büyüyen ekonomi ikinci dönemde de %8.8 gibi tahminlerin üstünde bir hızla büyüdü. İlk dönemde olduğu gibi ikinci dönemde de büyümeyi özel sektörün tüketim ve yatırım harcamaları sürüklerken net ihracatın büyüme üzerindeki katkısı negatif oldu. Kamu sektörünün katkısı ise çok sınırlı kaldı. Bir önceki yılın aynı dönemine göre, büyümeye en büyük katkısı yapan %6.6 puan ile özel sektör yatırımları oldu. Özel sektör tüketiminin katkısı %6.3 puan olurken, kamu sektörünün yatırım ve tüketim harcamalarının katkısı %0.5 puanın altında kaldı. Net ihracat ise büyümeyi %5.3 puan aşağı çekti. 1999-2010 ortalamaları ile karşılaştırılınca büyüme dinamiğinin geçmişten epey farklı olduğu dikkati çekiyor. (Grafik 1) Sektörler itibarıyla ise imalat sanayi, ticaret ve ulaştırma, haberleşme sektörlerinin en büyük katkısı yapan sektörler olduğu ve inşaat sektörünün de büyümeyi sürüklemeye önemli bir rol üstlenmiş olduğu görülüyor.

GRAFİK 1

BÜYÜMEYE KATKILAR

(Bir önceki seneye göre, %)

Kaynak: TÜİK verilerinden hazırlanmıştır.

Büyümedeki yavaşlama ile beraber yeni istihdam olanakları daralacak.

Büyümedeki yüksek performansla birlikte istihdam piyasalarında da kuvvetli düzeltmeler görüldü. Küresel krizin istihdam piyasası üzerindeki etkilerinin en olumsuz olduğu dönem 2009 yılının Nisan ayıydı. Bu tarihle kıyaslanarak bakıldığında son açıklanan veriler, krizin işsizlik sorunda yol açmış olduğu yakıcılığın kalmamış olduğunu gösteriyor. İşsizlik oranı kriz öncesi seviyelere geri döndü. Ancak istihdam piyasalarındaki performans bunun da ötesine geçiyor. Çünkü krizle birlikte istihdama katılma oranı %46'dan %50'ye yükselmiş durumda. Bu da daha önce %42 seviyelerinde seyreden istihdam oranının istikrarlı bir biçimde yükselmesine imkan sağladı (Grafik 2). 2007 Haziran ayına kıyasla 2011 Haziran ayında 3.3 milyon kişiye ilave istihdam yaratıldı.

İstihdamdaki bu olumlu performans hiç şüphesiz kuvvetli büyümenin sonucu oldu. Önümüzdeki dönem artan belirsizlik ve riske bağlı olarak ekonomi yavaşlayınca, istihdam piyasalarındaki iyileşmenin de durması şaşırtıcı olmayacak. Bir başka ifadeyle gelecek dönem ekonomideki öncelikli sorun aşırı ısınma değil iç talepte zayıflama ve yeni istihdam olanaklarında duraklama olacak. Bunun yaratacağı sosyal sorunlar siyasetteki sıkıntıları artırma riski taşıyor.

Cari işlemler açığı azalacak

Büyümedeki yavaşlamaya bağlı olarak cari açık da azalacak. Son aylarda cari açığındaki bozulma eğiliminin hız kestiğini görüyoruz. Mevsimsellikten arındırılmış

verilerle bakıldığında ise son üç aydır cari açığa azalma eğilimi olduğu görülüyor. Açığın finansmanının ağırlıklı olarak kısa vadeli sermaye girişleri ile yapılıyor olmasına karşılık, son aylarda finansmanda uzun vadenin payının artıyor olması da, cari açığın oluşturduğu riskleri azaltan bir başka faktör.

Türkiye'nin en büyük ihracat pazarı olan Avrupa Birliği'ndeki sorunlara ve diğer önemli pazarları olan Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerindeki siyasi karışıklıklara rağmen dış açıktaki bozulma hız kesmiş durumda. Mevsimsellikten arındırılmış verilere bakıldığında durum daha net olarak görülebiliyor. Şubat ayında %50'ye dayanmış olan ithalat artışı %35 seviyelerine geriliyor. 2011'de cari işlemler açığındaki hızlı bozulmanın bir nedeni de krizle birlikte gerilemiş olan ithalat fiyatlarının yeniden hızla artmasıydı.

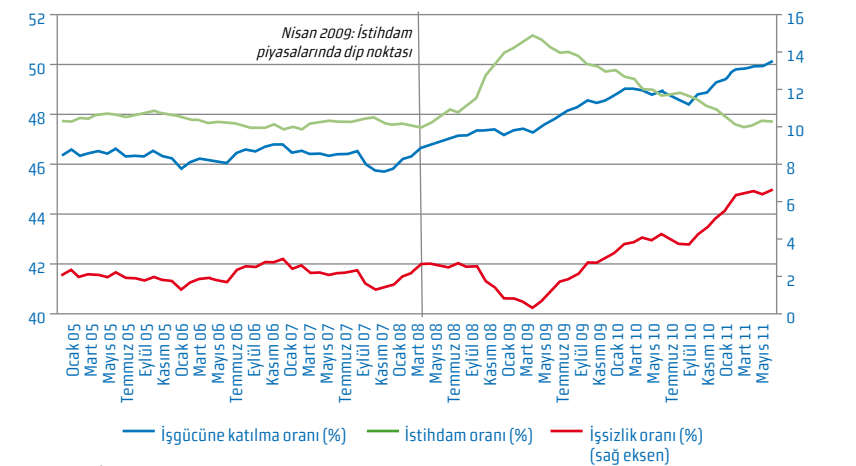
Miktar olarak baktığımızda, ithalat miktar endekslerindeki artışın Temmuz ayında %10'a gerilemiş olması, iç talebin yavaşlamakta olduğunun bir başka göstergesi.

ihracat cephesinde ise mevsimsellikten arındırılmış veriler Temmuz ayında iyi bir performansa işaret ediyor. Kriz öncesi seviyelere kıyasla gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler karşısında reel kurun değer kaybetmiş olması, ihraç ürünlerinin rekabet gücünü destekleyecek. Dolar/Euro paritesinin dolar lehine seyreliyor olması ise, girdi ithalatını dolar cinsinden yapan, buna karşılık ihraç ürünlerini Euro üzerinden fiyatlayan Türk ihracatçısının aleyhine bir gelişme oldu. Ancak Türkiye'de cari işlemler açığının esas belirleyicisi üretimin ithal hammadde ve girdiye bağlı yapısı. Bu nedenle önümüzdeki dönemde cari

GRAFİK 2

İŞGÜCÜ PİYASALARI

(Mevsimsellikten arındırılmış veriler)

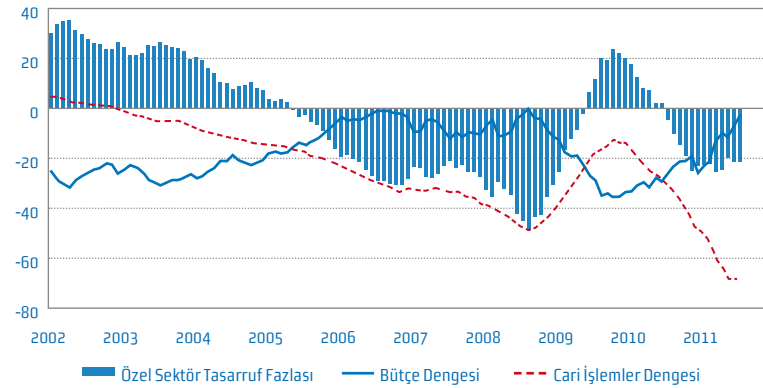

Kaynak: TÜİK verilerinden hazırlanmıştır.

GRAFİK 3

YATIRIM - TASARRUF DENGESİ*

(12 aylık kümülatif)

(*) Özel Sektör Net Tasarruf göstergesi Konsolide Bütçe Açığı ve Cari İşlemler Dengesi verilerinin toplamı olarak hesaplanmıştır.
Kaynak: TCMB, Hazine, Maliye Bakanlığı

açığın, ihracat pazarlarındaki talep yavaşlamasına rağmen, 2011'in ilk yarısında olduğu gibi bir tehdit oluşturmayacağını söylemek mümkün.

Tasarruf açığında tedrici düzelme

2011'in ilk yarısında özel sektörün yatırım harcamaları büyümeyi sürüklerken tasarruf açığı da dış tasarrufların artmasına yol açmıştı. Bu dönem içinde bütçe dengesinin korunuyor olması, ekonomideki tasarruf dengesizliğinin daha da kötüleşmesini engellemiştir. Bütçedeki olumlu performansın arkasında ise harcamalardaki azalmadan çok vergi affına ve hızlı büyümeye bağlı olarak gelirlerdeki artış var. Dış talepteki gerilemenin üzerine, yurtdışı talepte de yavaşlama durumunda maliye politikasındaki güçlü duruşun bozulması da gündeme gelebilecek. Dış finansman imkanlarının kısıtlı olduğu bir ortamda, kamu dengesinde önemli bir bozulma, özel sektörün tasarruf açığında ani ve sert bir düzelme yapılmasını gerektirecek (Grafik 3). Bugün ekonomi politikalarının amacı, önümüzdeki dönemde Türkiye'yi bekleyen düzeltmenin ani ve keskin bir düzeltme, yani bir kriz yerine tedrici olmasının sağlanmasıdır.

Ekonomi politikalarında maharetin önemi büyük

Belirsizliğin yoğun, risklerin yüksek olduğu bu dönem faizlerde daha fazla bir düşüşe pek fazla imkan sağlamıyor. Faizlerdeki yükselişin ise ekonomik aktiviteyi daha da yavaşlatması sorunları artıracak. Önümüzdeki aylar, tüm diğer yükselen piyasa ekonomilerinde olduğu gibi kurlarda hızlı dalgalanmaların sık görüldüğü bir dönem olmaya aday. Cari açık, yurtdışı piyasalardan finansman

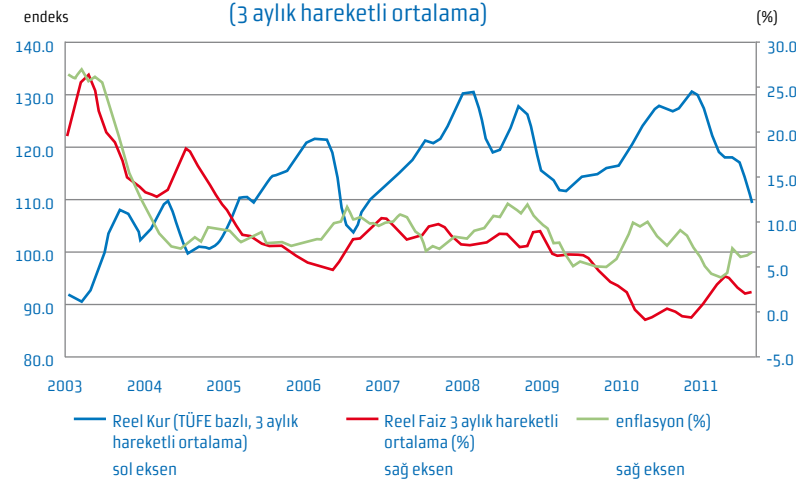
ihtiyacı ve özel sektörün döviz cinsinden borçlarının yüksekliği, TL'nin değerindeki değişimleri önemli kılıyor. TL'deki değer kaybının yurtdışı fiyatlara yansımaları, enflasyon üzerinde olumsuz etki yaratacak. Ama bu etki geçmişe göre daha sınırlı. Enflasyon düştükçe TL'deki değer kaybının enflasyon üzerindeki olumsuz etkisinin de %60'lardan %15'lere kadar gerilemiş olduğu hesaplanıyor. Büyümedeki yavaşlamanın enflasyon üzerindeki baskıları hafifleteceği de dikkate alındığında, enflasyonda sert yükselişler ve sert düşüşler beklememek gerekiyor. Önümüzdeki dönemde enflasyonla mücadelenin temel öncelik olmayacağı, finansal istikrar vurgusunun devam edeceği anlaşıyor. (Grafik 4)

Bunca belirsizlik ve risk, geleneksel araçlar ve ekonomi politikalarının yeterli olmayabileceği bir ortama da işaret ediyor. Olağandışı zamanlarda yeni bir yaklaşım ve bu yaklaşıma uygun araçlar gerekir. Ancak piyasalar, geleneksel politikalardan uzaklaşmasını her zaman olumlamaz. Bu yüzden, örneğin Merkez Bankası'nın son dönem politikalarında olduğu gibi ciddi eleştiriler de yapıldığı görülür. Eski çerçevenin geçerli olmadığı, eski politikaların etkisiz kaldığı, eski araçların yetmediği bir ortamda yeni araçları, yeni politikaları ve yeni yaklaşımları devreye sokmak ve bu yeni politika çerçevesinin kredibilitesini sağlamak ekonomi politikasını uygulayanların tecrübelerine, bilgi ve beceri düzeylerine bağlıdır. Ekonominin aktörleri de bu durumun farkında olarak, geçmişin alışkanlıklarına saplanıp kalmak yerine, yeni dönemin getirdiği değişikliklere hazır olmalıdırlar.

GRAFİK 4

İMKANSIZ ÜÇLÜ:
KUR, FAİZ, ENFLASYON

(3 aylık hareketli ortalama)

Kaynak: TCMB, İMKB, TÜİK, DPT verilerinden hesaplanmıştır.

GÜVEN: a.1. Korku, çekinme ve kuşku duymadan inanma ve bağlanma duygusu, itimat.

50 yılı aşkın süredir, milyonlarca insan Aksigorta'ya güven duyuyor.

AKSigorta

Ümit Boyner

TUSIAD Yönetim Kurulu Başkanı

ORTADOĞU NEREYE GİDİYOR, TÜRKİYE NEREDE DURUYOR?

Yoğun ve heyecanlı bir dış politika gündemiyle dolu iki ayı daha geride bıraktık. Bir yandan Ortadoğu'da değişim rüzgarları eserken diğer yandan da İsrail-Türkiye ilişkilerinde gerginliklerin yaşandığı, Filistin'in tanınma talebinin BM Genel Sekreteri'ne resmen iletiildiği bir dönemdi Ağustos ve Eylül ayları.

Aynı dönemde Güney Kıbrıs Rum Yönetimi de ilan ettiği Münhasır Ekonomik Bölgesi'nde muhtemel hidrokarbon yataklarını değerlendirmeye kalkınca heyecan doruğa çıktı ve eylül ayının ikinci haftasında gazete sayfaları çıkacak krizin askeri senaryoları ile doldu taşı.

Ama neyse ki sonunda sağduyu galip geldi ve BM'de yapılan konuşmaların sert tonuna rağmen, Kıbrıs ve İsrail ile olan ilişkilerde gerilim tırmanmadı. Ancak sorunlar da çözülmedi. Görünen o ki Türkiye bir süre daha dış politika konuşacak, sorunların yönetim ve çözüm yöntemlerini tartışacak.

Son iki aya damgasını vuran bir başka gelişme ise Başbakan Erdoğan'ın Mısır, Tunus ve Libya ziyaretleriydi. Değişimden nasibini alan bu üç Kuzey Afrika ülkesine yapılan ziyaret Türkiye'nin bu bölgedeki siyasi ağırlığının ve etkisinin de tescil edilmesini sağladı.

Her ne kadar insani amaçlarla düzenlenmiş olsa da, Somali'deki açlık için gerçekleştirilen yardım kampanyaları ve bu ülkeye dünyanın ilgisini çekmek için yapılan ziyaret de Türkiye'nin dış politikasındaki yeni açılımları göstermek açısından önemliydi.

Türkiye, tüm sorunlarına rağmen, küresel bir güç gibi davranmakta, Orta Asya'dan Afrika'nın ortasına kadar uzanan bir coğrafya da üstüne düşen evrensel sorumlulukları yerine getirmekteydi. Türkiye, ayrıca, İran ya da başka bir ülkeden kendisine ya da NATO müttefiklerine yönelebilecek bir saldırı tehdidi için toprakları üstüne radar sistemlerinin kurulmasına da izin vermişti.

Tüm bu ve benzeri nedenlerle Görüş'ün bu sayısının kapağı da dış politikaya ayrıldı, İsrail-Türkiye ilişkilerindeki gerilim dolayısıyla da ilişkilerin nereden nereye gittiği sorusu ön plana çıkartıldı. Bu sorunun cevabını birkaç sayfa sonra bulmaya başlayacağınızı umuyorum. Ama gelişmelerin kaygı verici olduğunu da not etmem gerek.

Umudumuz İsrail'in açık denizde ve hiç bir haklı gerekçeye dayanmadan saldırdığı Mavi Marmara gemisinde olanlar için özür dilemesi ve tazminat taleplerini bir an önce yerine getirmesi ve Gazze'ye uyguladığı ambargoyu kaldırması. İsrail'i yönetenlerin Türkiye'yi kızdırmanın maliyeti olduğunu bir an önce anlamaları gerekiyor.

Mısır ve Ürdün'de insanların İsrail diplomatik personelinin ülkeden uzaklaştırılması için sokağa dökülmesi ile Türkiye'nin bu ülkeyle olan ilişkilerini ikinci katip düzeyine çekmesi arasındaki zamansal ilişki sanıyorum İsrail'deki hükümet tarafından da görülüyordur.

Ayrıca Türkiye'nin açıkladığı diğer yaptırım tedbirlerini yürürlüğe koymasının İsrail'e getireceği külfet de bu ülkeyi yönetenlerce dikkate alınmak zorundadır. Türkiye'nin cezai yargılama sürecini başlatması, Gazze

ambargosunu BM Genel Kurulu aracılığıyla Uluslararası Adalet Divanı'na götürmesi İsrail'i ziyadesiyle rahatsız edecek tedbirler arasındadır.

İsrail'in Türkiye'nin dostluğuna, en azından iyi niyetine olan ihtiyacı şimdi çok daha fazladır. İsrail bölgesinde artık eskisinden çok daha yalnızdır.

İsrail'in Türkiye'nin dostluğunu kaybetmesinin sonuçları başta nükleer silahları ile ilgili düzenlemeler olmak üzere pek çok alanda karşısına çıkacaktır. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı tarafından NPT imzacısı olmaması dolayısıyla rahatsız edilmeyen İsrail, bundan sonra rahatsız edilecektir.

Üstelik Arap dünyasında esen demokratikleşme rüzgarları demokrasi getirmese dahi halka hesap vermeyi, halkın beklentilerine karşı hassasiyet göstermeyi getirecektir. Bundan sonra Camp David ile kurulan eski statükonun bekası imkansız yakındır. Yöneticiler İsrail ile olan ilişkilerinde artık eskisi kadar serbest hareket edemeyecektir.

Bu yüzden de İsrail'in Türkiye'nin dostluğuna, en azından iyi niyetine olan ihtiyacı şimdi çok daha fazladır. İsrail bölgesinde artık eskisinden çok daha yalnızdır. Başbakan Netanyahu BM Genel Kurulu'nda yaptığı barış çağrısının içini doldurmadığı sürece de yalnızlığı derinleşecek, Türkiye'nin iyi niyetine, arabuluculuğuna olan gereksinimi artacaktır.

Denilebilir ki, Filistin sorunu çözülmeden ya da çözüm yoluna girmeden İsrail-Türkiye ilişkilerinin normalleşmesi, eskisi gibi olması mümkün değildir. Doğrudur, imkansız değilse bile zordur. Ancak özür ve tazminat taleplerinin karşılanmasıyla sorunun yönetilebilir boyutlara indirgenmesi sağlanabilir. Başbakan'ın Kuzey Afrika ziyaretlerinde iyice belirgin hale geldiği gibi Türkiye'nin gücü askerlerinden değil siyasetinden kaynaklanmaktadır. Bölgedeki istikrar için de çözümün siyasetten ve diplomasiden geçtiği aşikardır.

Türkiye son 10 yılda dünya siyasetinde söz sahibiyse çatışma çözümüne, adalete, hukuka, insan haklarına ve demokrasiye verdiği değerden dolayı söz sahibidir. Türkiye yakın zamana değin sorunların parçası olmaktan özenle kaçınmış, çözümlerin parçası olmaya çalışmıştır.

Burada doktrin değişikliğinin etkisini görüyoruz. Ahmet Davutoğlu'nun vizyonu ile hayata geçirilen dış politika anlayışı Türkiye'yi dünya siyaseti içinde farklı bir yere taşımış, Afganistan ile Pakistan arasındaki sorunların çözümünden Balkanlardakilere kadar pek çok yer ve alanda Türkiye yapıcı, arabulucu rol oynama şansına kavuşmuştur.

Kıbrıs sorunun çözümünde öncü rol oynayan, BM tarafından hazırlanan planı destekleyen Türkiye'dir. İran ile 5+1 arasındaki tikanıklığı aşmak için de proje üreten yine Türkiye'dir. Mısır'daki, Tunus'taki, Libya'daki ve hatta Suriye'deki demokratikleşme taleplerini destekleyen de Türkiye'dir.

Bugün hem ulusal, hem uluslararası düzlemde sorunlarının çözümü hukuktan ve evrensel kabul görmüş ilkelerin, normların, prensiplerin uygulanmasından geçmektedir. Özellikle Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan dönüşümü belki hiç bir ülke Türkiye kadar içten anlamamaktadır. Kendi deneyimlerimiz, büyük bir

Denilebilir ki, Filistin sorunu çözülmeden ya da çözüm yoluna girmeden İsrail-Türkiye ilişkilerinin normalleşmesi mümkün değildir. Doğrudur, imkansız değilse bile zordur. Ancak özür ve tazminatla sorunun yönetilebilir boyutlara indirgenmesi sağlanabilir.

mesruiyet, vatandaşlık ve özgürlük mücadelesi veren toplumlara ilham vermektedir. Türkiye demokrasisinin AB süreciyle derinleşmesi bölge ülke toplumlarının önüne de daha berrak bir örnek koyacaktır.

Dış siyasetinde Türkiye'nin yaklaşımlarının yüklediği sorumluluk ise, Türkiye'nin kendi vatandaşlık, özgürlük ve toplumsal huzur meselesine siyaset alanını genişleterek yaklaşmasını zorunlu kılmaktadır.

Fotoğraf: AA - Kayhan Özer

Türkiye'nin dış politikası TERS GİDEN BİR ŞEYLER Mİ VAR?

Mensur Akgün

AK Parti iktidara geldiği 2002'den bu yana başarılı bir dış politika çizgisi izledi. Bazen tesadüfler, bazen de ısrarla uygulanan politikalar sonucunda Türkiye dünyada sözü dinlenen, çıkarları dikkate alınan bir ülke haline geldi. İlan edilen sıfır sorun gibi doktrinler büyük yankı buldu. Çatışma çözümüne odaklı yaklaşım Türkiye'nin etkisini artırdı.

Günümüz Türkiye'si çok geniş bir coğrafyada ağırlığı hissedilen bir ülke. Geçtiğimiz haftalarda Başbakan Erdoğan'ın Mısır, Tunus, Libya ziyaretlerinde görüldüğü gibi model alınan, söyledikleri dikkatle dinlenen bir yer. BM Genel Kurulu açılışı sırasında gerçekleşen ikili görüşme trafiği de Türkiye'nin öneminin teyidi niteliğinde.

Türkiye hem yarattığı modelle, hem de izlediği dış politikayla emsal alınan bir ülke haline geldi. Somali'deki açlığa sahip çıkarken, medeniyetler çatışmasında çözüm üretirken,

Afganistan'da sorumluluk üstlenirken, bir yandan İran'ın nükleer programının barışçıl boyutunu savunup diğer yandan ülkesine füze kalkanı projesinin radarlarını yerleştirirken tam anlamıyla küresel oyuncu oldu.

İzlediği dış politikasının da güçlü bir kavramsal boyutu oluştu. Ama yine de Türkiye'nin dış politikasında doğru gitmeyen bir şeyler var. Sanki Türkiye giderek daha az yumuşak gücüne, giderek daha fazla askeri kuvvetine güveniyormuş gibi duruyor. İsrail'le karşı yaptırım uygulanmasından Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin kendi kara sularına bitişik Münhasır Ekonomik Bölgesi'nde (MEB) petrol aramasına kadar gösterilen tepkiler dış politikamızda rahatsız edici bir değişime işaret ediyor.

Türkiye'nin İsrail'den uluslararası sularda öldürülen vatandaşları için özür ve tazminat talep etmesi doğal.

Oylandığını anlayınca sesini yükseltmesi ve gerek cezai, gerekse hakkın tescili anlamında hukuk yoluna başvuracağını açıklaması da anlaşılabilir. Fakat teorik olarak da olsa çatışma ima eden seyrüsefer serbestisi konusunda çıkış yapması bu zamana kadar benimsenen ve toplumsal olarak da destek gören temel ilkelerden bir sapışa işaret ediyor.

Güç tehdidi

Aslında bu tek bir çıkış olsa yine de anlayışla karşılamak mümkün. Ama ne yazık ki değil. İktidar ilginç bir şekilde gerilim siyasetini sevmişe benziyor, aynı türden ama bu sefer daha muğlak bir çıkış Rumlar tarafından kontrol edilen Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kendi kontrolü altında tuttuğu topraklara bitişik deniz bölgesinde ilan ettiği MEB için de uyguluyor.

Gazetelerde, televizyonlarda savaş çıgıllıklarının atıldığını, manşetleri münhasır ekonomik bölge tartışmalarının kapladığını görüyoruz. Hükümet ise savaş gemilerinin Akdeniz'e açılacağından ve Türkiye ile KKTC'nin haklarını koruyacağından bahsediyor. Görünbildiği kadarıyla Ankara Rum kesimine kızgın ama neden kızgın olduğu iyi anlaşılmıyor.

Türkiye, Rum kesiminin uluslararası hukuktan kaynaklanan bir hakkını kullanmasına karşı çıkıyormuş izlenimi veriyor. Hemen her konuda haktan, hukuktan, adaletten söz eden Türkiye MEB söz konusu olduğunda itirazını neye dayandığını açıklamıyor ya da açıklayamıyor. Çok bariz olmasa da güç kullanma tehdidinde bulunuyor.

Oysa güç kullanma tehdidi başta BM Şartı olmak üzere Türkiye'nin imzacısı olduğu pek çok bağt tarafından yasaklanmış bir siyaset yapma biçimi. Ayrıca ortada güç kullanmayı gerektirecek bir durum da yok. Kimse KKTC'nin hakkını ihlal etmiş değil. GKRY'nin MEB ilan etmesi ile bizim etmemiz arasında bir bağlantı ise mevcut görünmüyor.

Zaten KKTC'yi devlet olarak tanıdığımıza göre onunla MEB sınırlandırmasına gitmemizden daha doğal bir şey de olamaz. Bunun için GKRY'nin attığı adımlara sığınmamıza gerek yok. Kendi ya da KKTC'nin hakkına düşecek bölgede hidrokarbon olduğunu biliyorsak, hatta olabileceğine inanıyorsak bunca zaman beklemiş olmamız hata.

Bağlantılandırma siyaseti

Başka bir sorunumuz da tam çözülecekken sorunları birbiri ile bağlantılandırmamızla ilgili. Hatırlarsanız 2005'de

Gümrük Birliği'nden doğan sorunlarımızla Kıbrıslı Türklere uygulanan izolasyoncu politikalar arasında bağlantı kurup, izolasyonların kalkmasını ummuştuk. Altı yılda izolasyonların çoğu olduğu gibi yerinde kaldı, üstelik de AB ile müzakere süreci tamamen tıkanı.

Benzeri bir süreci Ermenistan ile ilişkilerin geliştirilmesinde yaşadık. Futbol maçı bahanesiyle iki ülkenin cumhurbaşkanları tarafından atılan cesur adım, 10 Ekim 2009'da Zürih'te imzalanan iki protokole rağmen havada kaldı. Sebep yine bağlantılandırma siyasetiydi. Türkiye bir taşla iki kuş birden vurmaya kalkıp, hem Ermenilerle olan sorunları hem de Dağlık Karabağ'ı çözmeye çalışınca Ermenistan ile olan ilişkiler yine eskiye döndü.

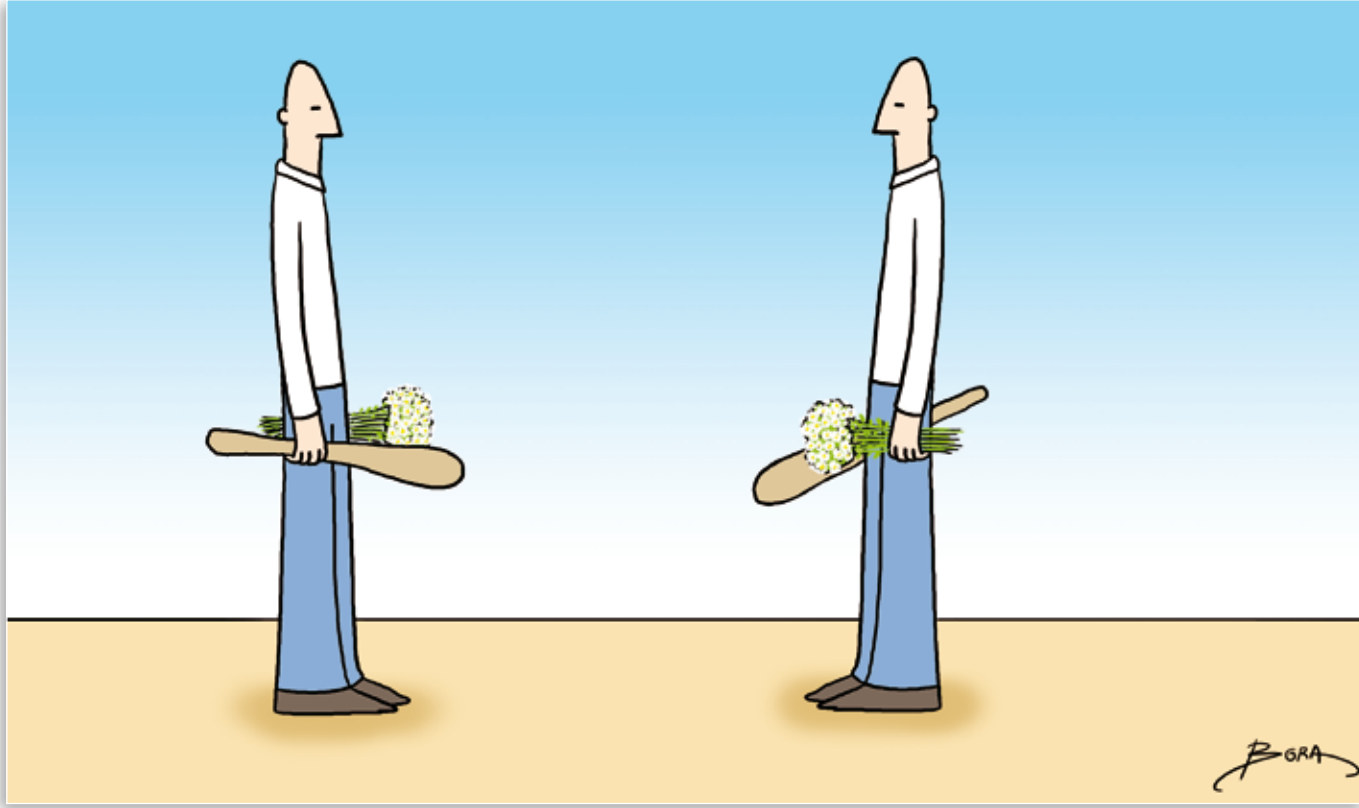
Bağlantılandırma siyasetinin son örneğini ise İsrail ile olan ilişkilerde yaşadık. Türkiye İsrail'den özür ve tazminat talep ederken, birden bire gündeme pazarlık sürecinde yer almayan Gazze ambargosunun kalkması girdi. Bu talebin belki de İsrail özür dilememe kararı üstünde etkisi olmadı, ama ikili ilişkilerdeki sorunun çözümü bir başka sorunun çözümüne bağlandı.

Üstelik de bu bağlantı Filistin Otoritesi tarafından bile kurulmadı. Mahmud Abbas BM Genel Kuruluna getirdiği tanınma talebini geri çekmeyi Gazze ambargosunun kalkmasına değil Batı Şeria'da yeni yerleşimlerin olmamasına koşuluna bağladı.

Taktik hatalar mı yapıyor?

Evet, Abbas'ın hata yaptığı ve bu bağlantıların gerçek hayatta var olduğu söylenebilir. Ki doğrudur. Gazze ablukası olmasaydı Mavi Marmara krizi yaşanmazdı. Dağlık Karabağ olmasaydı Ermenistan ile diplomatik ilişkiler çoktan kurulur, sınır kapısı açılırdı. Kıbrıs sorunu çözülmüş olsaydı zaten bugün onun türevlerinden söz etmiyor olurduk.

Fakat sorunların çözümleri bu tür bağlantıları daha da güçlendirilmesi ile değil ancak birbirinden ayrılması ile geleceğe benziyor. Sorunlar arasındaki bağlantıları güçlendirdikçe çözümlerini de güçleştiriyoruz. Sonra da güç kullanma tehdidi ile ortaya çıkıyoruz. Ne dersiniz sizce de bir şey ters gitmiyor mu? Somali'den Afganistan'a pek çok yer ve alanda başarılar kazanan Türkiye'nin dış politikası "taktik" hatalar yüzünden zora sokulmuyor mu?

TÜRK-İSRAİL KRİZİ: MORAL POLİTİKADAN ÇATIŞMAYA

Yard. Doç. Dr. Şaban Kardaş

TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü

Palmer raporunun ardından Türkiye'nin bir dizi yaptırımı devreye sokacağını açıklaması ile Türk-İsrail ilişkilerinin sürdürülebilirliği sorgulanırken, ikili ilişkilerin bozulmasının Ortadoğu güvenliğine olan etkisi de önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye-İsrail ortaklığının stratejik olarak adlandırıldığı veya tarafların doğrudan ikili bir çatışmasının olmadığı düşünülürse, ilişkilerin kopma noktasına gelmesi dikkate değerdir. Hatta, 2008 yılında bile Türkiye'nin İsrail ve Suriye arasındaki dolaylı görüşmelerdeki kolaylaştırıcı fonksiyonu ve barış sürecini yeniden canlandırma çabaları hatırlanırsa, İsrail'e neden çatışmanın eşiğine geldiği sorusu üzerinde ciddi şekilde durulmalıdır.

Türkiye'nin barış eksenli bir dış politika izlediğini iddia ettiği bir dönemde İsrail'e olan ilişkilerinde yaşadığı kırılma, Türk dış politikası için nasıl bir anlam ifade etmektedir? Bu yazıda, Türk-İsrail ilişkilerinde yaşanan tıkanmaya Türkiye perspektifinden bakılacak ve krizin bu noktaya tırmanmasına yol açan faktörler değerlendirilecektir. Özellikle, Türk karar vericilerinin Ortadoğu'daki yeni stratejik ortam, Türkiye'nin bölgedeki konumu ve Filistin meselesine dair algılarındaki kırılmaların İsrail'e ilişkilere nasıl yansıdığı tartışılacaktır. Yeni stratejik ortam ilişkilerdeki tırmanmayı kolaylaştırıcı bir rol oynasa da, krizi hızlandıran faktörün Türkiye'nin son yıllarda benimsediği rol tanımı doğrultusunda İsrail'in Filistinlilere dönük şiddete dayalı yaklaşımını değiştirmeyi hedefleyen moral politikası ve buna karşı İsrail'in gösterdiği direnç olduğu argümanı ilenecektir.

Yönetil(e)meyen kriz

Bugün Türkiye ile İsrail ilişkilerini donma noktasına getiren görünürdeki en önemli gelişme Türk vatandaşlarının hayatını kaybettiği Mavi Marmara saldırısı ve sonrasında Türkiye'nin ortaya koyduğu bir dizi talebin İsrail tarafından karşılanmamış olmasıdır. Mavi Marmara olayı ilişkilerde şu an gelinen tıkanmanın sebebi gibi görünse de bu süreci tetikleyen ve Mavi Marmara olayını da hazırlayan faktörlere bakmadan bugünkü durumu anlamak zor olacaktır. Türkiye'nin Mavi Marmara'ya saldırı derecesinde bir krize verdiği tepki haklı olabilir, fakat ortada doğrudan ikili çıkar çatışmasının olmadığı bir ilişkide böylesi bir krizin patlak vermesi ve bağların bugünkü kopma noktasına gelmesi kapsamlı bir açıklamayı gerekli kılmaktadır.

Ankara'nın Palmer raporu ertesinde açıkladığı beş maddelik plana kadar uzanan sürecin ayırt edici özelliklerinden birisi, İsrail'in 2008 yılı sonunda başlattığı Dökme Kurşun operasyonu nedeniyle Türkiye ile İsrail arasında hızla tırmanan gerilimi 'yönetme'ye dönük adımların iki taraftaki politika yapıcılarca da atıl(a)mamış olmasıdır. Oysa, Türk-İsrail ilişkilerinde Filistin meselesinden kaynaklı gerginlikler daha önceki dönemlerde de yaşanmasına rağmen, bunlar ikili ilişkileri çatışma noktasına varmadan yönetilmisti. 1980 yılında İsrail Parlamentosunun Kudüs'ü ebedi ve bölünmez başkent ilanına tepki olarak Türkiye'nin Kudüs Başkonsolosluğu'nu kapatması gibi örnekler yaşansa da bu gerilimler tırmanmamıştı. İsrail'in işgal altındaki topraklarda gerçekleştirdiği askeri operasyonlar, Türk halkından gelen tepkilere rağmen 1990'lar boyunca resmi düzeyde ilişkilerin geliştirilmesine büyük bir engel teşkil etmemişti. 2000'li yılların hemen başında İsrail'in ikinci İntifada'ya cevaben Filistinliler'e karşı uyguladığı aşırı şiddet, zamanın Başbakanı Bülent Ecevit'in İsrail'i soykırımla suçlayan sert tepkisi ile karşılaşsa da, bu durum ilişkilerde ciddi bir kırılmaya yol açmamıştır. Bazılarının 'İslamcı' eğilimlerinin mevcut krizin müsebbibi olduğunu iddia ettiği AK Parti'nin iktidara gelmesi sonrasında bile Türk-İsrail ilişkilerinde ciddi bir kopma yaşanmamıştır. Mesela, 2004 yılında Hamas'ın ruhani liderlerinden Şeyh Ahmed Yasin'in İsrail suikastıyla öldürülmesi Başbakan Erdoğan'ın şiddetli tepkisine neden olmuş, fakat ilişkiler bu denli gerilmemişti.

İkili ilişkilerde kırılma işaretleri ilk defa 2006 yılında Hamas lideri Halid Meşal'in Ankara ziyaretinin doğurduğu tartışmalar sonrasında ciddi şekilde ortaya çıkmıştır. Buna paralel

olarak, Türk dış politikasında bir eksen kayması yaşanıp yaşanmadığı tartışması da bu dönemde başlamıştır. Bu ortamda bile, taraflar, aralarında yaşanan gerginlikleri yönetmeyi bilmişlerdir. Aynı dönemde İsrail'in Lübnan'ın güneyine saldırısıyla bölgede yaşanan gerilimlere ve Türkiye'nin bu sorunun çözümünde aktif bir rol arayışına rağmen, bu gelişmelerin ikili ilişkileri etkilemesinin önüne geçilmiştir. Söz konusu gelişmelerin ikili ilişkilerde buhrana dönüşmesi bir yana, Türkiye, İsrail'in Arap komşuları ile arasındaki sorunlarda arabuluculuk girişimlerinde bulunmuş ve İsrail Cumhurbaşkanı ve Başbakanı'nı ağırlamıştır. 2007 yılı sonunda İsrail Cumhurbaşkanı'nın TBMM'de konuşma yapması bu anlamda manidardır.

Türkiye açısından bakıldığında, bu gelişme mevcut iktidarın Türkiye'nin İsrail'le olan ilişkilerini, Ortadoğu'daki stratejik ortamı ve kendi konumunu yeniden tanımlamaya gittiğini göstermektedir.

Fakat, 2008 yılının sonunda İsrail'in Gazze saldırısıyla başlayan gerginliği soğutucu adımlar iki tarafca da atılmamış, Mavi Marmara saldırısı sonrasında ise taraflar kontrolsüz bir tırmanma sürecine girmiştir. Böylesi bir gerginliğin devamında ilişkilerde kopma riskinin mevcudiyetine rağmen bu tırmanmanın önüne geçilmemesi, bir yönüyle karar alma süreçlerinde yaşanan zaafiyetin bir ürünü olarak görülebilir. Öte yandan, krizin bu noktaya kadar tırmanması, tarafların karşılıklı stratejik tercihlerini de yansıtmaktadır, çünkü ikili ilişkilerin kopması tolere edilebilir bir durum olarak görülmektedir. Türkiye açısından bakıldığında, bu gelişme mevcut iktidarın Türkiye'nin İsrail'e olan ilişkilerini, Ortadoğu'daki stratejik ortamı ve kendi konumunu yeniden tanımlamaya gittiğini de göstermektedir.

Değişen stratejik ortam

Son dönemde Türk dış politikasının üzerine dayandığı iki varsayımdan söz etmek mümkündür ve bu iki varsayım Türk karar vericilerinin İsrail'e ve bölgeye dönük algılarını büyük ölçüde şekillendirmektedir. Türkiye bir yandan güç dengesinin Ortadoğu'da kendi lehine kaydığını düşünürken, öte yandan

Türkiye bir yandan güç dengesinin Ortadoğu’da kendi lehine kaydığını düşünürken, öte yandan bölgede bağımsız politikalar üretebileceğine inanmaktadır.

bölgede bağımsız politikalar üretebileceğine inanmaktadır. Dinamik ekonomik performansı ve askeri modernleşme projeleri sayesinde Türkiye bölgedeki güç profilinin giderek arttığı bir dönemden geçmektedir. Türk imajının bölge halkları nezdindeki yükselişi ile birlikte ele alındığında, ülkenin Ortadoğu’da sözü dinlenir bir aktör olduğu algısı Türk karar vericilerinin bölge meselelerine yaklaşımında ön plana çıkmaktadır. Buna paralel olarak, özellikle Irak’dan çekilme tartışmaları bağlamında ABD’nin bölgedeki rolünün ve etkinliğinin tartışıldığı bir konjonktürde, Türk karar vericilerinin Türkiye’nin bağımsız dış politika takip edebileceğine olan inancı da giderek artmıştır.

Bu değişen algılar neticesinde İsrail’le 1990’lar boyunca gelişen ortaklığı hazırlayan stratejik zeminin ortadan kalktığı düşüncesi Türk liderlerinin hesaplarını etkileyen önemli faktörlerden biridir. Hatırlanacağı üzere, İsrail’le yaklaşmayı mümkün kılan sebeplerden birisi Türkiye’nin bölgede hissettiği yalnızlaşmaydı. Mevcut iktidarın komşularla ikili sorunları çözümüleme arayışı neticesinde, Suriye ile ilişkilerde Arap baharı öncesi dönemde yaşanan normalleşme örneğinde olduğu gibi, Türkiye’nin Ortadoğu kaynaklı tehdit algılamalarında yaşanan değişiklikler ve bölge ülkeleriyle girilen ekonomik yakınlaşma İsrail’e olan bağımlılığın ortadan kalktığı algısını pekiştiren diğer bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır.

Kısacası, Türkiye jeopolitik konumlanışını –yani gerek bölge ülkeleriyle, gerekse de bölge dışı büyük güçlerle ilişkilerini- yeniden tanımladığı bir sürece girmiştir. Türkiye’nin bölgesel liderlik ve bağımsız hareket etme arayışları ile birlikte ele alındığında, bu stratejik yeniden-konumlanış Türk liderlerinin zihin dünyasında, ‘yeni bir Ortadoğu’ oluşurken İsrail’in eskisi

kadar keyfi hareket edemeyeceği düşüncesinin de giderek yer etmesini beraberinde getirmiştir. Bu noktada, Türkiye bölgede işbirliğine dayalı politikalar takip ederek barış ve istikrarı tesis ettiği vasayımı ile hareket ederken, İsrail’in politikalarını şiddet ve çatışma odaklı addetmiş ve bunları bölgede istikrarsızlık unsuru olarak görmüştür. Bu yeni stratejik ortamda Türkiye’nin İsrail’le bir yandan önceki dönemdeki ilişkilerini gözden geçirdiği, bir yandan da İsrail’in bölgedeki politikalarını yüksek sesle sorguladığı bir dönemin önü açılmıştır.

Fakat, Türkiye’nin İsrail’le ilişkilerinde yaşanan kriz tek başına değişen jeopolitik ortam ve Türkiye’nin stratejik konumlanışını yeniden tanımlamasıyla açıklanabilecek bir olgu değildir. Özellikle de iki tarafın doğrudan çıkarlarının çatıştığı bir mesele olmadığı göz önüne alındığında, ikili ilişkilerin bugün çatışma noktasına gelmesi önemli bir gelişmedir. Yeni stratejik ortam, İsrail’le ilişkilerin zaten zayıf olan stratejik temellerindeki kırılmayı hazırlayıcı sebepler sunabilir. Fakat bugün ilişkilerde kopmanın ötesinde çatışma riski de içeren bir kriz söz konusudur ve bunu tetikleyici sebepleri başka yerde aramak gerekecektir. Kopma büyük ölçüde Türkiye’nin yeni rol tanımları ve bunun sonucunda Filistin politikasına verdiği önem ve İsrail’in bu dönüşüme gösterdiği dirençle ilintilidir. Stratejik ortamda yaşanan değişimler bu kopmayı ve akabinde gelen çatışmayı frenleyecek mekanizmaların gücünü azaltmış ve gerginliklerin tırmanması ile sonuçlanmıştır.

Yeni stratejik ortam, İsrail’le ilişkilerin zaten zayıf olan stratejik temellerindeki kırılmayı hazırlayıcı sebepler sunabilir. Fakat bugün ilişkilerde çatışma riski de içeren bir kriz söz konusudur ve bunu tetikleyici sebepleri başka yerde aramak gerekecektir.

Türkiye’nin yeni rol tanımı ve bölgesel liderlik arayışı

AK Parti dönemi Türk dış politikasına damgasını vuran önemli dinamiklerden birisi Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun ‘düzen kurucu’ kavramsallaştırmasında anlamını bulan bölgesel liderlik arayışındır. Diğer devlet yetkililerinin söz ve davranışlarında da izlerine sıkça rastlandığı üzere, bu anlayışın bir uzantısı olarak Türkiye son dönemde Ortadoğu’da ve diğer mücavir bölgelerde aktif bir angajman politikasına yönelmiştir. Fakat, bu aktif bölgesel liderlik arayışı yukarıda kısaca özetlendiği şekliyle basit bir Realpolitik

Siz sadece planlayın...

Siz sadece yatırımlarınızı ve ticari faaliyetlerinizi planlayın, gerisini işletmenize özel, hızlı finans çözümleri sunan BankPozitif’e bırakın.

rasyonalite üzerine dayandırılmamış, bilakis güçlü bir normatif boyut ve moral doku ile de bezenmiştir.

Türkiye'nin son dönem Ortadoğu politikası ekonomik ve stratejik mülahazalar yanı sıra yoğun ölçüde idealist temalar da içermektedir. Türkiye'nin rol tanımı ulus-devlet parametrelerinin ötesine geçmiş, bölgesinde ve küresel ölçekte barış ve adaleti tesis etmek için çalışan bir moral aktör olarak kurgulanmıştır.

Bu sebeple, Türkiye'nin son dönem Ortadoğu politikası ekonomik ve stratejik mülahazalar yanı sıra yoğun ölçüde idealist temalar da içermektedir. Davutoğlu'nun 'tarihsel derinlik' kavramsallaştırmasında ifade edildiği şekliyle, ortak tarih ve kültürel mirasın paylaşıldığı bölge, ülke ve halklara karşı Türkiye'nin özel bir sorumluluk altında bulunduğu tezi Türkiye'nin bölgesel liderlik eksenindeki rol arayışlarının ayrılmaz bir unsuru haline gelmiştir. Türkiye'nin rol tanımı giderek yalnızca ulusal çıkarlarını savunan bir ulus-devlet parametrelerinin ötesine geçmiş, aynı zamanda bölgesinde ve nihayetinde küresel ölçekte barış ve adaleti tesis etmek için çalışan bir moral aktör olarak kurgulanmıştır. Diğer bir ifade ile, Türkiye sadece bölgesinde siyasi etkisini ya da ekonomik nüfuz alanını genişletmek peşinde koşmamış, bunun da ötesinde yeni edindiği gücü kardeş ve akraba toplulukların hak ve hukuklarını korumak için kullanmayı kendisine görev addederek hareket eden bir profil sergilemiştir.

Türkiye'nin moral politik Filistin yaklaşımı

Moral politik yönüyle kendini ayırdettiren bu bölgesel liderlik arayışının en bariz uygulama alanı olarak karşımıza Türkiye'nin Filistin politikası çıkmaktadır. Bir yandan, bu politika insani gerekçelere dayanmaktadır. İsrail'in Filistin halkına karşı yürüttüğü ve zaman zaman yoğun şiddet kullanımı içeren baskıcı politikalara karşı Türk halkının genelinde bir tepkinin varlığı aşikârdır. Aynı şekilde, AK Parti'nin içinden geldiği siyasi gelenek düşünüldüğünde, bu konuya gösterdiği hassasiyet de bilinmektedir. Öte yandan, Türkiye Filistin sorununun çözümünün Ortadoğu'da kalıcı barışın anahtarı olduğu şeklinde bir pragmatik argümanla da bu konuya gösterdiği ilgiyi pekiştirmiştir. Bu bağlamda Türkiye giderek Filistinlilerin haklarının hamiliğine dayalı bir

yaklaşım geliştirmiş ve iki devlete dayalı çözümü uluslararası platformlarda da savunmuştur.

Türkiye'nin Filistin sorununa dönük idealist yaklaşımı öncelikle liberal araçlara, yani diplomasi ve diyalog yolunun kullanılmasına, dayanırken zaman içerisinde bu moral politika sertleşmiş, zorlayıcı unsurları içermiştir. Türk karar alıcılarının İsrail'in ikinci İntifada'ya ve Hamas'ın seçim zaferine tepkisine veya Güney Lübnan'a saldırısına rağmen İsrail ile iletişim kanallarını canlı tutmaya çalışmasının, İsrail'le Suriye arasında

dolaylı görüşmelerde kolaylaştırıcı rol oynamasının altında liberal enstrümanlara olan inançları yatmaktadır.

Dökme Kurşun operasyonu bu bağlamda bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye'nin arabuluculuk çabalarında bir ilerleme kaydettiğini düşündüğü bir dönemde ve hatta tam da İsrail Başbakanı'nın Türkiye ziyaretinin sonrasında bu operasyonun gerçekleştirilmesi, başta Başbakan Erdoğan'da yarattığı hayalkırıklığı hissi olmak üzere Türk liderlerinin İsraili muhataplarına karşı olan güvenini sarsmıştır. Bu gelişmenin akabinde, Türkiye yine de Tel Aviv'den Gazze ambargosunu yumuşatması ve Şam yönetimiyle Ankara'nın kolaylaştırıcılığında görüşmelere yeniden başlaması çağrılarını yapmaktan geri durmamıştır. Bunların sonuç vermemesi ile İsrail'in uzlaşma ve diyalog yoluyla barışçıl bir çizgiye çekilemeyeceği görüşü Türk tarafında ağırlık kazanmıştır.

İsrail'in normal diplomatik kanallarla ikna edilemeyeceği algısının yerleşmesiyle Türkiye'nin moral politikasının zorlayıcı önlemleri ön plana çıkardığı bir döneme girilmiştir.

İsrail'in normal diplomatik kanallarla ikna edilemeyeceği algısının yerleşmesiyle Türkiye'nin moral politikasının zorlayıcı önlemleri ön plana çıkardığı bir döneme girilmiştir. Bu meyanda Türkiye, takip ettiği politikalarla, İsrail'in Filistin meselesindeki tavrını uluslararası kamuoyu nezdinde sorgulanır hale getirmeye çalışmıştır. Gazze'ye

uygulanan ambargonun hukukiliğini, yerleşimciler politikasını ve İsrail'in BM kararlarını hiçe saymasını gündeme taşıyıp, İsrail'in bunların hesabını vermesi için çaba göstermiştir.

Kısacası, Türkiye yeni yaklaşımı ile İsrail'i uluslararası toplum nezdinde yalnızlaştırmayı ve üzerinde oluşturacağı baskı ile Filistin politikasını değiştirmeyi hedeflemiştir. İlginç bir biçimde, yukarıda tartışılan yeni stratejik ortam da bu politikanın hayata geçirilmesi için uygun bir zemin hazırlamaktaydı. Güç dengesinin kendi lehine kaydığı ve ABD'nin etkisinin azalması ile bağımsız politikalar izleyebileceği algısı bölgesel liderlik arayışındaki Türkiye'nin İsrail'e dönük yaklaşımını sertleştirmesini kolaylaştırmıştır. Çünkü İsrail'le ilişkilerin zayıflamasının stratejik anlamda maliyeti olmadığı kanısı yaygınlaşmıştır. Bu kanıyı destekleyen diğer bir gelişme ise Türk tarafının Obama yönetiminin ve dünya kamuoyunun da kendi pozisyonuna yaklaştığı ve İsrail'in Filistin politikasını sorguladığı varsayımını benimsemesidir.

Güç dengesinin kendi lehine kaydığı ve ABD'nin etkisinin azalması ile bağımsız politikalar izleyebileceği algısı bölgesel liderlik arayışındaki Türkiye'nin İsrail'e dönük yaklaşımını sertleştirmesini kolaylaştırmıştır.

Türkiye'nin İsrail'i uluslararası alanda yalnızlaştırma arayışında beklediği başarıyı elde edememesiyle, Filistin sorunu ekseninden geliştirdiği moral politik yaklaşım kendi politikası olarak kalmıştır. İsrail'in koalisyon iktidarının sağcı kanadının ağırlığı ile mevcut uygulamalarına devam etmesi, Türkiye'nin moral politik vurgulu bölgesel liderlik arayışının önündeki en büyük meydan okuma olarak ortaya çıkmıştır. Türk liderlerinin bu meseleyi kişisel düzeyde sahiplenmelerinin ve Türkiye'nin bölgesel güç olarak prestijinin giderek bu meseleye endekslenmesinin neticesinde İsrail'in Filistin politikası Türk dış politikasında bir gündem maddesi halini almış ve Mavi Marmara baskını ve sonrasındaki tırmanmanın da altyapısını

İsrail'in koalisyon iktidarının sağcı kanadının ağırlığı ile mevcut uygulamalarına devam etmesi, Türkiye'nin moral politik vurgulu bölgesel liderlik arayışının önündeki en büyük meydan okuma olarak ortaya çıkmıştır.

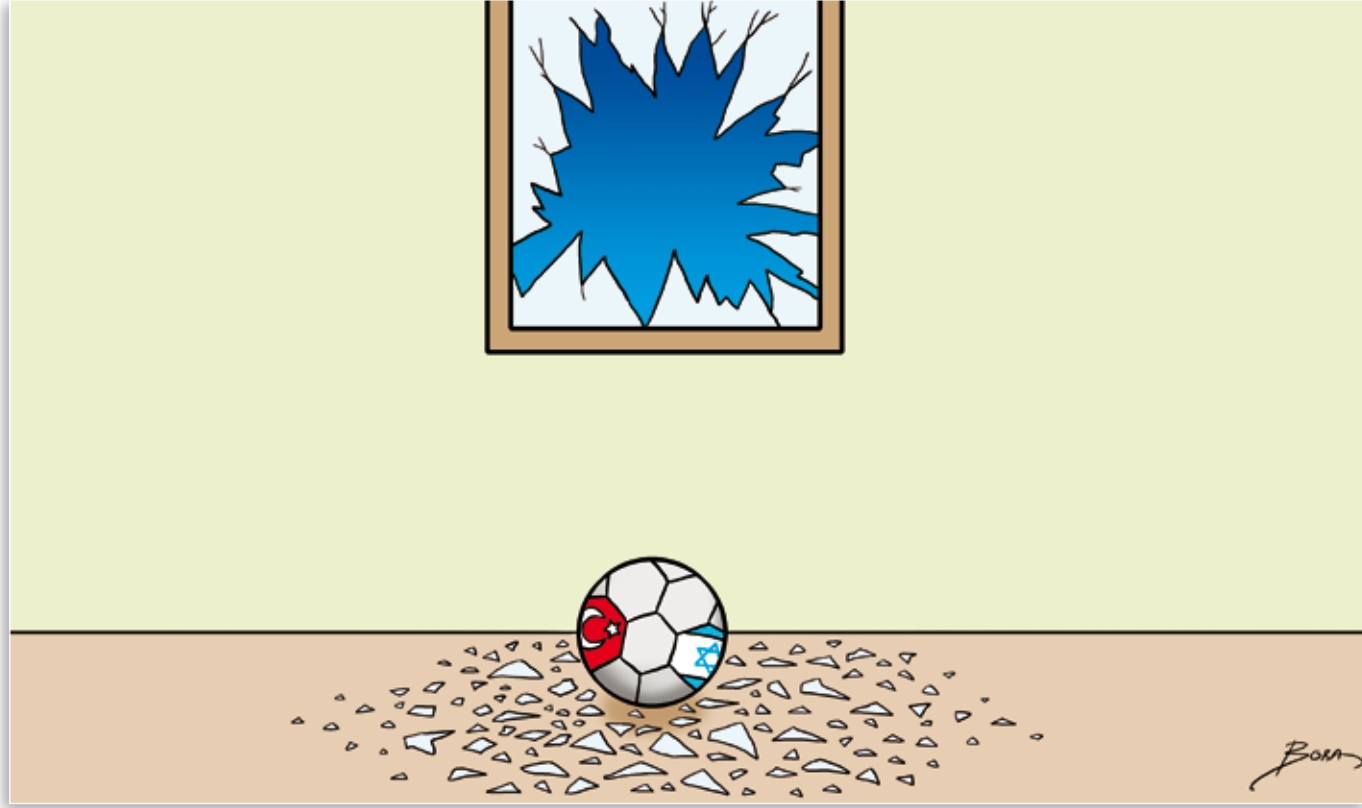
hazırlamıştır. Türkiye'nin bağımsız hareket vurgusu ve İsrail lobisinin etkisiyle Obama yönetimi bu tırmanmanın önünü kesecek adımlar atamamış, kopma dinamikleri daha da derinleşmiştir.

Kopmanın önüne geçilebilir mi?

Mavi Marmara baskını sonrası Türkiye-İsrail ilişkilerinde taraflar çözmek zorunda oldukları ikili bir mesele ile karşı karşıyadırlar. Krizin derinleşmesinin önüne geçecek adımlar zamanında atılamamış, anlaşmazlık konusu hususları uluslararası platforma taşımadan, meselenin çözümünü zamana yayacak ve ikili kanallarla ele alacak mekanizmalar kurulamamıştır. İsrail'in özür dilemeye yanaşmaması Türkiye açısından ikili sorunların çözümü önünde en büyük engel olarak durmaktadır. Türkiye'nin İsrail'le olan sorunlarıyla Filistin politikasını birlikte ele alması, İsrail'den çözüm için beklentilerini arttırmaktadır.

Başbakan Erdoğan'ın BM Genel Kurulu kapsamında yaptığı temaslarda vurguladığı gibi Türkiye hala İsrail'in uluslararası toplumun çağrılarına rağmen barış sürecinin önünü tıkadığını ve hukuksuzca yaklaşımlarını sürdürdüğünü düşünüyor. Arap baharının getirdiği değişim dalgası ile Ortadoğu'da yeni bir sayfa açılırken, İsrail in hala eski şiddete dayalı yaklaşımları sürdürdüğü argümanını da Türkiye dillendiriyor. Öte yandan, Mısır'ın yaklaşımındaki değişim örneğinde olduğu gibi, Türkiye yeni dönemde bölgede İsrail'in yalnızlaştırılması ihtimalinin daha da arttığı varsayımı ile hareket ediyor.

Bu ortamda, İsrail'den Mavi Marmara olayıyla ilgili kendi taleplerinin karşılanmasında ısrar etmenin yanı sıra, Türkiye'nin İsrail'e karşı zorlayıcı yöntemleri önceleyen moral politik yaklaşımını sürdüreceğini beklemek yerinde olacaktır. Filistin meselesini bölgesel liderlik arayışının merkezine bu denli koyduktan sonra Türkiye'nin bu sorunun çözümüne dönük ilerleme olmadan İsrail'le ilişkilerini normalleştirecek adımları atması zor olacaktır.

KIRIK BİR ORTAKLIK HİKAYESİ: TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ

Prof. Dr. Gencer Özcan

İstanbul Bilgi Üniversitesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü

Mavi Marmara olayı ile İsrail-Türkiye ilişkileri tarihinin en derin bunalımına sürüklendi. İsrail'den beklenen özrün gelmemesi ilişkilerin bir yılı aşkın bir süredir kilitlenmesine neden olmuştu. Son olarak, Başbakan Benjamin Netanyahu ile Türk diplomatların üzerinde anlaşıldığı, "İsrail 9 kişinin ölümüne yol açan operasyonel hatalardan dolayı Türk halkından özür dilemektedir" biçiminde formüle edilen çözümün, İsrail kabinesinin bazı üyelerinden onay alamaması, ardından da Palmer Komisyonu raporunun basına sızdırılması Ankara'yı ilişkileri ikinci kâtiplik düzeyine indirilmesi gibi dramatik bir adım atmaya yöneltti. Böylelikle İsrail, Türkiye'nin taleplerini sürüncemede bırakarak ilişkilerin bu noktaya savrulmasına göz yummuş oldu.

İlişkilerde yakınlaşma kararlarını memnuniyetle karşılayan, buna karşılık Türkiye ilişkileri soğutmaya karar verdiğinde olan biteni sessizce sineye çeken İsrail, Mavi Marmara ile bu politik çizgisini terk etti. İsrail, özür ve normalleşme mutabakatlarını imzalamaya yanaşmayarak doksanlarda stratejik düzeye çıkardığı ilişkileri, bölgede yalnızlaştığı bir dönemde kurtarması gerekirken, yüzüstü bıraktı. Tarihsel süreklilikler açısından bakıldığında, İsrail'in özenle koruduğu bir ilişkiyi gözden çıkarması yeni bir durumla karşı karşıya bulunduğumuzu gösteriyor. Arap Baharının yalnızlaştırdığı İsrail'in Türkiye'nin koşullarını kabul etmekten kaçınarak, bölgede daha fazla yalnızlaşmayı seçmesi kolaylıkla açıklanabilecek bir durum değil. Tüm gözlemciler, bu tutumun Netanyahu hükümetinin kırılğan yapısından kaynaklandığı konusunda hemfikir. Gelgelelim, olan biteni, İsrail siyasal yaşamını kilitleyen

bir koalisyon dengesi ile açıklamak gerçeğin ancak bir bölümünü aydınlatıyor. Daha açıklayıcı bir resme ulaşabilmenin yolu Irak'ın işgali ile birlikte Ortadoğu'da değişen koşullara ve Türkiye'de kurgulanan siyasal iktidar ilişkilerine bakmaktan geçiyor.

İsrail, özür ve normalleşme mutabakatlarını imzalamaya yanaşmayarak doksanlarda stratejik düzeye çıkardığı ilişkileri, bölgede yalnızlaştığı bir dönemde yüzüstü bıraktı. İsrail'in özenle koruduğu bir ilişkiyi gözden çıkarması yeni bir durumla karşı karşıya bulunduğumuzu gösteriyor.

İsrail, kuruluşundan başlayarak Türkiye ile ilişkilerini önemsemi. Türkiye ile kurmaya çalıştığı, yakın ve çok boyutlu ilişkilerle Arap ülkelerinden gelen baskıyı dengelemeye çalıştı. Ankara ile diplomatik ilişkilerin, koşullar elverirse askeri işbirliğinin geliştirilmesi, Tel Aviv için hep bir öncelik oldu. Türkiye açısından bakıldığında ise, İsrail ile ilişkilerin Arap ülkeleriyle ilişkilere endeksli olduğu, hatta tutsak kaldığı görüldü. Ankara, 1956'da Süveyş Bunalımı patlak verdiğinde, kurulmasına öncülük ettiği Bağdat Paktı'nın dağılmasını engelleyebilmek için İsrail ile diplomatik ilişkilerinin düzeyini düşürdü. Temmuz 1958'de Irak Devrimi'nin ardından ilişkiler yine Ankara'nın isteği ile ancak perde arkasında ardında yakınlaştı. Aralık 1980'de ilişkiler bugün olduğu gibi yeniden ikinci kâtiplik düzeyine düşürülürken de girişimin kaynağı Ankara idi. İran Devrimi sonrasında değişen bölge dengelerinin etkisinin yanı sıra, karar önemli ölçüde Ankara'nın Körfez'deki Arap ülkeleriyle ilişkilerini yakınlaştırmak iradesini yansıtıyordu. Seksenlerin sonunda ilişkilerin düzeyinin yükseltilmesi kararı da gene Ankara'dan geldi.

Bölgesel koşullarda değişim

İşe, doksanlı yıllarda ikili ilişkilerin yakınlaşmasına yol açan bölgesel koşulların önemli ölçüde değiştiği vurgulanarak başlanabilir. Bu yıllar, Yeni Dünya Düzeni beklentilerinin yükseldiği, barış umutlarının arttığı, doğal olarak da İsrail'e ilişkin algıların da değişmeye başladığı yıllardı. Oslo Barış Süreci ile birlikte Filistin Sorununun barışçıl bir çözüme kavuşturulacağı beklenirken Türkiye ile İsrail'in yakınlaşması zamanın ruhuna uygun bir gelişmeydi. Bunların yanı sıra, Ankara'nın Tel Aviv ile ilişkilerini yakınlaştırmaya iten kendince nedenleri de vardı. TSK'nın modernizasyon gereksinmelerine İsrail uygun çözümler sunabiliyordu. Müttefiklerinden istihbarat, silah ve mühimmat alamadığı günlerde, Ankara'nın yardımına İsrail geldi. Ankara'nın

Kürt Sorunu nedeniyle başının her geçen gün daha fazla derde girdiği günlerde, İsrail ile imzalanan askeri içerikli anlaşmalar Türkiye'nin yeni bölgesel politikasının köşe taşlarından birisi oldu. Anlaşmaları kamuoyuna açıklayarak, iki ülke, adlarını anmadıkları, ama herkesin bildiği tehditlere karşı, birlikte harekete geçilmesi gerektiğinde hızla devreye sokulabilecek bir askeri kapasite yaratmak için gereken siyasi iradeye sahip olduklarını gösterdi. Bu nedenle, 23 Şubat 1996'da imzalanan Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması, Suriye'nin PKK'ya verdiği desteği görmezlikten gelen Arap başkentlerine gönderilen kuvvetli bir işaret olarak algılandı.

Suriye ve İran yoğun çaba harcamalarına karşın, Türkiye'ye karşı Arap ülkelerini harekete geçiremedi. Anlaşmaların yarattığı sarsıntıların etkisi Tahran'dan Brüksel'e kadar hissedildi. Kürt sorununa yönelik siyasal çözümler üretmek konusundaki yetersizliğini fırsat bilerek Türkiye'yi çeşitli biçimlerde öteleyen Avrupalı müttefikleri de Türkiye'nin ABD destekli bir güvenlik mimarisine katılımını ilgiyle seyretti. Türkiye ile İsrail arasında güvenlik alanında yoğunlaşan ilişkiler, Sovyetler Birliği'nin destek ve korumasından yoksun kalan Suriye üzerinde beklenen etkiyi yaratmakta gecikmedi. Anlaşmaların imzalanmasından yaklaşık 2 yıl sonra, Suriye, Türkiye'ye karşı izlediği dolaylı savaşa son vermek zorunda kaldığında, bu sonucun alınmasında Türkiye'nin yeni yakınlaşmalar politikasının etkisini kimse yadsıyamadı.

Günümüze gelindiğinde Türkiye'nin İsrail ile yakınlaşmasını kolaylaştıran bölgesel koşullar büyük ölçüde etkisini kaybetti. Öncelikle, Ankara Tel Aviv ilişkilerinin gelişmesini sağlayan dinamikler, İkinci İntifada'nın başlaması, ardından da Filistin barış sürecinin komaya girmesi ile birlikte etkisini kaybetti. Barış sürecindeki tikanıklık belki doğrudan ilişkilerin kopmasına yol açmadı; ama ilişkilerin soluk borularını tıkadı. Buna karşılık, Türkiye artık yirmi yıl önce algıladığı tehditlerin önemli bir bölümünün üstesinden gelmiş gözüküyordu. Doksanlı yıllarda komşu ülkeler Türkiye'ye karşı faaliyet gösteren örgütlerin kendi topraklarında barınmasına izin verirken, Türkiye bu durumu sineye çekmek zorunda kalıyordu. Oysa günümüzde Türkiye komşularınca yasadışı kabul edilen muhalefet örgütlerinin toplantılarına ev sahipliği yapıyor.

Ankara'nın artan etkisinin ardında başarıyla çeşitlendirdiği ve derinlik kazandırdığı ilişkiler bulunuyor. Ankara, bölgesel politikada ağırlığı olan tüm örgüt ve hareketlerle ilişkilerini önceki yıllarla

karşılaştırılamayacak ölçüde artırdı. KDP, KYB, HAMAS, El Fetih, Müslüman Kardeşler, Hizbullah başta olmak üzere, sahada etkili tüm örgütlerle açık ya da örtülü ilişkiler yürütmekten sakınmayan bir diplomasi pratiği artık sıradanlaştı. Kısaca belirtmek gerekirse, Türkiye'nin bölgede artan ağırlığı, çeşitli yönleriyle tartışma konusu olmakla birlikte, bölgesel bir güç işlevi görebilecek yetenekler geliştirmiş olduğu yadsınamaz bir gerçeğe dönüşmüş durumda. Dışişleri Bakanlığı zamanının önemli bir bölümünü özellikle Ortadoğu'da çatışan tarafları uzlaştırmak, bölgede barış ve istikrar getirecek girişimlere destek olmak, bu yönde hazırlanan toplantılara ev sahipliği yapmak için harcar oldu. Bu iradenin somut ifadesi, Hükümetin dış politikası üzerinde daha fazla etkili olan Ahmet Davutoğlu'nun "merkez ülke" kavramıydı. Sonuçta Türkiye bölgede seyredilen TV dizilerinden, istikrarlı ekonomisine ve demokratik siyasal sistemine kadar pek çok konuda merak edilen, izlenen ve hayranlık duyulan bir ülke profili geliştirdi. İktidardaki partinin üst üste seçimlerden büyük bir başarıyla çıkmış olması bölge ülkelerinde AK Parti'ye ve liderine karşı ister istemez bir hayranlık uyandırdı.

Türkiye'nin bölgede yeni bir ağırlık merkezi oluşturmaya çalışması çabalarına karşı, İsrail güvenlik çevrelerinde gelişmeye başlayan zincirleme reaksiyonlar, Davos'a ve ardından da Mavi Marmara'ya giden süreçte kilit rol oynadı.

Davos'a ve Mavi Marmara'ya giden yol

AK Parti Hükümetinin bu dönemde gerçekleştirdiği dış politika girişimleri, partinin siyasal rakipleri karşısında konumunu güçlendiren etkiler yarattı. Türkiye'nin bölgede lider, dünyada itibarlı ülke konumu elde etmek iddiası, AK Parti'nin etkili bir değişim öznesi olarak öne çıkartılması, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın kendi çevresinde kurgulamaya çalıştığı iktidar ilişkilerini sağlamlaştıran sonuçlar yarattı. Türkiye'nin bölgede etkili bir özneye dönüşmesi, etkinliğini Filistin sorunu bağlamında da kullanmaya başlaması İsrail ile bölgede daha sık karşı karşıya gelmesine neden oldu. Kısaca belirtmek gerekirse, Türkiye'nin bölgede yeni bir ağırlık merkezi oluşturmaya

çalışması çabalarına karşı, İsrail güvenlik çevrelerinde gelişmeye başlayan zincirleme reaksiyonlar, Davos'a ve ardından da Mavi Marmara'ya giden süreçte kilit rol oynadı.

İran'ın çevrelenmesi ve yalnızlaştırılması ABD'nin bölgesel öncelikleri arasında yeniden ağırlık kazanmıştır. Gelecek günler, Türkiye'nin, ağırlık merkezi Basra Körfezine doğru kayan bir Ortadoğu'ya uygun stratejik seçimler yapmak zorunda kalacağını gösterecek gibidir.

İsrail, Ankara'nın Filistin sorunuyla yakından ilgilendiğini göstermesinden duyduğu rahatsızlığı, gerek Başbakan Erdoğan'ı, gerekse Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nu Filistin'deki kontrol noktalarında uzun süreyle bekleterek gösterdi. Başbakan Erdoğan, one minute tepkisini, İsrail'in Gazze'ye, Ankara'nın Suriye ile barış görüşmelerinde arabuluculuk yaptığı bir sırada saldırması yüzünden gösterdiğini belirtirken, artık bölgesel bir önder olarak yok sayılamayacağını da ifade ediyordu. Ankara ile Tel Aviv arasındaki mevcut sorunları yaratan dinamik, Türkiye, İsrail'in 1967'de 6 Gün Savaşı ile kurduğu ve hala sürdürdüğü statükoyu sorguladığında çalışmaya başlamıştır. Bu dinamiğin, düzen kurucu ülke olarak İsrail'in bölgesel konumunu sorgulamaya yönelik girişimler sürdükçe etkili olmaya devam edeceği ileri sürülebilir.

Bununla birlikte Ortadoğu'da belirginlik kazanan bir eğilim Türkiye ile İsrail arasında işbirliğini dayatacak yeni bir konjonktürün ortaya çıkışına işaret etmektedir. Ortadoğu'nun ağırlık merkezi kararlı bir biçimde doğuya, Körfez bölgesine kaymaktadır. Bölgeye egemen olan stratejik manzara 2003'te Irak'ın işgali ile birlikte değişmiştir. Irak'ın işgali, İran'ın XVI. yüzyılda terk ettiği Mezopotamya'ya dönüşünü kolaylaştırmış, Körfez ülkeleri üzerindeki baskısını hissedilir bir biçimde artırmıştır. Bu nedenlerle İran'ın çevrelenmesi ve yalnızlaştırılması ABD'nin bölgesel öncelikleri arasında yeniden ağırlık kazanmıştır. Gelecek günler, Türkiye'nin, ağırlık merkezi Basra Körfezine doğru kayan bir Ortadoğu'ya uygun stratejik seçimler yapmak zorunda kalacağını gösterecek gibidir. Bu bakımdan Füze Kalkanı Anlaşması iyi bir örnektir. Bir başka örnek ise, Washington ve Ankara'nın Suriye politikalarını tam bir mutabakat içinde yürütmeye karar vermiş olmasıdır. Bu stratejik kayma bize Ortadoğu'nun Gazze ve İsrail'den ibaret bir coğrafya olmadığını bir kez daha öğretecek gibi gözüküyor. Bakalım Türkiye'nin Ortadoğu'daki hayalleri inatçı gerçekler karşısında ne kadar direnecek?

Acıbadem Artık Sosyal Medyada

Güncel sağlık bilgilerinin yanı sıra tüm yenilik ve hizmetlerimizi anında öğrenmek için sizleri sosyal medyada Acıbadem'in takipçisi olmaya davet ediyoruz.

Facebook'ta beğen

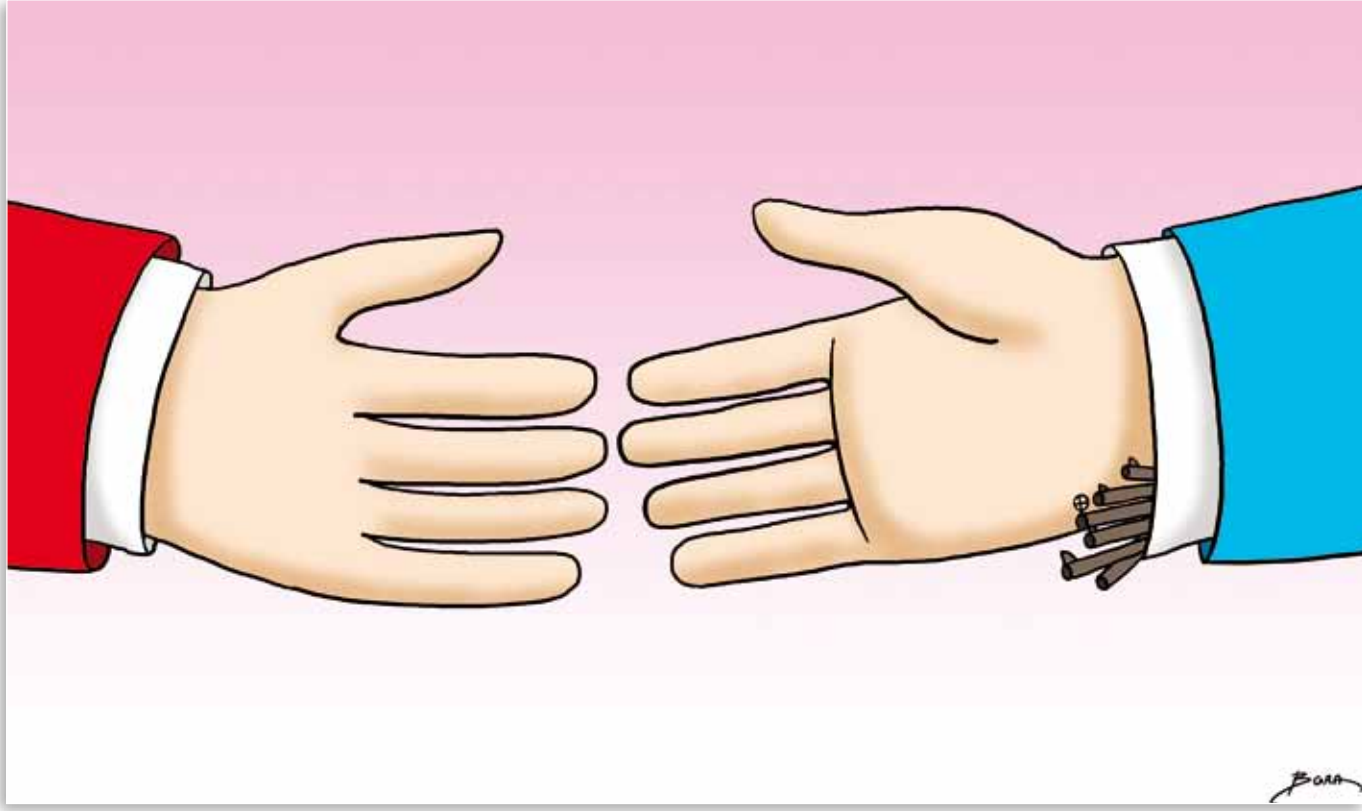

Twitter'da Takip Edin!

<http://facebook.com/acibademsaglik>

<http://twitter.com/acibademsaglik>

SORUN SADECE FİLİSTİN DEĞİL

Mete Çubukçu

NTV Haber Müdürü

Türkiye-İsrail ilişkileri tarihi en zor döneminden geçiyor. İki ülke arasındaki kriz yeni bir durum değil; ancak bu kez niteliği ve bölgesel etkisi farklı. 1948'de devlet ilan eden İsrail'i ilk tanıyan Müslüman ülkelerden biri olan Türkiye, 90'lı yıllara kadar Soğuk Savaş dönemindeki dengelere göre davranmış, genel olarak ABD-NATO ekseninde politika yürütmüştü. Ancak, Arap ve Müslüman dünya da bu süreçte Türkiye'nin ayrı hassasiyet gösterdiği bir coğrafya olacaktı. Özellikle Filistin menşeli sorunlar Türk diplomasisi ve uluslararası ilişkilerinde ayrı bir yer tutmuştur

Denge politikası dönemleri

İki ülke ilişkileri tarihine baktığımızda Türkiye'nin pragmatik ve duygusal bir politik çizgi izlediği görülür. O yıllarda Türkiye'nin dış politikası ne İsrail'in ne de Arap ülkelerinin ipoteği altına girmemesi şeklinde özetlenebilir. 1956'da Türkiye'nin Ortadoğu politikasının ana eksenini İsrail ve Araplara eşit mesafede yaklaşmak

oluştururken, bu durum ince bir ip üzerinde yürümekten farksız gibidir: Araplarla yakınlaşmak için en üst seviyede çaba göstermek, İsrail ile ilişkileri olabilecek en düşük seviyede tutmak, bu düşük seviyenin ötesinde Araplara boyun eğmemek, İsrail ile ilişkilerin Araplarla yakınlaşmanın önüne geçmesini engellemek¹.

Türkiye'ye 1964'de Birleşmiş Milletlerde Kıbrıs konusunda verecekleri destek sonucu İsrail ile ilişkisini sonlandırmayı teklif eden 13 Arap ülkesine sıcak bakılmaz. Yani Türkiye Arap dünyası ve İsrail arasında fazlasıyla dengeli davranmak isterken aslında "renksiz" bir politika izler. Türkiye'nin Arap ülkelerine daha fazla yakınlaşması- bir kısmı ekonomik gerekçelerle- 1973 petrol krizi ile başlar, 1974'de Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) Filistin halkının tek temsilcisi olmasının kabul edilmesi ile devam eder.

¹ Bengio Ofra, Türkiye- İsrail, Hayalet İttifaktan, Stratejik işbirliğine, s.91, Erguvan yayınevi, 2009.

İki ülke ilişkiler tarihinde İsrail'e karşı en sert çıkışın yaşandığı yıl 1980'dir. İsrail'in, birleşik bir Kudüs'ü başkent olarak ilan etmesi üzerine tıpkı bugünlerde olduğu gibi, Türkiye, diplomatik temsilini ikinci katip düzeyine indirir. Dönem darbe dönemidir ve aslında Türkiye'nin askeri eliti İsrail ile ilişkilere daha sıcak bakmaktadır. Ancak, ülkedeki ekonomik krizin aşılması için Arapları kaybetmeyi göze alamayan Türkiye ya da Özal Hükümeti 1988'e kadar devam edecek süreci başlatır ve ilişkiler en alt düzeye iner. 1982'de Beyrut'ta yaşanan Sabra ve Şattila katliamları sonrası iki ülke arasında yine gergin günlere tanık olunur. 1988 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu toplantısında gerçekleşen Şimon Peres – Mesut Yılmaz görüşmesine kadar iki ülke arasında üst düzey temas kurulmaz.

Soğuk Savaş sonrası

Soğuk Savaş sonrası ise iki ülke ilişkileri Türkiye'nin iç politikasında askerlerin ağır bastığı dengeler üzerinden yürümüştür; bir anlamda iki ülkenin balayı yıllarıdır 90'lar.

90'lı yıllarda, Türkiye'de irticanın iç tehdit unsuru olarak görülüp dışarıda bunun muadili ve dış tehdit unsuru olarak İran'ın seçilmesi sonucu Türkiye-İsrail-Amerika arasındaki stratejik işbirliği, ilişkilerin en üst düzeye varmasıyla sonuçlanmıştır.

Türkiye'de irticanın iç tehdit unsuru olarak görülüp dışarıda bunun muadili ve dış tehdit unsuru olarak İran'ın seçilmesi sonucu Türkiye-İsrail-Amerika arasındaki stratejik işbirliği, ilişkilerin en üst düzeye varmasıyla sonuçlanmıştır. O yıllarda bazı askeri anlaşmalar siyaseten İsrail'e uzak duran Necmettin Erbakan'ın başbakan olduğu yıllarda imzalamış, Türkiye-İsrail ilişkilerinde askerler belirleyici olmuştur. Halk nezdindeki İsrail destek ve sempatisi ise Abdullah Öcalan'ın yakalanması sırasında İsrail istihbaratının katkıları iddiaları ile en üst düzeye varmıştır. 2000'li yılların başındaki ikinci İntifada döneminde Ramallah kentinin ve Yaser Arafat'ın karargahının bombalanması ile başlayan süreçte Başbakan Ecevit, İsrail'in saldırısını "katliam" olarak değerlendirmekten kaçınmamıştır. Bu durum Filistin meselesi söz konusu olunca Türk siyasetçilerinin İsrail'e karşı çok sert bir söylem tutturduklarını, siyasi kökenleri farklı olsa bile Filistin söz konusu olunca ton farklılıkları olsa da fikir birliği içinde olduklarını gösterir. Türkiye bu yıllara kadar hem Türk kamuoyunun hem Arap ülkelerinin hem de de İsrail'in hassasiyetlerini göz önüne alarak pragmatik bir politika izlemiştir.

İlişkilerde "yeni dönem"

Türkiye- İsrail ilişkileri son 5 yılda farklı bir durumla karşı karşıya. Mavi Marmara baskını sonrası gelişmeler, ilişkilerin kısa hatta orta vadede normale dönmeyeceğini gösteriyor. Bu durum sadece Türkiye'nin taleplerinden kaynaklanmıyor. Türkiye'nin bölgesinde kapladığı alan, yeni dış politika paradigması, Arap ayaklanmaları ile Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın yeni oluşumlara gebe olması ve İsrail'in tüm bunlara karşın bölgede olan biteni okuyamaması ya da İsrail devlet politikasının hükümetlerin tercihlerine baskın çıkması, bölgenin yeniden yapılanmasının tamamlanmasını beklemesi de yeni dönemin etkenlerinden.

BM'ye sunulan Palmer raporunda Gazze ablukasının meşru sayılması, Türkiye'nin özür ve tazminat taleplerinin kabul görmemesi bardağı taşıran son damla oldu. Bu nedenle İsrail'in özür dilemesi durumunda bile ilişkilerin bir anda normalleşmesi beklenmemeli. Türkiye-İsrail ilişkilerinin kopması bir anlamda malumun ilanıydı. Türkiye kırmızı çizgisi olan "özür ve tazminat talebi" kabul edilmedikçe İsrail ile ipleri koparacaktı. Ama bu kadarla kalmadı, AK Parti hükümeti çıtayı yükselterek Gazze ablukasının kaldırılmasını da şart koşarak orta vadede yeniden bir ilişki olasılığını ortadan kaldırdı.

Yeni "Milli Mesele" mi?

Türkiye'nin taleplerine Gazze ablukasının kaldırılmasını da eklemesiyle Türk dış politikasına çözümü zor ve bir anlamda kendini bağlayan bir düğüm daha atılmış oldu. Gazze meselesi artık dolaylı bir "milli mesele" gibi algılanıyor denilebilir.

Gazze sorunu, Kıbrıs, Ermenistan ile ilişkiler gibi çözümsüzlük üzerinden yürüyen ve Türkiye'nin sadece kendi inisiyatifiyle çözümlenemeyeceği ana sorunlarından biri. Hatta diğer iki soruna göre daha çetrefil, içinden çıkılması zor, çok yönlü bir vaka. Öte yandan Gazze meselesi, Türkiye açısından giderek Filistin'in geleceğinden ayrılmaya başladığı, kendine has, özerk bir alan oluşturduğu, genel olarak Filistin sorununu daha arka plana attığı eleştirileri ile karşı karşıya kaldı. Ancak Türkiye, son dönemde Filistin'in tümünü içeren (Filistin Yönetimi ve Hamas'ı da içine alan) bir politika uygulamasıyla, BM Genel Kurulu toplantısında Filistin'in bir devlet olarak tanınması için öncülük etmesi, çaba göstermesiyle, bu anlamda Filistin yönetimi lideri Mahmud Abbas'a destek vermesiyle, 'sadece Gazze ve Hamas'a yakın duruyor' eleştirilerini de şimdilik boşa çıkarmış gibi. Ezber bozma adına hükümetin son dönemde gerçekleştirdiği başarılı manevralardan biri sayılabilir.

Türkiye'nin taleplerine Gazze ablukasının kaldırılmasını da eklemesiyle Türk dış politikasına çözümü zor ve bir anlamda kendini bağlayan bir düğüm daha atılmış oldu. Gazze meselesi artık dolaylı bir “milli mesele” gibi algılanıyor denilebilir.

Türkiye'nin haklı talepleri ve riskler

Türkiye “egemen bir devlet” olarak, İsrail'den özür ve tazminat talep etmek zorunda. Aksi halde bir “devlet” olarak kendi varoluşuna ters düşer. Gazze ablukasının gayrimesru olduğunun ve kaldırılmasının taleplere eklenmesi ise hukuk, adalet ve vicdan açısından önemli. Ancak ilk iki talebin bir süre sonra karşılanması mümkün olsa da Gazze ablukasının kaldırılması talebi karşılanması güç bir durum yaratabilir. Yani, Türkiye ileriye yönelik olarak kendini bağlamış durumda. Gerçi uluslararası alanda reel politikanın gereği her türlü “manevra ve geri dönüşler” mümkün. Türkiye dahil hemen her ülke yakıp yıktığını bir süre sonra yeniden inşa edebiliyor; İsrail konusunda bu çok kolay görünmese bile, olasılık dışı değil. Çünkü İsrail ile köprüleri atan Türkiye bu kez açıktan, tartışmasız, muhalefetsiz NATO'nun füze savunma sisteminin bir parçasını topraklarına yerleştiriyor. Bu savunma sistemi İran'a karşı, İsrail'i de koruma semsiyesi altına alan bir sistem. Türkiye İsrail'e karşı sertlik politikasını giderek yükseltirken NATO'nun doğrudan İran'ı hedefleyen projesine bu kez onay vermesi hala sıkça tartışılan “eksen kayması”, Türkiye'nin dış politikasının ray değiştirdiği eleştirililerinin de yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılıyor².

Gelinen noktada İsrail kendisini bölgeden iyice tecrit etti. Arap ayaklamalarını okuyamayan bir İsrail'in bölgesinde altüst oluşlar yaşanırken, bir süre sonra çok farklı dengelerle karşı karşıya kalması olası. Böyle bir ortamda aynı bölgede kendine müttefik olabilecek tek ülke olan Türkiye'yi bilinçli bir biçimde kaybetmiş durumda. Yaşananlara akıllı selim içinde yaklaşan bazı İsrailli yazar ve akademisyenler de aynı fikirde.

Fakat artan bölgesel istikrarsızlıktan kaynaklanan daha genel bir bağlam da söz konusu; buna en başta Arap isyanları ve İran'la yaşanan sürtüşme de dahil. Yakın gelecekte Ortadoğu'da daha büyük bir savaş ihtimali bile var.

2 Başbakan Erdoğan'ın Mısır ziyareti sırasında yaptığı konuşmasındaki “laiklik” vurgusunun Batı'yı şaşırtmasıyla birlikte Batı basının önemli yayınlarında en azından var olan durumda Türkiye'nin bölgeye yönelik İslamcı bir ajandasının olmadığı yorumları yapıldı.

İşte bu bağlamda İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu, Erdoğan'ı geri kazanma umudunu yitirmişe benziyor, Erdoğan ise bu karmaşık dönemde İsrail'le mesafe koymayı muhtemelen daha güvenli görüyor. Türkiye için bu, aynı zamanda söylemini vurgulamak ve öncü rol oynama peşinde olduğu Müslüman dünyada belli bir halk desteği kazanmaya çalışmak yönünde bir şans.

Bu bakımdan ve Filistin meselesinin Araplar ve Müslümanlar arasında sempati yaratmayı sürdürdüğü göz önüne alındığında Türkiye İsrail'i yönelik tecrit politikasını ağırlaştırarak sürdürecektir.

Hükümetler birbirine hep şüpheyile baktı

Türkiye-İsrail ilişkilerinin bu noktaya gelmesinde Filistin meselesinin başat rol oynadığını, AK Parti hükümetinin bu soruna yaklaşımının, geleneksel Türk dış politikasından daha fazla hassasiyet içerdiği ortada. Bu nedenle AK Parti hükümeti İsrail ile ilişkilerinde ilk, ikinci ve üçüncü dönemlerinde farklı yaklaşımlar sergilerken merkeze yine Filistin'i koydu.

Hükümetin ikinci defa işbaşına gelmesinden sonra o dönem baş danışman sıfatı ile Ahmet Davutoğlu tarafından çizilen sıfır sorun politikası sadece komşularla olan ilişkiler değil bölgedeki en derin sorun olan İsrail işgali ve Filistin sorununu çözmeyi de hedefliyordu. Bu sorun çözüldüğü takdirde bölgedeki ana çelişki sone ermiş olacak ve yeni bir düzen başlayacaktı. Bu sorunun merkezden çevreye çözülmesi mümkün olmadığı için, Türkiye çevreden merkeze ulaşmayı hedefledi. Yani, Suriye, Ürdün, Lübnan vb. ülkeler “barışa” ikna edilirken İsrail ile ilişkiler paralel biçimde sürdürülecek, İsrail'in barışa karşı direnmesi giderek zorlaşacaktı. Ancak, Türkiye'nin Suriye ile İsrail arasında arabuluculuk yapması ve bu iki ülkeyi başbakan Erdoğan'ın kişisel inisiyatifi ile yıllar sonra barış için bir araya getirilmesine ramak kalması, Türkiye'nin başarısıydı. İsrail son aşamada masadan kalkarak, Gazze'ye saldırması ile Mavi Marmara saldırısına varacak olayların düğmesine bastı.

İsrail, AK parti hükümetine başından beri şüpheyile baktı. Hükümet'in Filistin meselesine yönelik olarak İslami ajandası olduğunu iddia etti, Hamas'la kurduğu ilişkiyi eleştirdi. Oysa aynı dönemlerde Cumhurbaşkanı Peres TBMM'de konuştu, ilişkiler realist bir zeminde devam etti. Bu nedenle hükümetin İsrail'e temelden karşı olduğu iddiaları yerine oturmuyor.

Öte yandan AK Parti tabanının Ortadoğu'da gücü giderek artan Müslüman kardeşler hareketi ile belli noktalarda ideolojik ve tarihsel olarak örtüştüğü doğru olsa bile; en azından artık yöntem, demokrasi anlayışı ve ideolojik yönelimler farklı. Türkiye Filistin meselesinde Filistin yönetimi ve Mahmud Abbas'a dolayısıyla El Fetih hareketine BM'deki oylamaya kadar soğuk davrandığı, tercihini Hamas'tan yana koyduğu biliniyor. Ancak bilinen bir başka nokta ABD ve İsrail'in onayıyla Filistin'de yapılan demokratik ve seffaf seçimden Hamas'ın galip çıkmasının hazmedilmediği, Hamas'ın tecrit edildiği de bir gerçek.³ Öte yandan Türkiye bir yandan komşularla sıfır sorun politikasını hayata geçirmeye çalışırken diğer yandan “tecrit edilen” devlet ve devlet dışı aktör olarak bilenen Hamas, Hizbullah gibi hareketlerle temasa geçerek kendisine bir avantaj sağlamaya çalıştı. Buradaki amaç bu ülke ve hareketleri ancak tecrit ederek değil sistem içine çekerek normalleştirebileceği, kendisinin de köprü işlevi görebileceği düşüncesiydi. Ancak burada hesaba katılmayan bölge ülkelerinin Filistin sorunu ve Hamas üzerindeki etkisiydi. Başta Mısır olmak üzere Suriye de hesaba katılmadı. Özellikle Hüsnü Mübarek yönetimindeki Mısır'ın Hamas konusunda İsrail ile aynı çizgiyi paylaşması; Kahire'nin Müslüman Kardeşler korkusu, Hamas'a yönelik her türlü açılımı sekteye uğrattı. Peki Türkiye bu süreçte somut bir noktaya varabildi mi? Bu sorunun yanıtı olumsuz. Türkiye her kesimle görüşebilen bir ülke olma dışında Hamas'ı ikna edemedi. Bu güç gösterisinde atılacak en somut adım 2006'dan bu yana Hamas'ın elinde bulunan Gilad Şalid'in serbest bırakılması olabilirdi ama bu da gerçekleşmedi. Zaten Gazze saldırısı da İsrail'in Türkiye'nin bu köprü görevi görmesini engellemeye yönelikti ki bu da başarılı.

Türkiye tüm iddiası ve çabasına karşı Filistinli iki grubu barıştırıp birleştirmede. Mahmud Abbas Mısır ve İsrail'den yana tavır koyarken Türkiye Hamas'ın yanında kaldı. Bu iki grubun bir araya gelmesi hala başarılı değil. Bu da Filistin meselesinin sadece Türkiye'nin çabaları ile çözülmeyeceği, Filistin iç barışının sadece Türkiye'nin inisiyatifi ile gerçekleşmeyeceği, durumun farklı belirleyenleri olduğunu ortaya koyar.

3 Hamas bir yönüyle şiddet ve terörü bir yöntem olarak uygulasa bile seçimlerde sandıktan çıkarak o günlerde Arap baharı olarak adlandırılmasa bile, bugün varılan süreçteki ilk kırılmayı yarattığı söylenebilir. Hamas'ın İsrail'i tanımadığı söylenecektir. Söylenecek bir başka şey ise Hamas'a fırsat tanınması, sistem içine çekilmesi halinde giderek yumuşayabileceği, muhalefette olmakla hükümet olmanın farklılığı sonucunda ayrıca içinde Türkiye'nin de bulunacağı dış baskı sonucu İsrail'e yönelik tavrında değişiklik olabileceği ihtimaliydi. İsrail buna izin vermedi

Türkiye tüm iddiası ve çabasına karşı Filistinli iki grubu barıştırıp birleştirmede. Mahmud Abbas Mısır ve İsrail'den yana tavır koyarken Türkiye Hamas'ın yanında kaldı. Bu iki grubun bir araya gelmesi hala başarılı değil.

Son virajda türkiye Gazze konusunda sert bir çıkış yaparak tavrını korurken Filistin'in BM nezdinde bir devlet olarak tanınması konusundaki kampanyası Filistin'deki iç barışı sağlamaktan çok İsrail'e yönelik politikası gereği gibi görünmekte. Çünkü BM'de Filistin'in bağımsızlığının tanınması birçok avantajla birlikte dezavantajı da içeriyor.⁴

Türkiye BM oylaması öncesi yaptığı lobi faaliyetleri ile bu işin öncülüğünü yaptı. Bir yandan İsrail'i daha da açığa düşürmeyi planladığı gibi, Arap baharının ruhuna uygun biçimde, bölgedeki diktatörlerin yıllardır ayakta kalmak için “kullandıkları” Filistin kozunu ellerinden alarak öncü pozisyonu ile İsrail karşısında durumunu daha da güçlendirdi. Türkiye İsrail ilişkilerinin bam telini Filistin meselesi ve Gazze ablukasını oluştursa bile bu kez iki devlet arasında dolaylı değil doğrudan kendilerini ilgilendiren sorunlar var. Bu sorunlar halledilmedikçe Türkiye-İsrail ilişkileri normalleşmeyecektir.

Yakın gelecekte muhtemel görünen şu: İsrail ve Türkiye, kendi yollarını tutup Ortadoğu'nun fırtınalı sularında ayrı ayrı seyredecek. Diplomatik sahada büyük ihtimale çatışmalar olacak, iki ülkenin donanması zaman zaman karşı karşıya gelecektir. İki ülkenin daha önce pek çok krizi atlatan uzun bir dostluk tarihi var; aralarındaki ilişkiye her iki taraftaki pek çok çevre tarafından stratejik değer atfediliyor ve muhtemelen iki ülkeyi uzlaşmaya doğru çeken güçler yeniden ortaya çıkacak. Ama tüm bunların hayata geçmesi için öncelikle Filistin meselesinin çözülmesi değil İsrail'in özür dilemesi gerekmektedir.

4 2010 yılı Aralık ayından beri Ortadoğu köklü bir değişimden geçmektedir. Son dönemde bölgede gelişen, Arap Baharı diye tanımlanan gelişmeler artık eski düzenin devam etmeyeceğini açık bir şekilde göstermektedir. Bu gelişmeler, bölge ülkelerinin iç siyasi yapısında değişim hızını artırdığı gibi bölge dengelerinin ve diğer devletlerin bölgeye yönelik politikalarının yeniden şekillenmesine yol açmaktadır. Bugün Ortadoğu eski Ortadoğu değildir. Bölgede yaşanan köklü değişim ister istemez Filistin'in konumunu da etkilemektedir. Nitekim, Mısır'da halk isyanı sonucu Hüsnü Mübarek Yönetiminin sonunun gelmesi, Mısır'ın Filistin ve de doğal olarak İsrail politikasında değişikliklere neden olmuştur. Hatta Camp David düzeni bile değişmiştir.

Türkiye – İsrail ekonomik ilişkileri “TİCARİ İLİŞKİLER İSRAİL İÇİN DAHA ÖNEMLİ”

*İsrail ile gerilen siyasi ilişkilerin ardından ekonomik ilişkilerin geleceği de gündeme geldi. Her iki taraftan gelen açıklamalar ticari ilişkilerin etkilenmeyeceği yönünde. Türkiye ve İsrail arasındaki ticaret hacmi her geçen sene artan bir seyir izledi. Bundan sonrası ise belirsiz... İki ülke arasındaki ticari ilişkileri TÜSİAD International İsrail Çalışma Grubu Başkanı **Hasan Akçakayalıoğlu** ile ele aldık. Akçakayalıoğlu ile TÜSİAD'dan **Başak Solmaz** konuştu.*

İsrail ile siyasi ilişkilerde son geline nokta ve ilişkileri bu konuma getiren süreci nasıl değerlendiriyorsunuz?

Akçakayalıoğlu - Ülkeler arasında anlaşmazlıklar, fikir ayrılıkları olabiliyor. Hiçbir ülkeyle tamamen her konuda mutabık olamıyorsunuz. Türkiye ile İsrail arasında da bu böyleydi. Aslına bakarsanız Türkiye, İsrail ile Suriye arasında görüşmelere ortam hazırlayıp, yardım edip arabulucu görevi de görüyordu. Çok

önemli bir iş yapıyordu. Bunu yapabilmesi, aslında o günkü siyasi ilişkinin çok iyi bir düzeyde olduğunu gösteriyordu. Ama İsrail'in Gazze operasyonu ile anlaşmazlıklar başladı. Türkiye tam görüşmeler devam ederken orada böyle bir operasyon yapılmasına tepki gösterdi. Daha sonra bu anlaşmazlık tırmanarak devam etti. Bunun tırmanmaması için adımlar atılmadı ve en son Mavi Marmara olayında direkt Türkiye'yi ilgilendiren ve Türk vatandaşlarının hayatına malolan bir olay oldu. Bu da ilişkilerin kopma noktasını oluşturdu. Benim gördüğüm kadarıyla, bu olaydan sonra bile toparlama gayreti içinde olundu. Fakat yine gerekli adımlar atılmadığı için gerginliğe bir çözüm getirilemedi.

İkili ticari ilişkilere bakacak olursak, İsrail ile son yıllardaki ticaret hacmi ne oranda gelişti? Sizce siyasi atmosfer ikili ilişkileri ne kadar etkiledi?

Akçakayalıoğlu - Aslında uzun yıllardır İsrail ile Türkiye'nin

İsrail, Türkiye'nin serbest ticaret anlaşması imzaladığı 14 ülkeden bir tanesi ve anlaşmanın tarihi 1996 yılına gidiyor. O yıllarda yaklaşık 300 milyon dolar tutarında bir karşılıklı ticaret hacmi var. Geçen sene bu rakam yaklaşık 3,5 milyar dolara ulaştı.

karşılıklı ticaretinin arttığını görüyoruz. İsrail, Türkiye'nin serbest ticaret anlaşması imzaladığı 14 ülkeden bir tanesi ve anlaşmanın tarihi 1996 yılına gidiyor. O yıllarda yaklaşık 300 milyon dolar tutarında bir karşılıklı ticaret hacmi var. Geçen sene bu rakam yaklaşık 3,5 milyar dolara ulaştı. Arada geçen sürede de istikrarlı bir artış grafiği çizdi. Yakın geçmişte siyasi ilişkilerin olumsuz etkilendiği dönemde de ticaret hacmimiz arttı aslında.

Hangi dönem?

Akçakayalıoğlu - Mesela ikili ilişkilerde gerginliklerin yaşandığı 2008-2009-2010 yıllarında, iki ülkenin karşılıklı ticareti geçmişle kıyasladığınız zaman arttı. Sadece global krizin bir etkisini görüyoruz orada. Büyüme hızı da yavaşladı, hatta negatife düştü o dönemde. Ama o etkiyi arındırdığınız zaman, bu görüş ayrılığının olduğu dönemde dahi iki ülkenin ekonomik işbirliği artarak devam etmiştir.

Bu senenin başında da aynı etki görülüyor mu?

Akçakayalıoğlu - Evet, 2011'e baktığımızda ticaret hacminin yine artmaya devam ettiğini görüyoruz. Bu sene 2010'a göre daha da artıyor. Zaten 2010 yılında en büyük rakama ulaşmıştı. 3.4 milyar dolar ticaret hacmimiz var. 2.1 milyar dolar satmışız, takriben 1.4 milyar dolar tutarında mal almışız. Bu senenin ilk yedi ayında ise 2.6 milyar dolar bir hacim oluşmuş. Bu senenin kompozisyonuna bakıldığında da 1.4 milyar dolar biz satış yapmışız, 1.2 milyar dolar da alım yapmışız. Geçen senenin ilk 7 ayına göre 600 milyon dolar daha fazla hacim oluşmuş.

Bu artışın nedeni nedir? Yeni işbirliği alanları mı gelişti?Daha çok hangi alanlarda ekonomik aktiviteden söz edebiliriz?

Akçakayalıoğlu - Türkiye ile İsrail'in arasındaki ticaretin içeriğine baktığınız zaman, Türkiye İsrail'den yarı mamul türünde mallar alıyor. Mesela işlenmiş petrol ürünleri, plastik maddeler, kimyasallar, bazı işlenmiş demir, çelik ürünleri, enerji tesislerinde

kullanılan makineler gibi mallar alıyor. Esas hacim burada yarı mamul diyebileceğimiz ürünlerden oluşuyor. Öbür tarafa baktığınız zaman, Türkiye İsrail'e yarı mamul değil, daha çok bitmiş ürünler satıyor. Mesela motorlu araçlar, beyaz esyadan ve elektroniğe kadar başka makine ve cihazlar veya son kullanıcıya kadar hazırlanmış paketlenmiş tüketici ürünleri satılıyor. Türkiye burada dış ticaret fazlası veren bir ülke. Yani Türkiye lehine bir denge var.

Belki siyasi ilişkilerden en fazla etkilenecek olan sektör turizm sektörü. Rakamlara bakıldığında turizm sektörü nasıl etkilendi?

Akçakayalıoğlu - Evet, turizm rakamları hemen etkilenebiliyor. Son yıllarda siyasi ilişkilerin gerilmesinden sonra İsrailli turistlerin Türkiye'ye gelişinde büyük bir düşüş yaşandı. İsrail'den Türkiye'ye turizmin iyi olduğu yıllarda yaklaşık 600 bin turist Türkiye'ye geliyordu. Fakat daha sonra, ilişkilerin gerilmeye başlamasından sonra bu rakamlarda büyük düşüş yaşandı. Özellikle 2009 yılında Davos'ta yaşanan olaydan sonra. İsrail'deki algılamaya bakıldığında, belli ki turizm açısından Türkiye cazibesini yitirmiş oldu. Ama toplam turizm rakamlarına baktığınız zaman, Türkiye'ye 30 milyon kişiye yakın turistin geldiğini görüyoruz. En iyi yılda İsrail'den 600 bin kişi geliyor. Yani toplamın içerisinde İsrail'in çok büyük bir payı yok. İsrail'den gelen turistin azaldığı dönemde, son yıllarda diğer ülkelerden gelenler arttı. Dolayısıyla makro seviyede baktığınız zaman Türkiye bunu hissetmedi. Belki mikro bazlı, ağırlıklı İsrailli müşterilere çalışan tesislerde bu hissedilmiş olabilir. Yıllardır onlara yönelik çalışanlar bir anda oradan gelen talebin azaldığını görmüş olabilir.

Peki, Türkiye ve İsrail arasında karşılıklı yatırımların oranı nedir?

Akçakayalıoğlu - Karşılıklı yatırımlara baktığınız zaman, İsrail'in Türkiye'de çok fazla sayıda yatırımının olmadığını görüyoruz. Yani diğer ülkelerle kıyasladığınızda, özellikle İsrail'in coğrafi olarak yakın bir ülke olduğunu düşünürsek... 1.5 saatte iki ülkenin ticaretinin aktif olduğu iki şehrinin arasında uçulabiliyor, bir saatte turizm merkezleri arasında uçulabiliyor. Ona rağmen Türkiye'ye gelen İsrail yatırımları aslında nispeten küçük yatırımlar. Çok çeşitli alanlara dağılmış, ancak büyük oranda küçük çaplı yatırımlar. Aslında İsrail'in Doğu Avrupa dahil olmak üzere diğer Avrupa ülkelerine yaptığı yatırımlara bakarsanız, Türkiye'nin az yatırım

çektğini görürüz. Demek ki uzun vadede İsraili yatırımcı da Türkiye'yi aslında cazip görmemiş, yatırım yapamamış.

Siyasi ilişkilerin belirsizliği nedeniyle mi?

Akçakayalıoğlu - Onu bilmiyoruz. Aslında 2000'li yılların ortalarına kadar Türkiye yatırım ortamı olarak zaten belirsiz bir ortamdı. Yüksek enflasyon sorununu çözdük, bankacılık sistemini rayına oturttuk. 2000'li yılların ortalarında artık bu işler çözülmeye başladı. Yatırım ortamı olarak baktığımızda zaten bu yıllarda Türkiye en büyük yatırımları çekti. Ondan önce Türkiye'ye diğer ülkelerden de yatırımlar zayıftı. Ama İsrail'liler o yıllarda belki diğer ülkelere göre biraz daha yavaş davrandılar. Büyük yatırımlar daha çok 2005-2006'larda girdi. Fakat ondan 1-2 sene sonra siyasi ilişkilerin gerilmesi ile büyük yatırımların ivmesi devam etmedi.

Türkiye'den İsrail'e yatırımlar da düşük seviyede mi?

Akçakayalıoğlu - Türkiye'den İsrail'e olan yatırımlar tamamen çok düşük bir seviyede. Çok zayıf, çünkü Türk yatırımcısı da İsrail'i genelde bir yatırım yeri olarak düşünmemiş. Burada tabii seyahatlerde karşılaşılan sıkıntılar da var. İsrail'e seyahat eden işadamlarımız oradaki güvenlik uygulamalarından son derece rahatsız olabiliyorlar. Bu bir tek Türklere yapılan bir uygulama değil. Giriş ve çıkışta İsrail'de bir güvenlik uygulaması var, diğer ülke vatandaşları da buna tabi. Ama nedeni ne olursa olsun, kim maruz kalırsa kalsın, oraya yatırım yapan, İsrail'de ilişkiler geliştirmek isteyen bir yatırımcı için çok büyük bir engeldir. Yani oradaki güvenlik uygulamaları işadamları açısından caydırıcı nitelikte.

İkili ticari ilişkilerin geleceğini nasıl görüyorsunuz? Siyasi gerilim uzun bir süre daha devam edecek gibi görünüyor. Ticaret hacminde son senelerde yakalanan genişlemede duraksama olacak mı?

Akçakayalıoğlu - İkili ekonomik ilişkiye faydası olmayacağı kesin. Örneğin demin yatırımlardan bahsettik, bir tek ticaret değil karşılıklı yatırımlar açısından da çok caydırıcı. Bu alandaki gelişimi yavaşlatıcı ve engelleyici bir niteliği olacak. Turizm açısından da bu böyle. Her ne kadar İsrail'den gelen turist sayısı Türkiye için büyük olmasa da, yine sıkıntı olacak. Ticaret açısından baktığınızda

da, tabi ki bu ortam çok faydalı değil. Yani karşılıklı ticari ilişkilerin gelişmesini destekleyen bir durum değil. Diğer ülkelerle iş ilişkilerini geliştirmek için resmi ve özel temaslar oluyor, devletin katılımının olduğu, hükümet temsilcilerinin katılımının olduğu toplantılar oluyor. Bu toplantılara özel sektör de beraber katılıyor. Şu anda ise İsrail için bu faaliyetler yok. Şimdi ticaretin gelişmesi bakımından

buradaki faaliyetler eksik, öbür ülkelerde olduğu gibi değil.

İsrail Merkez Bankası Başkanı Stanley Fischer geçtiğimiz günlerde Türkiye'nin bölgede çok önemli bir pazar olduğunu ve Türkiye ile ticari ilişkilerin olmamasının İsrail'i olumsuz etkileyeceğini söyledi. Türkiye, İsrail için bölgede nasıl bir önem taşıyor?

Akçakayalıoğlu – Stanley Fischer, açıklamasında, sadece Türkiye pazarı için konuya bakmıyor. 'Türkiye ile işbirliği yaparak biz bölgedeki ticaretimizi arttırabiliriz' diyor. 'Türkiye ile olan iş ilişkilerimizi geliştiremediğimiz bir durumda biz böyle bir potansiyelden mahrum kalıyoruz' diyor. Bu duruma baktığımız zaman, Türkiye'nin ihracatının %27'si Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerine. Yani Stanley Fischer'ın söylediğini destekleyen rakamlar var. Özellikle son 10 senede Türkiye'nin ihracatında Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın payı arttı. AB bizim birinci ticari ortağımız, onun payı %55-60'lardan %45-48'lere geriledi aynı dönemde. Çünkü Türkiye bu bölgede ticari olarak çok aktif ve bunu artırıyor. İsrail ise aynı bölgede çok zayıf. İsrail'in ihracatı bu bölgede, kendi ihracatı içerisinde %4-4.5'larda. Bu oranın büyük bölümünü tek başına Türkiye'ye yaptığı ticaret oluşturuyor. Türkiye dışında pek bir ilişkisi yok. Dolayısıyla Türkiye ile işbirliği İsrail açısından çok anlamlı bir potansiyel aslında.

İsrail için ikili ticari ilişkilerin daha fazla önem taşıdığını söyleyebilir miyiz?

Akçakayalıoğlu – İsrail ile olan ekonomik işbirliği Türkiye için ufak bir iş görünüyor. Yani İsrail bizim dış ticaretimizde ilk 10-15 ülke içerisinde yer almıyor. Bizim ihracatımızda 16-17. sıralarda. İthalatımızda ise daha da gerilerde. Ama İsrail'in rakamlarına baktığınız zaman Türkiye ilk 10'da yer alıyor. Dolayısıyla İsrail için daha fazla önemli ticari yönden baktığımızda.

Asıl süper 'Siz'siniz!

Dünya çapında her sektörün süpermarkalarını belirlemek üzere 86 ülkede faaliyet gösteren Superbrands'in ulusal jürisi ve tüketici anketi ile **Horoz Lojistik, Türk Lojistik Sektörünün Süpermarkası*** seçildi. Biliyoruz ki, bugün bulunduğumuz konum, bizi buraya ulaştıran her kilometre taşındaki müşterilerimizin, çalışanlarımızın ve ülkemizin eseri. **Asıl süper, sizsiniz!**

*Supermarka - Superbrand Tüketicilerin bilinçli veya bilinçaltı arzulanığı, tanındığı ve bir ücret ödeyerek sahip olmak istediği, duygusal veya fiziksel avantajları diğer markalara göre çok daha yüksek oranda sunan marka 'Süpermarka' olarak adlandırılıyor.

www.horoz.com.tr

Fotograf: AA - Erhan Elaldi

Türkiye-İran-İsrail üçgeninde SURİYE SORUNSAĞI

Prof. Dr. Beril Dedeoğlu

Galatasaray Üniversitesi Öğretim Üyesi

Tüm dünyada toplumsal yapılar, ekonomik ilişkiler ve buna bağlı olarak da siyasal yapılar değişirken, bazı ülkeler değişimin lokomotifleri oldular, bazıları değişimlere uygun yeniden yapılanma süreçlerine girdiler, bazıları ise değişime direnmeyi seçtiler. Demokratik ve liberal sistemler, doğaları gereği esnek olmaları nedeniyle değişimler sırasında karşılaşılan krizleri yönetmede kısmen daha başarılı olurlarken, demokratik olmayan sistemler esneyerek uyumlaşma yerine kırılmalarla karşılaştılar.

Küresel ekonomik kriz ise, sistemdeki değişimin hızını artırdı. Ekonominin parametreleriyle birlikte siyasal ve sosyal parametreler de farklılaştı. Dünyanın ekonomik ağırlığı, batıdan doğuya kaymaya başladı, devletlerin tek başlarına başkalarının davranışlarını belirleme kapasitesi kalmadı, Doğu-Batı

dengesi yıkılırken yerine başka bir denge de kurulamadı. Bu ortam, varoluşunu eski dengelere borçlu devletlerde, radikal değişimler yapılmasını gerektirdi; ancak birçok iktidar “eski” düzeninin parçası olması nedeniyle, yeni durumu reddederek varlığını sürdürebileceği öngörüsünde bulundu.

Sistemdeki temel değişim, halkların çok belirgin ideolojiler, eğilimler olmaksızın ya da sınıfsal bir bilinç taşımaksızın küresel süreçlere bizzat katılmaları olarak ifade buldu. Devletler arasında keskin sınırlar olsa da bu sınırlar iletişim araçlarıyla yasal ya da yasal olmayan yollarla aşıldı, üretim faktörlerinin hemen tümü, engellense dahi serbest dolaşır hale geldi. Söz konusu durum, bir yandan farklı karşılaşmalara yol açıp bazen yabancı düşmanlığı gibi eğilimlerin artmasına, bazen ise yeni çoğulcu ilişkilere

yol açarken, bir yandan da üretim ilişkilerini çoğullaştırdı. Dolayısıyla artık toplumlar, sadece petrolünü satıp gelirini bir biçimde halka aktaran iktidarların ekonomisini yeterli bulmaz, iç ve dış düşman kaygısıyla gelirini güvenlik araçlarına yatıran yönetimlere sadık kalmaz ve sadece stratejik gerekçelere dayalı otoriteleri anlayışla karşılamaz oldu.

Arap dünyasında, Tunus’ta başlayıp Libya, Mısır, Ürdün, Bahreyn, Yemen ve Suriye’yi kaplayan isyanlar da, tıpkı dünyanın başka bölgelerinde olduğu gibi birbirinden etkilenen ve küresel sistemin doğasına uygun biçimde eş zamanlı akan olaylar olarak yaşandı. Mısır yönetimi, güçlü ve örgütlü muhalefete, Bahreyn yönetimi Suudi Arabistan’a, Libya yönetimi de NATO askeri müdahalelerine dayanamadı, birer birer yıkıldı. Yemen’de belirsizlik sürüyor; Suriye’de ise rejim şimdilik direniyor.

Yakın geçmiş

Suriye, azınlık durumundaki Nusayrilerin seküler, otoriter Baas rejimiyle yönetilen bir ülke oldu. Irak’taki Baas rejimi ve Saddam ile yollarını uzun zaman önce ayıran Hafız Esad, Batı bloğuyla arasına sıkı duvarlar ören sadık bir Doğu Bloku ülkesi kurdu. İsrail ile Golan bölgesini kapsayan sınır savaşları ve Lübnan’da alan genişletme mücadelesi yaşarken

Türkiye ile de “PKK-Su” ilişkisi olarak özetlenecek gerginlik siyasetini benimsedi. Etrafının düşmanlarla çevrili olduğu anlayışından hareketle geliştirilen siyaset, içeride askeri kesimin yönetimini güçlendirdi, dış ilişkilerde ise Sovyet stratejik açılımlarına öncelik tanınmasına yol açtı.

Sovyetler Birliği sonrasında ise siyasetini değiştirmeyen Suriye yönetimi, Lübnan üzerinden İsrail ve İsrail’in stratejik müttefiki Türkiye ile çatışmayı sürdürdü. Bununla birlikte, Sovyet desteğinin iki kutuplu sistemdeki gibi işlememesinden kaynaklanan boşluğu, İran’dan daha fazla destek alarak tamamladı. İsrail, İran ve Suriye’nin ortak düşmanı kabul edildi; İran Esad rejiminin ayakta kalmasına destek verirken Suriye de İran’ın güney kapısı olmaya razı oldu. Bu çerçevede Lübnan ve Gazze’de de birlikte çalışmaya başladılar ve söz konusu yerlerdeki toplumsal örgütlenmelere destek verirken, kendilerindeki örgütlenmeleri bertaraf etme konusunda son derece kararlı

davrandılar. Bu çerçevede iki ülke açısından ortak olan bir diğer konu da, her iki ülkede de Kürtlerin ve Sünnilerin baskı altında tutulmaları gereği oldu.

Hem stratejik-askeri, hem de toplumsal ve rejimsel nedenlerle kurulmuş bu ittifakın, bugün hala devam ettiği söylenebilir. Bununla birlikte, Hafız Esad sonrası pek de gönüllü olmadan babasının koltuğunu devralan Beşar Esad döneminde bazı değişimler oldu. Oğul Esad, İngiltere’den iki kutuplu sistemin dengelerinin fazla sürdürülemeyeceğini öğrenerek ülkesine dönmüştü. Bu çerçevede batı dünyasıyla ilişkilerini yeniden düzenleme ihtiyacı duydu, önceliği Türkiye üzerinden ABD’ye verdi. Abdullah Öcalan’ın Suriye’den çıkartılmasında rol oynarken İsrail ile de diyalog kapılarını aralamaya çalıştı.

Türkiye’nin Suriye ile yakınlaşma siyasetinin stratejik hedefleri de vardı ve en önemli hedef de Suriye-İran bağının kesilmesiydi. Gazze ve Lübnan’da faaliyetlerini artıran, hatta İsrail ile ilişkilerini bozan Türkiye, Suriye’yi İran-İsrail kısılcından kurtarmayı önermişti. Beşar Esad’ı zor karara sürükleyen tam da bu öneri oldu, İran’dan kedisini uzaklaştırma ile Türkiye’ye yaklaşma arasında bir seçim yapmak durumunda kaldı.

Beşar Esad’ın lider olarak uygulamaya çalıştığı siyasetin Baasçı generaller tarafından her durumda desteklenmediği hatırlatılmalıdır. Bir yandan bazı yeni açılımlar denerken öte yandan rejimin otoritesini sürdürmeye çalışan Esad, bir süre sonra çok daha zor bir ikilemeyle karşılaştı ve bu ikileme de büyük ölçüde Türkiye neden oldu. Türkiye’deki hükümet, dış politikada daha önceleri başlamış olan Doğu’ya açılma siyasetini somut önerilere ve anlaşmalara dönüştürme çabasına girdi. Bu çevrede ilk adımların atıldığı yerlerden biri Suriye oldu ve öncelik psikolojik ve fiziki sınırların kaldırılmasına verildi. Amaç, Suriye ile Türkiye arasında başlayacak bir Serbest Ticaret Bölgesi’nin kurulması, ardından bu birliğin Lübnan, Ürdün, Irak ve belki Filistin ve hatta İsrail ile genişletilmesini sağlamaktır. AB ile süren ilişkilerde, AB’nin yaptığı serbest ticaret anlaşmalarından Türkiye’nin yararlanamıyor olması, bu girişimin arzulanmasında önemli bir rol oynamıştı; dolayısıyla ticari ve ekonomik beklentiler temel belirleyici olmuştu.

Dışa açılım aynı oranda içte de açılımı gerektiriyordu. İçeride açılım ise, reform ya da yeniden yapılanma olarak ifade buldu. Bu, Suriye için çok radikal bir değişim demekti. Süreç çoğulculuğa geçiş anlamını taşıdığına rejimin değişmesi ve azınlık Nusayrilerin iktidarı yitirmeleri anlamına geliyordu.

Öte yandan Türkiye'nin Suriye ile yakınlaşma siyasetinin stratejik hedefleri de vardı ve en önemli hedef de Suriye-İran bağının kesilmesi idi. İran'ın nükleer çalışmalar kapsamında batı dünyasınca izole edilmesini desteklercesine Türkiye de İran'ı çevreleme süreci başlattı. Her ne kadar İran'ı tümüyle karşısına almadan bu siyaseti güttüyse ve hatta İran'ı savunan bir tutum sergilediyse de, esas olarak İran'ın etki alanını daraltarak kendisiyle işbirliği yapmaya zorlama siyaseti uygulandı. Gazze ve Lübnan'da faaliyetlerini artıran, hatta İsrail ile ilişkilerini bozan Türkiye, Suriye'yi İran-İsrail kışkıracıdan kurtarmayı önermişti.

Beşar Esad'ı zor karara sürükleyen tam da bu öneri oldu, İran'dan kedisini uzaklaştırma ile Türkiye'ye yaklaşma arasında bir seçim yapmak durumunda kaldı. Bu seçim, aynı zamanda İsrail ile de masaya oturmayı kapsıyordu. Ayrıca, ticaretin serbestleşmesi, sınırların esnetilmesi, diyalogların artması aynı zamanda iç yapıda da serbestiyi zorunlu kılacaktı. Kısacası, dışa açılım aynı oranda içte de açılımı gerektiriyordu. İçeride açılım ise, reform ya da yeniden yapılanma olarak ifade buldu. Bu, Suriye için çok radikal bir değişim demekti, zira ister reform ister yeniden yapılanma adı verilsin, süreç çoğulculuğa geçiş anlamını taşıdığına rejimin değişmesi ve azınlık Nusayrilerin iktidarı yitirmeleri anlamına geliyordu.

Beşar Esad'ın Tunus'ta başlayan isyanlara kadar durumu idare etmeye yönelik ve önceliği dış açılıma tanıyan bir deneme

süreci yaşadığı söylenebilir. Ancak Arap dünyasında başlayan akımın ülkesine ulaşması, zamana yayılma ihtimali bulunmayan bir durum ortaya çıkardı ve Esad, belki kendi iradesiyle, belki askerlerin darbe yapma korkusuyla kararını reform değil rejimi koruma yönünde verdi.

Rejimi koruma yönünde verilen karar, isyanların başlamasına ve yayılmasına; rejimin ordusunun da sivillere yönelik katliam başlatmasına yol açtı. Bu sivillerin daha çok Sünni, askerlerin Nusayri olduğu ve ülkedeki gayri Müslimlerin de rejimden yana tavır aldıklarını hatırlatmakta yarar bulunuyor. Esad, NATO ya da bir başka batılı koalisyon gücünün müdahale edemeyeceği bir konjonktür olmasından güç aldı, Rusya'nın da Suriye'yi gözden çıkaramayacağını hesaplayarak İran bağı ve otoritesini korumak için bir iç savaş yaşanmasına razı oldu. Ayaklanmalar, dış güçlerin özellikle de İsrail'in desteklediği bir tehdit hareketi olarak değerlendirildi ve bir anlamda “terörle mücadele” olarak açıklandı.

Türkiye'nin önerileri ve beklentilerinin neredeyse tam tersi yönde verilen bu karar, Suriye'nin Türkiye yerine İran'ı tercih ettiği biçiminde yorumlanabilir. Ancak, sürdürülemez bir siyaset söz konusu ve ileride Suriyelilerin yine aynı eski bağları tercih edeceklerinin bir garantisi bulunmuyor.

Baskı altında kalmış toplumsal kesimler Esad'ın iktidarına razı olacak gibi gözükmemektedir. Bununla birlikte, toplumsal tepkilerin Libya'daki gibi silahlı bir direnişe dönüşmesi için bu kesimlere ciddi askeri yardım yapılması gerekir, ancak askeri yardıma hazır bir koalisyon bulunmadığı gibi Rusya ve İran'ın engellemeleri olacağı da tahmin edilebilir. Direnişçi kesimlerin askeri olarak desteklenmesinde ancak Türkiye ya da İsrail üzerinden yapılacak “yardımlar” rol oynayabilir.

Yakın gelecek

Bundan sonraki gelişmeler açısından ilk olasılık, Esad güçlerinin bir süreliğine isyancıları bastırması ve denetimli bir reform sürecine muhalif kesimleri ikna etmesi üzerine kurulabilir. Bu olasılık, her durumda bazı isyancı kesimleri karar alma mekanizmalarına taşımasını gerektirir. Rejim, Baasçı gelenekten yavaş yavaş sıyrılır, Esad devlet başkanlığını korur ve belki Lübnan'daki gibi siyasal erklerin liderliği dini temsile göre

paylaşılr ya da Irak'taki gibi etnik-dini ilişkiler gözetilerek koalisyon kurulabilir. Bu olasılığın gerçekleşme şansı, bundan bir yıl önce daha fazlaydı, ancak bugün de imkansız değil. Bir süre daha sistemin küçük değişikliklerle sürmesine izin verecek ortam ise, uluslararası müdahale koşullarının bulunmamasıyla açıklanabilir.

Bu şartlar altında Türkiye-Suriye ilişkileri yeni açılımlar olmaksızın devam edebilir, İsrail-Suriye ilişkilerinde diyalog zemini bulunamaz ve İran Suriye üzerindeki etkisini artırmaya çaba sarf eder, hatta Lübnan'da yeniden hareketlenme yaşanmasına yol açabilir.

Her ne kadar uluslararası müdahale ihtimalinin zayıf olmasının yarattığı ortam ordunun faaliyetlerine güç vermesinin önünü açıyorsa da, baskı altında kalmış toplumsal kesimler Esad'ın iktidarına razı olacak gibi gözükmemektedir. Bununla birlikte, toplumsal tepkilerin Libya'daki gibi silahlı bir direnişe dönüşmesi için bu kesimlere ciddi askeri yardım yapılması gerekir, ancak askeri yardıma hazır bir koalisyon bulunmadığı gibi Rusya ve İran'ın engellemeleri olacağı da tahmin edilebilir. Direnişçi kesimlerin Libya örneğindeki gibi askeri olarak desteklenmesinde ancak Türkiye ya da İsrail üzerinden yapılacak “yardımlar” rol oynayabilir.

İsyancı kesimlerin askeri olarak desteklenmesinde Türkiye'nin rol oynamayı tercih etmeyeceği öngörülebilir. İsrail ise, Esad sonrası kurulacak rejimin Sünni eğilimler taşıma ihtimalinden duyacağı rahatsızlık nedeniyle, direnişe topyekun destek vermekten kaçınabilir. Bununla birlikte, İsrail'in ayaklanmalarda bir rolü varsa bunun Esad rejimini zafiyete uğratmak için yapılmış olacağı düşünülebilir. İçeride zor durumda kalan iktidarın, Lübnan ile uğraşamayacağı ve Golan konusunda da elinin zayıflayacağı, hatta Filistin devletini tanımaktan bile imtina edeceği ileri sürülebilir. Bir diğer olasılık ise, giderek sertleşen, İran bağına güçlendiren ve batı ile ilişkileri bozulan Suriye karşısında, İsrail'in şimdiki sertlik politikasını savunmasının kolay olacağıdır.

Türkiye'yi de yakından ilgilendiren bir diğer olasılık ise, Suriye'de Baas rejimine ve rejimin İran-Rusya bağına son verecek müdahalenin çok uluslu bir gücün insani müdahale amacıyla değil başka nedenlerle yapılmasını sağlamak olabilir. Bu olasılık, terörle bağlantılıdır. Türkiye'de artan terör olayları nedeniyle Kuzey Irak'a yapılan müdahaleler, buradaki PKK kamplarının bertaraf

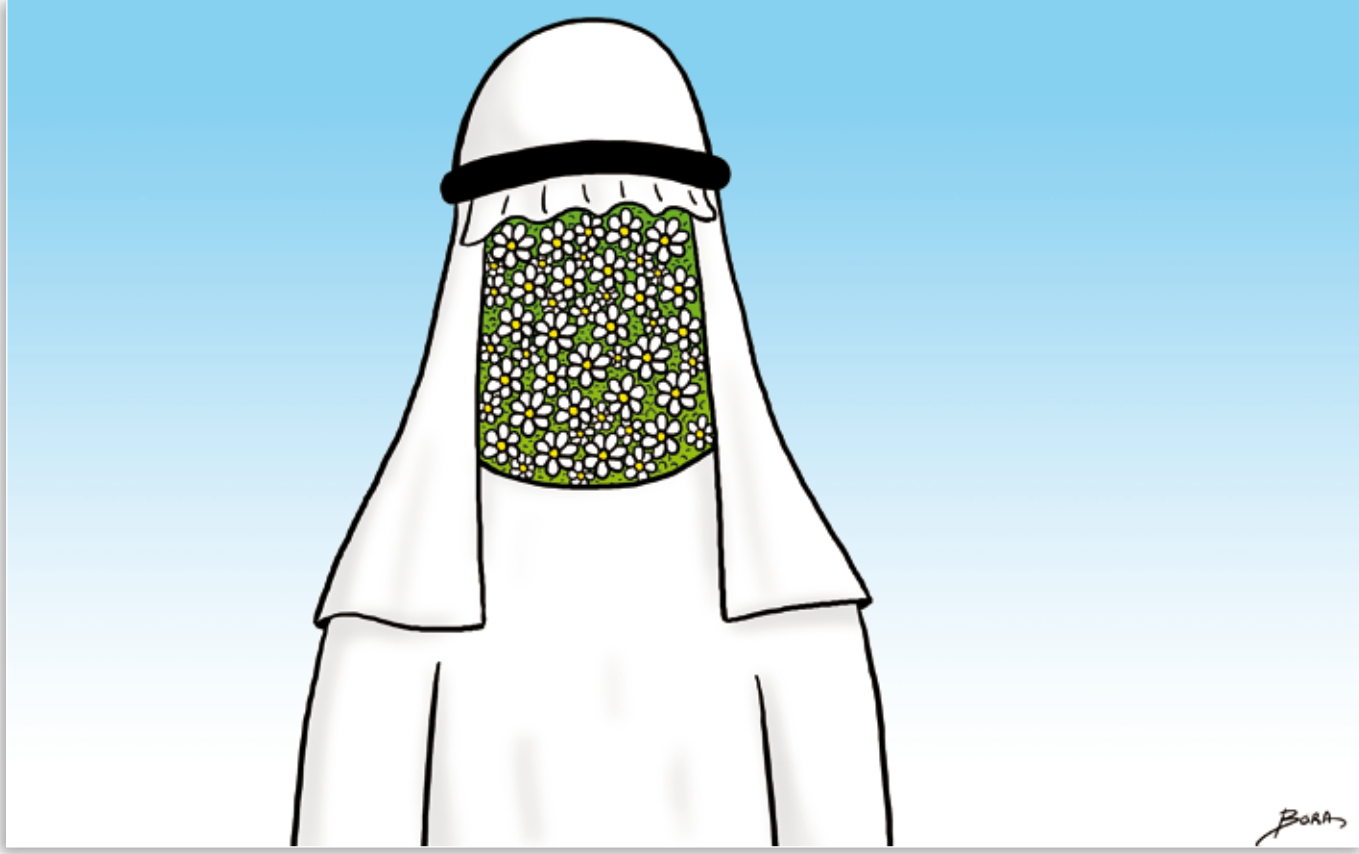
edilmesini sağlarken aynı zamanda İran'ın PEJAK üzerinden bölgeye müdahalesine engel olma amacı taşır. Kampları dağılan örgütün Suriye'ye taşınması ya da taşındıklarının ileri sürülmesi zayıf bir ihtimal değildir. Türkiye'deki bazı eylemlerin Suriye uyruklu teröristlerce yapıldığı ya da Suriye'den sızmalar olduğu ileri sürüldüğünde, Türkiye güvenlik güçlerinin Suriye'yi hedefe koymaları söz konusu olabilir.

Suriye'nin hedefe konması, mutlaka askeri müdahale yapılması anlamına gelmez, Türkiye bu riske girmek istemez. Bununla birlikte başta sınır bölgesi olmak üzere geniş bir bölgenin askeri açıdan denetlenmesi, çevrelenmesi ve sıkıştırılması mümkün olur. Bu da, bir yandan Esad rejimini destekleyen ülkelerden gelen lojistiğin denetlenmesine, bir yandan da direnişçilerin alanının genişletilmesine yol açabilir.

Türkiye'nin Beşar Esad'ın şahsını olmasa da rejimi muhatap almaktan vazgeçtiği, ancak ne nedenle olursa olsun kendisini askeri müdahaleye teşvik eden güçlere de karşı çıktığı söylenebilir. PKK yoluyla kendisine sunulan davete icabet etmemeye çalışan Türkiye'nin yeni bir Suriye kurulurken etkin bir rol alacağı ve bu rolü alırken de İsrail'i değil İran'ı oyunun dışında bırakacağı öngörülebilir.

Bu olasılık, İran-Türkiye ilişkilerinde sorunlu bir döneme işaret ederken aynı oranda İsrail ile ittifakı zorlar. Ancak bu ittifakın gerçekleşmesi ile İsrail'in sertlik politikasından vazgeçmesi arasında doğrudan bir ilinti bulunmaktadır. İsrail, Türkiye üzerinden Filistin ve Suriye konusunda geri adım atmaya zorlanmaktan memnun olmadığı için, Türkiye'nin Suriye'yi eski bağlarından koparacak her adımına da direnmekte gibidir.

Türkiye'nin Beşar Esad'ın şahsını olmasa da rejimi muhatap almaktan vazgeçtiği, ancak ne nedenle olursa olsun kendisini askeri müdahaleye teşvik eden güçlere de karşı çıktığı söylenebilir. PKK yoluyla kendisine sunulan davete icabet etmemeye çalışan Türkiye'nin yeni bir Suriye kurulurken etkin bir rol alacağı ve bu rolü alırken de İsrail'i değil İran'ı oyunun dışında bırakacağı öngörülebilir. Gayet tabii her bir bölge ülkesinde rasyonel karar alıcıların ve iktidarın insafına kalmadan küresel dinamiklerin parçası olmayı arzu eden kesimlerin bulunduğu varsayımıyla...

ARAP BAHARI, TÜRKİYE MODELİ VE AVRUPA BİRLİĞİ

Prof. Dr. E. Fuat Keyman

İstanbul Politikalar Merkezi ve Sabancı Üniversitesi

Bugün Arap Baharı adı altında yaşadığımız değişim ve demokratikleşme süreci, zor, engebeli, belirsizlikler ve riskler içeren ve insan trajedileri yaratan bir biçimde sürüyor. Uzun yıllar otoriter rejimler altında yaşamış ve sömürge-sonrası toplum niteliği taşıyan bu coğrafyalarda değişimin uzun bir süreç olması doğal. Arap coğrafyasında ve Orta Doğu'da yaşanan ve yaşanacak olan değişim ve demokratikleşme sürecinin daha başındayız. Ama artık daha belirgin olarak ortaya çıktığı gibi, bu süreç engellenemeyecek; yeni olan eskinin ölümüne direncini sonunda kırarak ortaya çıkacak. Bugün ise, eskinin öldüğü, ama yeninin doğmadığı bir geçiş dönemi, bu dönemin ürettiği belirsizlik ve risk derecesi yüksek gelişmeler yaşanıyor.

Eğer yeni olanın doğmasında ve şekillenmesinde temelin ve çerçevenin demokrasi olmasını istiyorsak, Arap Baharı'na nasıl bir katkıda bulunmalıyız? Bu soruya verilecek yanıt içinde, önemli tartışmalardan biri de, bu bağlamda Türkiye'nin vereceği katkı, diğer bir değişle, değişim ve demokratikleşmenin gönderim-noktası olarak "Türkiye Modeli"nin geçerliliği. Türkiye modeli üzerine akademik ve kamusal tartışmaların, çalışmaların, en genelde de, giderek artan ilginin nedeni, hem eskinin öldüğü ama yeninin doğmadığı bir sürecin içerdiği yüksek belirsizlik ve riske bir yanıt vermek, hem de, bu sürecin anti-demokratik olmamasını, demokrasiye gitmesini sağlamak. İster "deneyim", ister "model", ister de "kendine özgü tikel bir örnek" olarak niteleyelim, uzlaşılan nokta şu:

Türkiye'nin Arap Baharı'na katkısı önemli, ama bu katkının neyi içerdiği, nasıl anlaşılması gerektiği ve hangi yoldan yararlı bir biçimde yaşama geçirileceği tam olarak bilinmiyor. Türkiye modelinde, Türkiye'nin katkısından neyi anlamalıyız? Bu soru, yanıtlanması zor, ama gerekli bir soru ve akademik ve kamusal tartışmanın gündeminin önemli odak noktalarından birisi.

Bu çalışmada, "Türkiye modeli niye önemli, nasıl anlaşılmalı ve nasıl yaşama geçirilmeli" sorusuna yanıt arayacağım. Bunu yaparken, ilk önce, Arap Baharı'nın bugünkü durumunu kısaca çözümleyeceğim, sonra, Türkiye modelin üzerinde odaklanacağım, ve sonuç kısmında da, Türkiye ve AB'nin bu konuda işbirliğinin ve koordineli hareketinin önemini vurgulayacağım.

Arap Baharı'nın ortaya çıkmasının "tarihsel bağlamında", küreselleşmenin ekonomi, güvenlik, medeniyet ve sosyal adalet alanlarında yaşadığı çok-boyutlu kriz ve bu krizin çok önemli bir boyutu olarak yaşanan "hegemonik liderlik krizi" yer alıyor.

Arap Baharı: Farklı deneyimlerin birlikteliği

Bugün geldiğimiz noktada açıkça ortaya çıkıyor ki, değişim ve demokratikleşme süreci farklı ülke deneyimlerini içeriyor. Lineer bir süreç değil; aksine, farklı deneyimlerden oluşan, ama ortak paydası değişim, dolayısıyla var olan otoriter rejimlerin ve liderlerin/ailelerin gitmesini talep eden ve demokratikleşme, dolayısıyla seçim yoluyla halkın temsilini ve katılımını isteyen ve reform talep eden bir süreç. Üstelik daha başında olduğumuz zor bir süreç. Bu zorluğun, belirsizliğin ve riskin, üç katmanlı bir nedeni var.

Birincisi, değişim sürecine girmiş ya da girmekte olan ülkelerin "iç yapılarından" kaynaklanan zorluklar. İkincisi, değişim sürecinin yer aldığı Arap Coğrafyası ve Orta Doğu'da yaşanan, ve başta İran, İsrail, Türkiye ve Mısır olmak üzere, Körfez petrol devletlerini de içeren, "bölgesel

iktidar ve güç rekabeti" ve bu rekabetin "çıkar temelli" niteliğinin değişim ve demokratikleşme sürecine olumsuz etkileri. Üçüncüsü, kendi çözümlemem içinde çok önem verdiğim ve Arap Baharı'nın bence ortaya çıkmasının "tarihsel bağlamını" oluşturan, küreselleşmenin ekonomi, güvenlik, medeniyet ve sosyal adalet alanlarında yaşanan çok-boyutlu krizi ve bu krizin çok önemli bir boyutu olarak yaşanan "hegemonik liderlik krizi".

Küreselleşme krizi, içerdiği büyük çalkantı ve de hegemonya krizi, ilginç bir biçimde, hem Arap Baharı'nın başlamasının tarihsel bağlamı ve tetikleyicisi oldu, hem de bugün geldiğimiz noktada yaşanan belirsizlik, risk ve güvensizliğin oluşmasına katkı verdi. Arap Baharı'nı başlatan küresel bağlam, bugün, aynı zamanda, değişimin ve demokratikleşmenin önündeki en önemli engellerden birini oluşturuyor. Gerek değişime katkı verecek, gerekse de, direnen liderler üzerinde, ya iktidardan çekilmeleri, ya da reform yapılması yönünde caydırıcı güç rolünü oynayacak "hegemonik liderin olmaması" ve küreselleşmenin de kendi içinde çok büyük ve çok boyutlu bir kriz sürecinden geçmesi, Arap Baharı'nı olumsuz etkiliyor. Bu temelde de, demokrasi yerine, bölgesel güç ve iktidar rekabeti etkili oluyor ve değişimin ivmesini düşürüyor.

Mensur Akgün'ün düzenlediği ve Star Gazetesi'nde yayımlanan (09/10/2011) "Star Vizyon" toplantılarının ilki, Arap Baharı üzerineydi, ve baş konuşmacı, Orta Doğu uzmanı Prof. Meliha Altunışık, çok doğru bir tespitle, Arap Baharı'nda yaşanan değişimin üç farklı deneyim yarattığını vurguladı:

1) Var olan otoriter liderlerin gücünü kaybettiği ama dönüşüm sürecinin hem ülke içi, hem de bölgesel güç rekabeti nedeniyle engeller ve belirsizlikler yaşadığı ülkeler: Mısır, Tunus, Libya. Mısır'da Hüsnü mübarek rejiminin biterken, ordunun güçlendiğini gözlemledik. Değişim süreci devam ediyor, ama demokrasi mi, yoksa başka tür bir otoriter sistem mi çıkacak, belli değil. Tunus'ta, devlet başkanı Zeynel Abidin Bin Ali istifa ederken, demokratikleşmenin ne yönde evrileceği belirsiz. Bu iki ülkeden farklı olan petrol zengini Libya, orta sınıfı ve sivil toplumu çok zayıf olduğu için, iç savaşa ve NATO müdahalesine teslim oldu. Lider Kaddafi'nin gitmesine rağmen, çatışmalar sürüyor ve Geçici Ulusal Konsey'den sonra rejimin hangi istikamete gideceği belirsiz. Tüm

bu ülkelerde, var olan otoriter yapılara karşı alternatif eksikliği, değişim ile demokratikleşme ilişkisini sorunlu ve riskli bir konuma getiriyor.

2) Değişim sürecinin başladığı ama var olan otoriter liderlerin direndiği ve iktidarlarını korumaya çalıştığı ülkeler: Suriye ve Bahreyn. Suriye lideri Beşar Esad hala direniyor; ordu direnişçilere ve halka saldırarak korku ve ölüm yaratmaya çalışıyor. Bölgesel güç rekabeti siyaseti ve küreselleşme-hegemonya krizi nedeniyle de, Esad’a ve orduya caydırıcı güç uygulayacak bir yapı yok. Türkiye’nin reform çağrıları ve görüşmeleri de bir sonuç getiriyor. Suriye’de demokratikleşme sürecini götürecek alternatif siyasi yapılanmalar olmadığı ya da çok zayıf olduğu için otoriter liderlik değişime direnebiliyor.

3) Değişimin başlama belirtilerinin olduğu ama örgütlü hale gelemediği ülkeler: Ürdün, Fas, v.b. Bu ülkeler değişim sürecinden etkilenmekle birlikte, güçlü bir halk tepkisi ve hareketlenmesiyle karşılaşmadılar. Suriye ve Bahreyn gibi otoriter liderlerin değişime direndiği ülkelerde eski liderler kendi iktidarlarını korurlarsa, bu Ürdün, Fas gibi değişime gebe ülkelere olumsuz yansıyacaktır.

Bu farklılaşma içinde, değişim isteği ve talebi ve bu talebin demokrasi ile ilişkisi ortak payda. Değişim isteğinin tarihsel bağlamının küreselleşmenin bugün yaşadığı çok-boyutlu kriz olduğunu biliyoruz. Arap Baharı içinde talep edilen, iş, refah, adalet, yoksulluğa ve yolsuzluğa karşı mücadele, idari ve siyasi reform, sorumlu ve şeffaf yönetim isteği; tüm bu talepler, küresel kriz içinde dile getirilen, daha adaletli, insani ve demokratik küresel yönetim talepleriyle kesişiyorlar. Aynı zamanda, direniş hareketlerinin kullandığı yöntemler de, küreselleşmenin tanımlayıcı nitelikleri içinde. Direniş, yerel-ulusal-küresel etkileşimi güçlendirerek kazanmaya çalışıyor.

Arap Baharı içinde talep edilen, iş, refah, adalet, yoksulluğa ve yolsuzluğa karşı mücadele, idari ve siyasi reform, sorumlu ve şeffaf yönetim isteği; tüm bu talepler, küresel kriz içinde dile getirilen, daha adaletli, insani ve demokratik küresel yönetim talepleriyle kesişiyor.

Arap Baharı, siyasi kültür olarak, alternatif siyasi partileri üretememiş, sivil toplumun yok ya da çok zayıf olduğu, sınıfsal çelişkilerle kimlik siyasetlerinin iç içe girdiği toplumlarda yaşanıyor. Bu nedenle de, direniş ile demokrasi ilişkisi belirsiz ve riskli bir ilişki olarak kalıyor.

Bununla birlikte, Arap Baharı, siyasi kültür olarak, alternatif siyasi partileri üretememiş, sivil toplumun yok ya da çok zayıf olduğu, sınıfsal çelişkilerle kimlik siyasetlerinin iç içe girdiği toplumlarda yaşanıyor. Bu nedenle de, direniş ile demokrasi ilişkisi belirsiz ve riskli bir ilişki olarak kalıyor. Böyle olduğu için de, Arap Baharı’na katkı verecek model/deneyim/kıstas ne olabilir sorusu sorulduğunda, “Türkiye modeli” ilgi ve önem kazanıyor. Ama Arap Baharı üzerine yapılan akademik ve kamusal tartışmalara baktığımız zaman diğer modellere de ilgi duyulduğunu ya da tartışıldığını görüyoruz.

Demokrasiye geçiş deneyimleri

Otoriter rejimlerden demokrasiye geçiş, 1970’lerden bugüne farklı coğrafyalarda yaşanmıştı ve bu süreçlerden de ders alınması gereken önemli deneyimler ortaya çıkmıştı. Örneğin, Yunanistan, Portekiz ve İspanya odaklı “Güney Avrupa deneyimi”, Brezilya, Arjantin, Şili, Meksika gibi ülkeleri kapsayan “Latin Amerika deneyimi” ve Kıta ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayan “Doğu Avrupa deneyimi”... Bu deneyimler Arap Baharı ile

benzerlikler gösteriyorlar ve çalışmamız ve öğrenmemiz gereken örnekleri bize sunuyorlar. Üç noktanın altını çizelim. Birincisi, tüm bu deneyimlerde, dinin ve dinsel söylemin insan hakları, özgürleşme ve demokrasiye geçişte olumlu rol oynadığını görüyoruz. İkincisi, bu örneklerde, küreselleşme süreçlerine, Güney Avrupa ve Doğu Avrupa örneklerinde de, Avrupa

Birliği bütünleşme sürecine aktif katılımı görebiliyoruz. Üçüncüsü, tüm bu süreçlerde, var olan otoriter ve baskıcı sistemler hem ülkeleri içinde, hem de dünyada meşruiyetlerini kaybediyorlar. Diğer bir deyişle, toplumsal iç dönüşümlerle küresel eğilimlerin kesiştiği bir tarihsel bağlamda demokrasiye geçiş süreci başlıyor. Öğretici olmakla birlikte bu deneyimler tarihsel, kültürel, siyasal ve ekonomik alanlarda Arap Baharı’ndan farklılık gösteriyorlar ve “model” niteliği kazanamıyorlar.

Bu nedenle de, “acaba, Arap Baharı ve demokrasiyi güçlendirme sorusunu tartışırken, yukarıdaki deneyimlerle benzerlikler gösteren, ama kendine özgün nitelikleri de olan Türkiye modeli mi temel referans noktası, ya da ana kıstas/ölçüt alınmalı” sorusu sıklıkla sorulmaya başlandı. Bu noktada, “Türkiye modelini nasıl düşünmeliyiz” sorusu önem kazanıyor. Bu soruya anlamlı bir yanıt vermeden, Türkiye modelinin Arap Baharı’na katkı vermesini beklememiz düşünülemez.

Türkiye’nin model olma özelliği, bugün yapılan tartışmalardan çok daha karmaşık ve çok-boyutlu nedenlere dayanmaktadır. Sadece bugün değil, gerek “Osmanlı millet sistemi”, gerekse de, 1923’de “ulus devlet-merkezci modernleşmeye geçiş” deneyimleri için de, Türkiye model ülke niteliği taşımıştır.

Türkiye modeli: dinamizm ve kendini yenileme kapasitesi Türkiye deneyimi, (a) öğrenilmesi gereken “ciddi ve özgün bir tarihsel deneyim”; (b) kendisinin dışındaki ülkelere, bölgelere, coğrafyalara “örnek” olabilecek ve (c) bu yerlerde yaşanan değişim ve demokrasinin güçlendirilmesi süreçlerine önemli katkılar verebilecek bir “model”dir. Türkiye’nin model olma özelliği, bugün yapılan tartışmalardan çok daha karmaşık ve çok-boyutlu nedenlere dayanmaktadır. Türkiye modeli tarihsel arkaplanı olan, dinamik, küresel dinamiklere ilişkili ve

yenilenebilen bir nitelik taşımaktadır. Sadece bugün değil, gerek “Osmanlı millet sistemi”, gerekse de, 1923’de “ulus devlet-merkezci modernleşmeye geçiş” deneyimleri için de Türkiye model ülke niteliği taşımıştır.

Osmanlı millet sistemi, çok kültürlü bir yapıda farklılıklar nasıl birlikte yaşayabilir tartışmalarında referans verilen modellerden birisidir. 1923’de Cumhuriyetin ilanı ile başlayan ulus devlet-merkezci modernleşmeye geçiş de, “Kemalist model” olarak, sınıfların ve sınıf mücadelelerinin gelişmediği toplumlarda eğitilmiş bürokrat yönetici sınıfların eliyle toplumun yukarıdan aşağıya güçlü devlet kurarak modernleşmesinin önemli bir deneyimi olarak, 1960 ve 1970’lerin siyasal modernleşme tartışmalarında yerini almıştı. Batı emperyalizmine karşı verilen bir savaşın sonucunda, ama yine Batı’dan ulus devlet ve modernleşmeyi örnek alan devlet-merkezci modernleşme deneyimi, “bir yukarıdan aşağıya devrim modeli” olarak modernleşme çalışmalarında tanımlanmıştı.

1945’de Türkiye’de, devrim ya da darbe yoluyla demokrasiye geçişten farklı olarak; tek parti (CHP) yönetimi içi tartışma ve çelişkilerinin sonucunda Demokrat Parti’nin kurulmasıyla ve bu parti ile tarım burjuvazisinin siyasal ittifakı sonucunda “reform yoluyla parlamenter demokrasiye geçiş” de, Türkiye’nin model ülke olmasının belirleyicilerindendir. Türkiye, devlet-merkezci modernleşme içinde reform yoluyla demokrasiye geçişin bir örnek deneyimi olmuştur. 1980’li yıllarda, ANAP ve Turgut Özal liderliğinde, Türkiye’nin küreselleşmeye açılması ve serbest pazar temelli ihracata dayalı ekonomik kalkınmaya geçmesi ve küreselleşen dünyaya dönük dış politika arayışları da, Türkiye’nin model olmasına katkıda bulunmuştur. 1990’da Soğuk Savaş’ın bitimi, Türkiye’yi gerek toplumsal düzeyde, gerekse de dış politikada “kimlik tartışmaları” yapmaya zorlarken, dış dünyada, özellikle de, Sovyetler-sonrası coğrafyada “model ülke” konumuna getirmiştir.

2000’ler, AB süreci, AK Parti deneyimi

1945-2000 arasında devlet-merkezci modernleşme deneyiminin demokrasiye geçiş ve küreselleşmeye açılmayla kendini yenilemesi, Türkiye’nin 2000’lerden başlayarak günümüze yaygınlaşarak gelen “model ülke” olma niteliğinin arka planını ve altyapısını hazırlamıştır.

Ama 2000’li yıllardan bugüne Türkiye, 1923’e benzer büyük bir dönüşüm sürecinden geçmiş ve bu süreçte model ülke niteliği giderek güçlenmiştir. 2000’li yıllarda dünya küresel terörden küresel ekonomik krize, küresel iklim değişikliğinden küresel yoksulluğa kadar geniş bir yelpazede kriz-temelli ciddi değişimler geçirmiştir. Küresel dünyanın geçirdiği bu değişim içinde Türkiye

Türkiye’nin model olması, demokrasi, sekülerlik, ekonomik dinamizm, dönüşüm kapasitesi, aktif küreselleşme, alternatif siyasi partilerini yaratma, seçim yoluyla güç kazanma vb. nitelikleri içeren, kendini zamanın ruhuna göre yenileyebilen, “dinamik, çok-boyutlu bir modernleşmeye ve demokratikleşmeye” dayanmaktadır.

de AB tam üyelik süreci ve AK Parti iktidarları başta olmak üzere kentleşmeden orta sınıflaşmaya, toplumsal kutuplaşmadan Kürt soruna kadar kendi değişimlerini yaşadı. Potansiyeller ve riskleri eş-zamanlı içeren bu “büyük dönüşüm süreci”, Türkiye’yi sadece dünyanın önemli bir bölgesel gücü ve kilit ülkesi yapmamış, aynı zamanda, model ülke olma niteliğini de güçlendirmiştir.

Türkiye 2000’li yıllarda, tüm sorunlarına rağmen, AB tam üyelik sürecini ve bu sürecin içerdiği reformları yapan; ekonomide kurumsal istikrar arayan, dış politika da bölgesel güç olan bir ülke olarak, model ülke konumunda olmuştur. Bu, demokrasi, sekülerlik, ekonomik dinamizm, dönüşüm kapasitesi, aktif küreselleşme, alternatif siyasi partilerini yaratma, seçim yoluyla güç kazanma ve yönetim konumuna gelme, vb. nitelikleri içeren, tarihsel arka planı olan, kendini zamanın ruhuna göre yenileyebilen, “dinamik ve çok-boyutlu bir

modernleşme ve demokratikleşmeye dayanan bir model olma” özelliğidir.

Türkiye modelinin, tarihselliğini, dinamizmini, kendini yeniden-yapılama kapasitesini ve çok-boyutluluğunu tanımalıyız. Bu yapısı içinde, özellikle 2000’li yıllarda Türkiye’nin AB çapasının, Türkiye’nin bu niteliklerini güçlendirmede ne kadar önemli olduğunun altını çizmeliyiz. Bugün Türkiye-AB tam üyelik müzakerelerinin durma noktasına gelmesi, bu ilişkilerde yaşanan güvensizlik ilişkisi ve AB’nin gerek kendi içinde yaşadığı ekonomik ve yönetsel kriz, gerekse de Arap Baharında önemli bir rol oynayamaması, Türkiye modelindeki AB çapasının önemini azaltmamaktadır. Türkiye bugün bu coğrafyalarda önemli bir aktörse, kendi içinde büyük bir dönüşüm geçiriyorsa ve küresel bir aktör konumuna ekonomik ve siyasi olarak yükselme sürecindeyse, tüm bu olumlu gelişimlerin içinde, AB çapasının 2000-2006 yıllarında yarattığı etki vardır.

Türkiye modeli, Arap Baharı’na katkı verecek, ya da örnek olacaksa, unutmamalıyız ki, tüm bu başarılı süreçlerde, Türkiye’nin AB dönüşüm süreci ve bu dönüşüm içinde yaptığı reformlar ve değişimler çok önemli bir rol oynamıştır. Türkiye, AB çapası içinde ve AB ile koordineli ve ortak hareket ettiği sürece, Türkiye modelinin katkısı artacaktır. Arap Baharı için Türkiye modeli, diğer karşılaştırmalı dünya deneyimlerinden daha geçerli gözükmemektedir. Şüphesiz ki, model niteliğinin altını çizmek, Türkiye’nin içinde yaşadığı sorunları göz ardı etmek değildir. Kendi içinde sorunlarını çözen Türkiye,

Türkiye modeli, Arap Baharı’na katkı verecek, ya da örnek olacaksa, unutmamalıyız ki, tüm bu başarılı süreçlerde, Türkiye’nin AB dönüşüm süreci ve bu dönüşüm içinde yaptığı reformlar ve değişimler çok önemli bir rol oynamıştır.

bölgesine ve dünyaya bir model olarak önemli katkılar verecektir. Eğer Türkiye-AB ilişkileri, “karşılıklı yarar ve ortak hareket etme” temelinde ve özellikle ekonomi, enerji, güvenlik ve kimlik/demokrasi alanlarında yeniden canlandırılabilirse, Türkiye modelinin hem Arap Baharı’na, hem de Avrupa’ya katkısı artacaktır.

Tutkuyla bağlı olduğumuz şeyler vardır hayatta.

Bizim en büyük tutkumuz, imkânsız denileni başarmak.

Bu yüzden her dönemde kaynaklarımızın en büyük kısmını kredilere ayıran banka olduk.

Kimseyi takip etmedik. Aksine cesur ve yenilikçi ürünlerimizle pek çok ilke imza atarak hep takip edildik.

Sadece 24 yılda şube sayımızı 500’ün üstüne çıkarıp Türkiye’nin 5. en büyük özel bankası olmayı başardık. Bu hiçbir şeyi imkânsız görmediğimiz içindi.

Sizin de bir tutkunuz varsa, gelin neler yapabileceğimizi birlikte planlayalım.

Çünkü şunu çok iyi biliyoruz ki siz görebiliyorsanız...

Bizce mümkün.

FINANSBANK
Bizce mümkün.

KRİZ VE TÜRKİYE’NİN KÜRESEL EKONOMİYE UYUMU

Hasan Ersel

Sabancı Üniversitesi

2008+ krizinin (+ işaretini 2008’de küreselleşen krizin devam ettiğini göstermek için kullanıyorum), II. Dünya Savaşından sonra yaşananlara benzemediği görüşü, sanırım, giderek daha fazla benimseniyor. Bunun iki önemli sonucu var. Bunlardan ilki, 2008+ krizinin, 1929’dan sonra yaşananlarla karşılaştırıldığında etkisinin (istihdam, gelir vs.) çok daha fazla ve yaygın (hem gelişmiş ve hem de gelişmekte olan ülkelerin önemli bir kısmını etkilemesi nedeniyle) olması. İkincisi ise, bu krizden çıkışın sağlanabilmesi için mevcut kurumsal yapıda ciddi değişiklikler yapılması gerektiği. Başka bir deyişle, bazı teknik iktisat politikası önlemlerinin buna yetmeyeceği. Bunu en açık bir biçimde dile getirenlerin başında ABD Merkez bankası (FED) başkanı Ben Bernanke geliyor.

Bernanke 26 Ağustos 2011’de “Jackson Hale sempozyumunda” yaptığı konuşmada, ABD’nin maliye politikasının köklü bir biçimde yeniden yapılandırılmasının zorunlu olduğunu güçlü bir biçimde vurguladı. Siyasal karar alıcıları, doğrudan suçlamadıysa bile, ayılmaya davet etti. Bernanke maliye politikasının kamu borcunun artmaması kısıtı altında, iktisadi toparlanmaya destek verecek biçimde biçimlendirilmemesi durumunda ABD ekonomisi için çok vahim sonuçlar doğabileceğinin altını çizdi. Özetle çalışma ve tasarrufu özendirecek biçimde, vergi ve harcama programlarının, hızlı bir biçimde, gözden geçirilip amaca uygun bir biçimde yürürlüğe konulmasını istedi. Aynı toplantıda ertesi gün konuşan IMF Başkanı Christine Lagarde ve Avrupa Merkez Banksı Başkanı Jean-Claude Trichet, Bernanke’yi yalnız bırakmadılar. Lagarde, siyasal yetkeleri gerekli karar almakta kararlı olmamak hatta niyetli olmamakla suçladı. Trichet ise, kazanılmış hakların yitirilmesi kaygısının yapısal reformların yaşama geçirilmesini engellemekte olduğunu dile getirdi¹.

Bu görüşler, dünya ölçüsünde en çok etki yapabilecek konumda olan üç önemli kuruluşun başındaki kişilerin yaptıkları konuşma

metinlerinde yer alıyor. İki noktaya dikkat çekeyim. Bu kişiler, devrimci kişilikleriyle tanınmıyorlar. Tam tersine mevcut düzenin daha iyi çalışması için kafa yoran insanlar. Bu yönde çalışan kuruluşların birikimini kullanarak ve sorumluluğunu taşıyarak değerlendirmelerini yapıyorlar. İkinci nokta da, dünya basının bunu bizlere nasıl aktardığı: Bernanke’nin bankalara para vereceğini söylemediği, Lagarde’in ise Avrupa bankalarına sermaye koymak gerekir diyerek onların hışmını üzerine çektiği, Trichet’nin de Avrupa’nın bir likidite krizine düşmemesi için gerekli önlemleri aldığı dışında pek bir şey okumadık ve duymadık. Oysa bu üç kişinin konuşmalarının ne özü bunlarla ilgiliydi ne de yazılı metinde bunlar bir cümleden fazla yer tutuyordu. Sadece, dünya basını, bizlerin olayı finans kesimi açısından öğrenmemizi sağlama görevini yerine getiriyordu.

Geçtiğimiz 30 yıl içinde kapitalist sistemde önemli bir değişiklik meydana geldi ve finans kesimi, diğer faaliyetlerden ayrılarak, bir anlamda onların üzerinde, daha seçkin bir konuma oturdu.

I. Bir Küresel İktisadi Düzen Vardı: Finans Kesiminin Yükselişinin Kısa Öyküsü

Doğrusu dünya basınına fazla da haksızlık etmemek gerek. Geçtiğimiz 30 yıl içinde kapitalist sistemde² önemli bir değişiklik meydana geldi ve finans kesimi, diğer faaliyetlerden ayrılarak, bir anlamda onların üzerinde, daha seçkin bir konuma oturdu³.

2 Kapitalist sistem ile bireysel çıkarı (firma ve/veya kişi) esas alan özel mülkiyetin esas olduğu, kaynak dağılımının temelde piyasalar yoluyla yapıldığı ekonomi kastedilmektedir.

3 Bu bağlamda önemli bir çalışma, ABD ekonomisinde finans kesimini ön plana çıkaran yapısal değişim ve krize giriş sürecini sistematik bir bütünlük içinde ele alıp yorumlayan Duméni ve Lévy (2011)’dir.

Hakim görüş hem piyasa mekanizmasının etkinliğine çok güveniyor hem de, özde, finansal piyasalar ile diğerlerinin işleyişi arasında bir fark görmüyordu. Bu nedenle, ekonominin toplumun yararına işleyebilmesi için piyasanın olabildiğince rekabetçi koşullarda ve devlet müdahalesi olmaksızın faaliyet göstermesi gerektiğini savunuyordu.

Dolayısıyla da, basında bunun yansımalarının olması şaşılacak bir şey değil. Finans kesiminin bu artan rolü konusunda, farklı iktisat okulları arasında pek görüş farklılığı olmadığını söylemek yanıltıcı olmaz. Buna karşılık, bu gelişmenin toplumsal refahı artırıcı olup olmadığı konusunda ise ciddi görüş ayrılıkları var. Söz konusu dönem göz önüne alındığında hakim görüş olarak adlandırılabilir yaklaşım hem piyasa mekanizmasının etkinliğine çok güveniyor hem de, özde, finansal piyasalar ile diğerlerinin işleyişi arasında bir fark görmüyordu. Bu nedenle, söz konusu görüşün savunucuları ekonominin toplumun yararına işleyebilmesi için piyasanın olabildiğince rekabetçi koşullarda ve devlet müdahalesi olmaksızın faaliyet göstermesinin sağlanması gerektiğini savunuyorlardı⁴. Bu yaklaşımın iktisat politikası açısından iki önemli sonucu oldu. Bunlardan ilki mali piyasalarda “düzenlemelerin azaltılması” (deregulation) uygulamasına ağırlık verilmesi ikincisi ise bu piyasaların küreselleşmesine, rekabeti artıracığı gerekçesiyle, çok olumlu bakılması idi.

Geçtiğimiz dönemde hakim iktisat görüşü, uygulama alanında neredeyse rakipsizdi. Hakim görüş basit üç varsayıma dayanıyordu.

i) İktisadi karar birimleri (finans kurumları, diğer şirketler ve hane halkları) akılcı davranırlar

ii) Akılcı bir iktisadi karar birimi, kendisini kötü duruma düşürecek gelişmelere karşı önemini alır; onun işine devletin karışmasına gerek yoktur.

iii) Bir iktisadi karar biriminin, kendisine özgü özellikleri

4 Bu görüşün savunucularına çok sayıda örnek vermek olanaklı. Kuşkusuz bunlar arasında, sistemin işleyişini etkilemek açısından en etkili olan kişi, 1987-2006 döneminde ABD merkez bankası başkanlığını yürütmüş olan Alan Greenspan’dır. Kendisinin bu konudaki görüşleri için Greenspan (2007) çok önemli bir kaynaktır.

dışarıdan bilmek olanaksızdır. Bu nedenle, o birim yerine kendisini koyup karar alacak olanın yanlış yapması ve zarar vermesi olasılığı yüksektir.

Hakim iktisat görüşü uygulamaya da yansdı. 1980lere kadar finansal piyasalarda düzenleme gerektiği görüşüne sıcak bakan ABD’de bu görüşte olan bürokratlar değiştirildi, hakim görüş yanlıları bu görevlere getirildiler. Dünyanın

kalanında eğilim, ana çizgileri itibariyle aynı oldu. Finans kesimine sağlanan bu özgürlük, beklendiği gibi, bu kesimin gelişmesine, pek çok yeniliği yaşama kavuşturmasına yol açtı. Finans kesiminin bu yıllarda gösterdiği dinamizmin, geleneksel görüşe güç kazandırdığını söylemek yanıltıcı olmaz. Bu kesim yaratıcılığı bir yandan finansal sermayeye kârlı seçenekler sunarken öte yandan da baş döndürücü yenilikleriyle, düzenlenmesinin ve gözetiminin hiç de kolay olmadığını gösterdi; “zaten istesek de yapamayız, o halde serbest bırakalım” görüşü, serbestlik yanlılarını aşan daha da geniş bir destekçi kitleye ulaştı.

Küreselleşen finans sistemi, kendi içindeki rekabetin belirlediği koşullar çerçevesinde dünya ölçeğinde kaynak dağılımını etkilemede büyük önem kazandı. Hükümetler, iktisat politikası kararlarının finansal piyasalar üzerindeki etkisini hesap etmeden karar alamaz hale geldiler.

Finans kesimindeki bu gelişmeler finans dışı şirketler kesiminin işleyiş biçimi üzerinde önemli etkiler yaptı. Sermayenin serbestleşmesi, özellikle büyük anonim şirketler bağlamında, klasik kapitalist kavramını ortadan kaldırdı. Sermaye koymanın ötesinde girişim ve yönetim işlevlerinde, en azından ihmal edilemeyecek sorumluluk üstlenen, dolayısıyla şirketi ile özdeşleşmiş kapitalist ortadan giderek silinmeye başlandı. Onun yerine finansal sermayesinin

kazancını ön plana çıkaran, kolaylıkla bir şirketten ötekisine geçebilen sermayedar önem kazanmaya başladı. Borsaların gelişmesi, işlemlerin hızlanması ve işlem maliyetlerinin düşmesi bu süreci hem olanaklı kıldı, hem de yaygınlaşmasını sağladı.

Şirketler kesimi üzerinde daha yaygın etki ise, şirketler kesiminin borçlanma eğiliminin yükselmesi biçiminde oldu. Finans kesimi bir yandan geleneksel türde krediler sunarken öte yandan da yeni araçlar yoluyla şirketlere kendilerine uygun borçlanma olanakları yaratmaya başladılar. Bu finansal sermayenin serbestliğini dolayısıyla oynaklığını daha da artırdı. Şirketler arasında dolaşmak için, pay sahibi olma zorunluluğu kalmadı. Tahvil ve benzeri araçlar yoluyla finansal sermaye kârlı gördüğü her alana yönelebilir hale geldi. Mevzuatta yapılan değişiklikler (tahvil sahipleri genel kurulu gibi) bu sürecin güvencesini de artırdı. Borçlanmada gözlenen bu eğilim sadece şirketler kesimi ile sınırlı kalmadı. Hane halkları da borçlananlar kervanına katıldı. ABD ve Avrupa’da hane halklarının finansal sisteme olan borçları tarihsel olarak doruk düzeye ulaştı. Bu da finans kesiminin faaliyet alanını daha da genişletti. En önemli gelişme ise kamu kesiminin borçlanmasında görülen artıştı. Bu olgu, özellikle ABD’nin büyük kamu dış borcu nedeniyle, finansal kesimin küreselleşmesine önemli katkı yaptı.

Küreselleşen finans sistemi, kendi içindeki rekabetin belirlediği koşullar çerçevesinde dünya ölçeğinde kaynak dağılımını etkilemede büyük önem kazandı. Hükümetler, iktisat politikası kararlarının finansal piyasalar üzerindeki etkisini hesap etmeden karar alamaz hale geldiler. Daha önce uluslar arası kurumlardan ya da gelişmiş ülkelerin devletlerinden kredi almaya çalışan gelişmekte olan ülkeler kendilerini uluslararası finans piyasalarına beğendirmeye yarışına girdiler. Bu süreç, hükümetlerin keyfiliğe ve popülizme düşmelerini engelleyeceği gerekçesiyle, olumlu karşılandı. Ancak zaman içinde bir başka sorunla karşılaşmakta olduğunun sinyalleri gelmeye başladı. Bu sinyaller önce, doğal olarak, en gelişmiş finansal sisteme sahip olan ABD’den gelmeye başladı. Enron ve benzeri yolsuzluklar ortalığı sarstı. Bu tür olayları bazı kişi ya da kurumların yanlışları ya da suçları olarak düşünme yaklaşımı, ABD’de ipotekli konut kredileri piyasasındaki yaygın sorunlar karşısında geçerliğini kaybetti. Sorunun sistemik olduğu anlaşıldı. Giderek büyüyen sorun, 2008 sonbaharında küresel boyut kazandı ve dünya ekonomisi 1929’dan bu yana karşılaşmadığı türde bir krizin içine düştü.

Kriz birkaç gerçeğin anlaşılmasına yol açtı. Bunlardan ilki ABD’nin sıkıntıya düşünce dünyanın kalanını da peşinden sürükleyebilecek, belki de tek ülke olduğu bir kere daha kanıtlandı. Böylece ABD’nin

öneminin düştüğü iddialarının, hiç olmazsa olumsuzluk yaratma kapasitesi açısından değerlendirildiğinde, doğru olmadığı anlaşıldı. İkinci olarak, gelişmekte olan ülkelerin olumlu anlamda gelişmiş ülkelerden ayrıştıkları biçimindeki görüşün, tatlı bir düş olmak dışında anlamı olmadığı da ortaya çıktı. Gelişmekte olan ülkeler, zaman farklarıyla, bu krizden ciddi bir biçimde etkilendiler ve etkilenmeye devam ediyorlar. Üçüncü olarak, gelişmiş ülkelerde devletlerin, bütün törpülenmelere rağmen, müdahale gücünün ve esnekliğinin gelişmekte olan ülkelerden daha fazla olduğu anlaşıldı. Gelişmiş ülkelerde krize karşı alınan önlemlerin maliyeti GSYH’larının yüzde 10’unu aşarken, gelişmekte olan ülkeler, ancak bunun yarısına ulaşabildiler. Dördüncü olarak bu tür krizlerin zaman boyutu itibarıyla bakımsız (asimetrik) olma özelliği bir kez daha kanıtlandı. Krizin başlamasından sonra dip noktaya oldukça hızlı bir biçimde varıldı. Toparlanmanın ise çok daha uzun ve dalgalı bir süreç olacağı anlaşıldı. 1929 krizinde olduğu gibi bu sürecin tamamlanmasının yıllar sürebileceği ortaya çıktı. Son olarak da, kriz finansal sistemin kendiliğinden istikrarı sağlayabileceği ve rekabet ortamında en uygun kaynak dağılımını sağlayabileceğine ilişkin inancın ciddi bir biçimde sarsılmasına yol açtı. Bu nedenle iktisatçıların önünde artık, yanıtlanması zor, şu sorular var:

1) Krizden çıkmayı en az toplumsal maliyetle sağlayacak iktisat politikası seçeneği nedir?

2) Şayet bu başarılabılırsa, bir daha bu türlü krizlere düşmemek için nasıl bir iktisadi düzen oluşturulmalıdır?

II. 2008+ Krizi ve Türkiye

Türkiye 2008 yılının son çeyreğinde, küresel krizden kaynaklanan bir şokla karşılaştı. Bunun sonucu olarak Türkiye’nin GSYH’sı dört çeyrek süreyle düşüş gösterdi. Bu dönemde daralma GSYH’nın % 7,9’una ulaştı. Oysa 2001 krizinde Ekonomi üç dönem daralmış ve gelir kaybı GSYH’nın % 7,6’sı olmuştu. Böylece 2008 şokundan en çok etkilenen ülkeler arasında yer alan Türkiye, şokun etkisi geçtikten sonra dünyada en hızla toparlanan ülkelerden birisi de oldu. GSYH’da gözlenen bu toparlanma ihracatta olmadı, Türkiye’nin 2011’in ilk çeyreğinde bile ihracatı, 2008 ikinci çeyrek düzeyinin altında idi. Bu dönemde büyük artış gösteren işsizlik oranı kriz öncesi düzeye ancak 2011’de dönebildi.

Dolayısıyla Türkiye’nin tekrar büyümeye başlaması, özünde, iç talebin canlanmasıyla oldu. Üstelik bu amacı sağlamak için kamu harcamalarında önemli bir artış da yapılmadı. Aslında,

ilk bakışta çelişkili gibi görünse de, iç talepteki canlanmanın nedeni, böyle bir programın yürürlüğe konul[m]amasıdır. Çünkü, bunun yapıl[m]aması iç ve dış iktisadi karar birimlerinin iktisat politikasında değişiklik olmayacağına dolayısıyla kamu açıklarının tehlikeli biçimde artmayacağına olan güveninin sürmesine yol açmıştır. Bu bir yandan iç harcamaların artmasına katkı yaparken öte yandan da dış finansmanda ciddi bir darboğaza düşülmesini engellemiştir. Ancak, bu ikili etki cari açığın büyümesine de yol açtı. Bütün bunların sonucunda Türkiye’de 2011’in ikinci yarsında ekonomiyi duraklatmadan cari açığın nasıl düşürülebileceği iktisat politikasının temel sorunu haline geldi. Ancak 2008+ krizinin olağanüstü önemi göz önünde tutulduğunda bunun yeterli olmadığı söylenebilir. Türkiye’nin küresel ekonomide önümüzdeki dönemdeki olası gelişmeler ışığında bir gelişme stratejisi oluşturması gerekiyor. Böyle bir stratejiyi oluşturmak için akla gelebilecek bir yol, konuyu aşağıdaki üç soru etrafında toplamak olabilir:

Türkiye’de, 2011’in ikinci yarsında, ekonomiyi duraklatmadan cari açığın nasıl düşürülebileceği, iktisat politikasının temel sorunu haline geldi. Ancak 2008+ krizinin olağanüstü önemi göz önünde tutulduğunda bunun yeterli olmadığı söylenebilir. Türkiye’nin küresel ekonomide önümüzdeki dönemdeki olası gelişmeler ışığında bir gelişme stratejisi oluşturması gerekiyor.

1) Türkiye, 2008+ krizi öncesi dönemde, belli bir gelişme performansını yakalamış olmasına rağmen, niçin gelişmişlik farkını kapatmada en başarılı olan ülkeler arasında yer alamadı? Bu sorunun yanıtı sadece başardıklarımıza bakıp “övünmek” ve başarısızlıklarımıza takılıp “dövünmek” şeklindeki hiçbir hayrı olmayacak olan tavırlar bir tarafa bırakıldığında, kolay değildir. Çünkü hem başarılıların hem de başarısızların incelenmesi ve değerlendirilmesi gerekir.

Türkiye 2002-2010 döneminde küçümsenmeyecek bir büyüme hızı (ortalama % 5,1) sağladı; bunun da katkısıyla, Dünya Bankası’nın tahminlerine göre, satın alma paritesiyle ölçüldüğünde dünyanın 15’inci en büyük ekonomisi konumuna geldi. Ama bu sonuç Türkiye’nin dünya ölçüsünde hızlı büyüyen bir ekonomi olarak nitelendirilmesine yetmediği gibi kişi başına gelir sıralamasında 64’üncü sırada olmasını engellemiyor.

Türkiye’nin bu performansını sürdürmesi durumunda kişi başına gelirinin, AB ortalamasına ulaşabilmesi için 31 yıla gerek var!⁵ Üstelik çok boyutlu bir olgu olan gelişmeyi, GSYH ile ifade etmenin giderek daha iyi anlaşılan sorunlarını⁶ aşmak için geliştirilen UNDP’nin “beşeri gelişmişlik endeksi” sıralamasında Türkiye 85’inci. Özetle büyümeyi sağlamışız ama dünya ölçüsünde iyi bir konuma gelememiştir.

2) 2008+ krizi, 1929’a benzer biçimde, uzun sürecek ve en az çöküş aşaması kadar toplumsal maliyet doğuracak, bir “inişli-çıkışlı toparlanma” sürecine girmiş görünüyor. Bu süreçte Türkiye’nin yeni şoklarla karşılaşması olasılığı hiç de az değil. Bunların kaynağı gelişmiş ülkelerin izlediği iktisat politikaları olabileceği gibi, bu ekonomilerdeki denetlenemeyen çalkantılar olabilir. Bu tür dış etkilerin önümüzdeki birkaç yıllık dönemde oldukça fazla olacağı anlaşıyor. Türkiye, bu şoklardan en az etkilenmek için hangi önlemleri almalıdır?

Bu bağlamda en önemli sorun, bir ülkenin kriz ortamında aldığı önlemlere kendi ekonomisinin ve diğerlerinin nasıl tepki vereceğini kestirmenin çok zor olması. Bir başka önemli sorun ise, Türkiye’nin bu amaçla kullanabileceği politika araçlarının, gelişmiş ülkelere oranla, hem daha kısıtlı hem de etkinliklerinin daha düşük olması.

Türkiye’yi, bu “inişli-çıkışlı toparlanma” sürecinde doğrudan etkileyecek en önemli etki AB’den gelecek gibi görünüyor. Bu

etkinin bir boyutu ile tanıştık, o da AB’ye olan ihracatımızın olumsuz etkilenmesi. Önümüzdeki dönemde, finans kanalından gelecek etkinin daha önemli olması olasılığı yüksek. AB bankacılık sisteminin toparlanabilmek için alacağı önlemlerin Türkiye’nin dış kaynak teminini güçleştirme söz konusu. Türkiye’de yerleşik bankaların, önemli ölçüde yurt dışından kaynak kullandığı göz önüne alınırsa, bu banka kredilerinde, iki yıl önce gördüğümüze benzer ancak daha uzun sürebilecek, bir daralmaya yol açabilir.

3) 2008+ krizi küresel ekonominin işleyişini önemli ölçüde değiştirecek boyutta önemli bir olay. Bu değişikliğin nasıl olacağı,

5 Bu hesaplama yapılırken Dünya Bankasının satın alma paritesiyle kişi başına GSYH tahminleri, TÜİK’in Türkiye için 2012-2025 dönemi nüfus artış projeksiyonu kullanılmış, AB’de büyüme hızının % 1,5 olacağı varsayılmıştır.

6 Bu konuda ayrıntılı bir değerlendirme için Stiglitz, Sen ve Fitussi (2010)’a başvurulabilir.

Kaçınmamız gereken iki tutum var: Bunlardan ilki sadece Türkiye'nin, gelişme ve küresel ekonomiyle bütünleşme yolunda attığı olumlu adımlara bakarak "övünmek", ikincisi ise karşı karşıya olduğumuz sorunların çokluğu ve derinliğine takılıp "dövünmek".

yeni düzenin oturmasının kaç yıl süreceği belli değil. Bu süreç tamamlandığında Türkiye'nin yeni düzene uyum sağlayabilmesi için neler yapılmalıdır?

Sorunun yanıtı Türkiye'nin küresel ekonominin nereye gitmekte olduğunu ve bunun Türkiye'de nasıl bir dönüşüm gerektirdiğini kestirip, buna göre politikaları yürürlüğe koyması biçiminde özetlenebilir. Bu cümlelerin içini doldurabilmek için birkaç noktaya değinerek bir başlangıç yapayım:

1) Önümüzdeki dönemde, Türkiye için iktisadi (ve siyasal) açıdan büyük önem taşıyan, AB ile olan ilişkiler daha da zorlaşacak gibi görünüyor. Her şeyden önce, Türkiye'nin AB üyeliği artık gündemde değildir; bir daha gündeme geleceği de kuşkuludur.

2) Öte yandan AB'nin komşularından birisi olan ve bundan yararlanan Türkiye'nin bu avantajı da önümüzdeki dönemde azalabilir. Bunun nedeni de Arap ülkelerindeki ayaklanmalardan sonra ortaya çıkan durumdur. AB açısından özellikle Kuzey Afrika'da istikrarın sağlanması büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, AB'nin bu ülkelerle ticaretini geliştirmek, bu ülkelere daha çok yatırım yapmaya yönelmesini beklemek gerekir. Bu bir yandan AB sermayesinin Türkiye'ye olan ilgisini azaltacak, öte yanda Arap ülkelerinde AB ülkelerinden kaynaklanan rekabetin daha da artmasına yol açacaktır.

III. Sonuç

Kaçınmamız gereken iki tutum var: Bunlardan ilki sadece Türkiye'nin, gelişme ve küresel ekonomiyle bütünleşme yolunda attığı olumlu adımlara bakarak "övünmek", ikincisi ise de karşı karşıya olduğumuz sorunların çokluğu ve derinliğine takılıp "dövünmek". Bunlar yerine, örneğin, geçtiğimiz dönemde niçin bazı gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerle aralarındaki açığı kapatabilirken niçin diğerlerinin bunu yapamadığına bakıp, Türkiye'nin bu açıdan hangi eksikleri olduğunu saptamakla işe başlayabiliriz.

Dani Rodrik, bu yılki Jackson Hole sempozyumuna sunduğu tebliğde 1998-2005 döneminde gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş olanlarla aralarındaki farkı kapatmakta ne ölçüde başarılı olduklarını, etraflı bir biçimde ele almış, [Rodrik (2011)]. Çalışmanın bulgularından, "İstikrar, serbestleşme ve dışa açılma sağlansın, kalanını piyasa halleder" yaklaşımı pek umulan sonucu vermediği anlaşıyor. Ne var ki bu öğüdü tutmayan ve başarılı olan ülkelerin varlığı (Çin ve Hindistan) diğer seçeneğin kabulü için de yeterli görünmüyor. Çünkü bu ülkelerin, çözemeyip erteleyebildikleri sorunların ileride başlarını çok ağrıtaçağı anlaşıyor. Ama yine de, gelişmekte olan ülkelerde yapısal değişimi sağlayan⁷ ve sürekli olan büyüme sağlamanın tek yolu pro-aktif politikalarla ekonomiye müdahale etmekten geçiyor. Rodrik'in de vurguladığı gibi, bu çözümü o kadar kolay olmayan bir siyasal iktisat sorunu. Türkiye'nin buna çözüm aramaktan başka şansı yok.

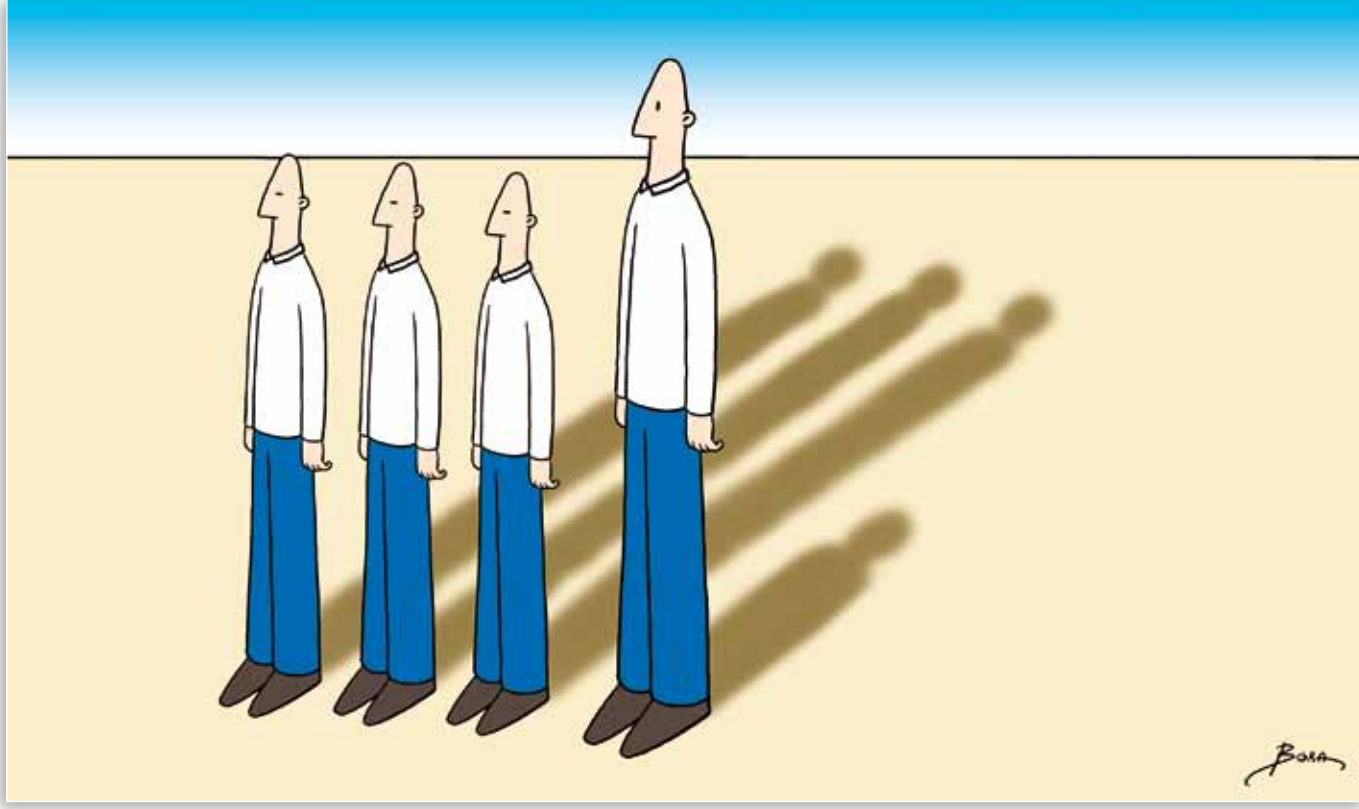
KAYNAKLAR

- Bernanke, B. S. (2011): The Near and Longer- Term Prospects for the U.S. Economy, Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Symposium on Achieving Maximum Long-Run Growth, Jackson Hole, Wyoming'deki konuşma metni, 26 Ağustos, <http://www.federalreserve.gov/newsevents/speech/bernanke20110826a.htm>
- Duménil, G. Ve D. Lévey (2011): The Crisis of New Liberalism, Cambridge, Mass.: Harcard University Press.
- Greenspan, A. (2007): The Age of Turbulance, New York: The Penguin Press.
- Lagarde, C. (2011): Global Risks are Rising, But There is a Path to Revover, Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Symposium on Achieving Maximum Long-Run Growth, Jackson Hole, Wyoming'deki konuşma metni, 27 Ağustos, <http://www.imf.org/external/np/speeches/2011/082711.htm>
- McMillan M., D. Rodrik (2011): Globalization, Structural Change and Productivity Growth, <http://www.hks.harvard.edu/fs/drodrik/Research%20papers/Globalization,%20Structural%20Change,%20and%20Productivity%20Growth.pdf>
- Rodrik, D. (2011): The Future of Economic Convergence, Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Symposium on Achieving Maximum Long-Run Growth, Jackson Hole, Wyoming'de sunulan tebliğ, <http://www.hks.harvard.edu/fs/drodrik/Research%20papers/The%20Future%20of%20Economic%20Convergence%20rev2.pdf>,
- Stiglitz, J.E., A. Sen ve J-P. Fitoussi (2010): Mis-measuring Our Lives, New York: The New Press.
- Trichet, J-C.(2011): Achieving Maximum Long-term Growth, Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Symposium, Jackson Hole, Wyoming'deki konuşma metni, 27 Ağustos, <http://www.ecb.int/press/key/date/2011/html/sp110827.en.html>

⁷ Gelişmekte olan ülkelerde yapısal değişim ve verimlilik artışı konusunda McMillan ve Rodrik (2011)'e bakılabilir.

109 yıldır
gelişim devam ediyor

TÜRKİYE EKONOMİSİNİ ÇÖZÜMLERKEN YAPILAN ANALİTİK YANLIŞLAR

Eren OCAKVERDİ
Yapı Kredi Araştırma

Yaklaşık on yıl kadar önce yaşadığımız derin ekonomik kriz Türkiye için aynı zamanda yeni bir dönemin de başlangıcı olmuştur. Bu dönemde Türkiye, makroekonomik istikrara yönelik önemli adımlar atmış ve uygulamaya koyduğu reformlarla ekonomisini ciddi bir dönüşümden geçirmiştir. Söz konusu reform süreci mikro (ya da arz yönlü) alanlara doğru evrilmekte iken, uluslararası konjonktürde ortaya çıkan olumsuz gelişmeler makro politikaları yeniden ekonomi gündeminin üst sıralarına taşımıştır. Ancak, 2001 yılındaki krizden bu yana aradan geçen bunca zamana rağmen, Türkiye ekonomisinin kendine özgü bu yeni dinamiklerinin halen yeterince anlaşılmadığı gözlenmektedir. Bu durumun en çarpıcı ve

en son örneği, hiç kuşkusuz, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) 2011 yılı için uygulamaya koyduğu "yenilikçi" para politikasıdır.

TCMB, 2011 yılına ilişkin para politikasını 21 Aralık 2010 tarihinde kamuoyuna açıklamış ve şu ana kadar da aynen burada çizdiği çerçeveye sadık kalarak tüm politika kararlarını bu doğrultuda almıştır. TCMB, sürekli olarak iç ve dış dinamiklerin farklılığına dikkat çekmiş ve yurtiçinde net etkisi sıkılaştırıcı yönde olan bir para politikası uyguladığına, öte yandan artan küresel risklere karşı finansal

*Ayrıntılar için bkz: TCMB, "2011 Yılında Para ve Kur Politikası", 21 Aralık 2010. http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2010/Baskan_ParaPol11.pdf

istikrarı koruyacak yönde de önlemler aldığına vurgu yapmış olmasına rağmen, piyasa aktörlerini buna ikna edememiştir.

Bu ilk politika bileşimi; sıradışı, alışılmamış, deneysel, alafranga vs. isimlerle anılmış ve TCMB piyasa tarafından sert eleştirilere maruz kalmıştır. Küresel konjonktüre yönelik endişelerin artmasından kısa bir süre önce Para Politikası Kurulu (PPK) özel bir gündemle toplanmış ve yine yıl başında çizdiği çerçeveye uyumlu şekilde bazı ek önlemler almıştır. TCMB, dış dünyadaki gelişmeleri doğru öngörebilmiş ve buna mukabil erken harekete geçmiş olmasına rağmen, piyasanın para politikasının bu ikinci ayağına yönelik ilk tepkisi de fazlasıyla olumsuz olmuştur (1).

Bu yazının amacı, piyasa ve TCMB arasında zaman zaman gözlenen bu tür derin fikir ayrılıklarında rol oynayan teşhis farklılıklarını ve bunların para politikası açısından doğurduğu sonuçları irdelemektir. Bu farklılıklar ortaya konulmadan ve bunların nedenleri iyice kavranmadan bugün uygulanmakta olan para politikasının anlaşılması mümkün değildir. Zira, analitik çerçeve yanlış kurulduğunda, bunun üzerinden yapılan çıkarımlar ve öne sürülen politika önerileri de kaçınılmaz olarak hatalı olmaktadır. Analitik çerçeve oluşturulurken, görüş farklılıkların ve kavramsal hataların yaygın olarak gözlemlendiği alanlar beş farklı başlık altında toplanabilmektedir:

1) Çıktı Açığı Hesaplaması

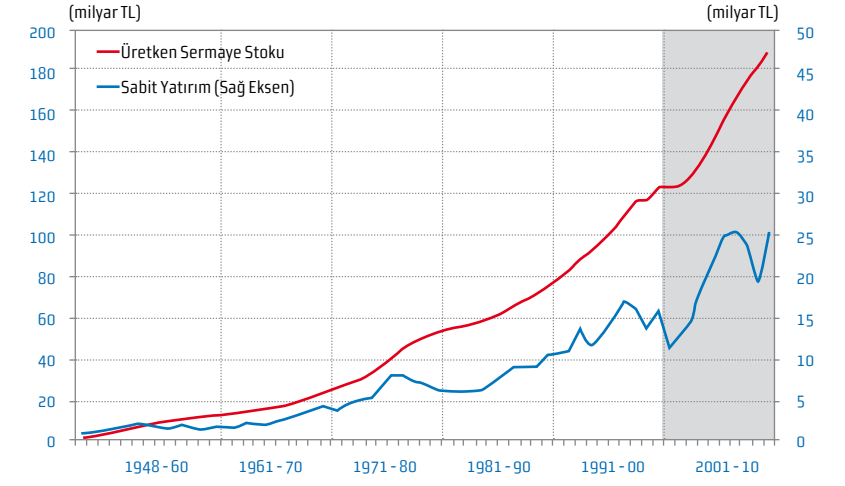
Türkiye ekonomisi ile ilgili analizlerde yapılan yanlışların başında "çıktı açığı"nın hesaplanması gelmektedir. Çıktı açığı, üretim kapasitesi ile fiili üretim arasındaki farkın bir göstergesi olup potansiyel üretim seviyesinin tahmin edilmesini gerektirir. Bunu yapabilmek için ise, sermaye, emek ve teknolojik gelişme (veya verimlilik) gibi temel üretim faktörleri üzerinden gitmek gerekir. Talep göstergeleri üzerinden yapılan analizler, her şeyden önce, konuyu kavramsal açıdan ıskalamaktadır. Buna bir de metodolojik yanlışlar eklenince, ortaya çıkan resim "elinde beyzbol sopasıyla golf sahasında tenis oynamaya çalışan" bir sporcunun durumunu andırmaktadır.

Fiziki sermaye birikimi, üretim süreçlerinde çok kritik bir role sahiptir ve makine-teçhizat ile inşaat yatırımları

sabit sermaye stokuna ilave edilmek suretiyle ekonomik kapasitenin artmasını sağlamaktadır. TÜİK ve DPT veri tabanlarından ulaşılabilen sabit sermaye yatırımı rakamları kullanılarak olabildiğince muhafazakâr (yüksek aşınma hızı ve kısa hizmet ömrü) biçimde türetilen üretken sabit sermaye stoku rakamları Grafik 1.'de sunulmaktadır.

GRAFİK 1

ÜRETKEN SERMAYE STOKU VE SABİT YATIRIMLAR (1948-2010 dönemi)

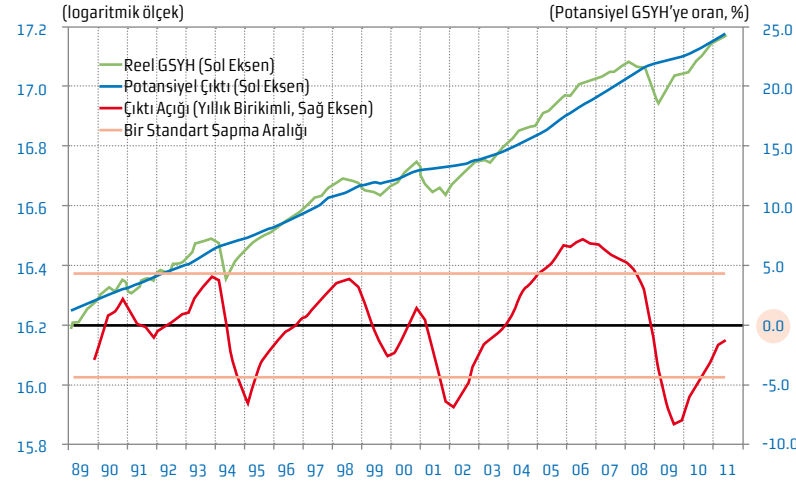
*Kaynak: Ocakverdi, E. (2010), "Estimation of Productive Capital Stock for Turkey", YK Occasional Macro Note, 27 Aralık 2010.

Çizimden de görüldüğü üzere, sermaye birikiminde 2001 yılından sonra belirgin bir hızlanma eğilimi ortaya çıkmıştır. Dikkat edilirse, yatırımlarda oluşan keskin düşüşler sermaye birikimini aynı oranda etkilememektedir. Bunun temel nedeni, geçmiş yatırımların hizmet süresi boyunca sermaye birikimine katkıda bulunabilmesidir. Söz konusu rakamlar türetilirken, fiziki sermayede kullanım ömrü boyunca meydana gelen verimlilik kaybı da ayrıca hesaplamalara dahil edilmelidir. Bu şekilde hesaplanan sermaye birikimi "üretken" olarak adlandırılmakta ve dolayısıyla da üretim süreçlerinde girdi olarak kullanılan sermaye hizmetinin gerçek değerini daha doğru biçimde yansıtmaktadır (2).

Sermaye birikiminin yanı sıra, çalışan sayısındaki artışlar ve teknolojik ilerlemeler de üretim kapasitesinin yükselmesini sağlamaktadır. Burada, ülke nüfusu ile çalışan sayısı arasında bir bağlantı kurmakta fayda vardır. Zira, bu ilişki demografik yapı ve ekonominin istihdam yaratma kapasitesi tarafından belirlenmekte ve dolayısıyla da zaman içerisinde aynı kalmamaktadır. Teknolojik gelişmenin ise, kendi içinde görece sabit kabul edilebilmekle birlikte, en azından, 2001 krizi öncesi ve sonrası dönemde birbirinden farklı

GRAFİK 2

POTANSİYEL ÜRETİM VE ÇIKTI AÇIĞI

Kaynak: Akçay, C. ve Ocakverdi, E. (2011), "(Never) Mind the GAP: A Modest Contribution to Potential Output Estimation for Turkey", YK Occasional Macro Note, 24 Ocak 2011.

olabileceğinin dikkate alınmasında fayda vardır. Tüm bunlar gözetilerek yapılan çıktı açığı tahmini aşağı yukarı Grafik 2.'dekine benzer bir sonuç verecektir (3):

Fiili üretim ile potansiyel seviye arasındaki farkın 2009 yılı başından itibaren ciddi ölçüde açıldığı ve 2010 yılı itibarıyla kapanmaya başlamakla birlikte, 2011 yılının ilk yarısında halen %1,3 civarında bir çıktı açığı bulunduğu görülmektedir. Bu analiz, ekonomide ciddi boyutta bir ısınma problemi olmadığını ve dolayısıyla da herhangi bir enflasyonist baskı oluşmadığını teyit etmektedir. Eğer herhangi bir "aşırı ısınma" durumundan bahsedilecekse, 2005-2007 dönemi ampirik açıdan bu tartışmaya daha uygundur. Burada yapılan tahmin fazlasıyla muhafazakâr olduğundan, gerçekte var olan (ama doğrudan gözlenemeyen) potansiyel üretim seviyesi için bir alt sınır gibi kabul edilebilir. Diğer bir deyişle, ekonominin üretim kapasitesinin bu rakamların ortaya koyduğundan daha yüksek bir noktada olduğu düşünülebilir. Dikkat edilirse, fiili üretim ile potansiyel üretimin birbirine eşit olduğu dönemlerin sayısı çok azdır. Ekonomi çoğunlukla ya çıktı fazlası ya da çıktı açığı veriyor durumda olduğundan, herhangi bir dönemde "aşırı ısınma" veya "aşırı soğuma" olduğuna karar verebilmek için belli bir referans noktası oluşturmak gerekmektedir.

2) Referans Noktası Problemi

"Aşırı" sözcüğü yapısı itibarıyla görelilik içeren bir sıfattır. Bu nedenle, aşırılığın "neye göre" oluştuğunun belirtilmediği veya bilin(e)mediği durumlarda kullanımı herhangi bir

anlam taşımaz. En iyi ihtimalle yalnızca mevcut durumun ana hatlarıyla bir fotoğrafı çekilebilir. Piyasada (ve kamuoyunda) cereyan eden tartışmalarda görüldüğü kadarıyla, referans noktaları oluşturulurken genelde ekonominin geçmiş değerleri baz alınmaktadır. Örneğin, Türkiye'nin son on yıllık büyüme oranlarının ortalaması sürdürülebilir büyüme oranı olarak kabul edilmektedir. Cari açık için de benzer bir mantıkla milli gelire oran olarak eşik değer hesaplanmaktadır. İstikrarlı ve gelişmiş bir ekonomide bu yaklaşımlar kabul edilebilir sonuçlar verebilir, ancak yapısal dönüşüm sürecindeki gelişmekte olan bir ülke için bu tür bir yaklaşımla geleceğe dair öngörülerde bulunmak kaçınılmaz olarak hatalı çıkarımlara yol açacaktır. Zira, politika parametreleri yalnızca yapısal olarak daha durağan bir ekonomide zaman içerisinde sabit kabul edilebilir. Ancak, geçiş sürecinin içerisinde bulunan ve farklı alanlarda önemli kırılmalar yaşayan bir ülke için bu varsayımın geçersiz olacağı açıktır.

Ciddi bir küresel krizin ardından yalnızca birkaç dönem (çeyrek) yüksek hızda büyümenin yaşanmış olması, tek başına aşırı ısınmaya delil olarak sunulamaz. Zira, bunlar şok yemiş bir ekonomide denge değerinden geçici uzaklaşmalar olarak da yorumlanabilir. Tüketim, yatırım, kredi genişlemesi, vs. talep tarafındaki tüm göstergelerin de benzer bir resim ortaya koyması beklendiğinden, bunları kanıt olarak ileri sürmek totolojik bir durum yaratmaktadır (4).

Ciddi bir küresel krizin ardından yalnızca birkaç dönem yüksek hızda büyümenin yaşanmış olması, tek başına aşırı ısınmaya delil olarak sunulamaz.

Referans noktası eksikliğinin kendisini en belirgin şekilde hissettirdiği alanlardan bir tanesi de döviz kurudur. Türkiye ekonomisi ile ilgili analizlerde sıklıkla Türk lirasının "aşırı" değerli olduğundan bahsedilmekle birlikte, denge değerinin ne olması gerektiği konusunda bilimsel açıdan doyurucu çalışmaların sayısı oldukça azdır. Bilindiği

üzere, 2001 krizi sonrasında, Türk lirasında güçlü bir reel değerlenme eğilimi ortaya çıkmıştır. Örneğin, 1994 ve 2001 krizlerinin etkileri dışarıda bırakıldığında, Türk lirası 2002-2010 döneminde 1990-2000 dönemine kıyasla reel olarak ortalama %30 daha değerli bir konumdadır. Bu değerlenmenin önemli bir kısmı, makroekonomik

Türk lirasındaki değerlenmenin önemli bir kısmı, makroekonomik temellerdeki düzelmenin ve ekonomideki normalleşmenin doğal bir sonucudur. Döviz kurunun "denge değeri"nin yapısal dönüşüm geçirmekte olan bir ekonomide aynı kalmasını beklemek yanıltıcı olur.

temellerdeki düzelmenin ve ekonomideki normalleşmenin doğal bir sonucudur. Döviz kurunun "denge değeri"nin yapısal dönüşüm geçirmekte olan bir ekonomide aynı kalmasını beklemek yanıltıcı olacaktır. Tıpkı çıktı açığı örneğinde olduğu gibi, döviz kuru da doğrudan gözlenemeyen ama denge değeri olarak kabul edilebilecek bir referans noktası etrafında hareket etmektedir. Dünyadaki finansal sistemin karmaşıklığı ve işleyişi dikkate alınırsa, herhangi bir ülkenin para biriminin 10 yıl boyunca aşırı değerli kalabilmesinin pek mümkün olmadığı daha iyi anlaşılabacaktır.

3) İssizliğe Bakış

Türk lirasındaki değerlenmenin, birim işçilik maliyetlerinin yükselmesine yol açtığı bilinen bir gerçektir. Başta yoğun rekabete maruz kalan ihracatçı sektörler olmak üzere, üreticiler bu gelişmeyle başa çıkabilmek için son on yılda verimliliklerini artırmak durumunda kalmışlardır. Uzun vadede istihdamın lehinde bir durum olması beklenen verimlilik kazanımlarının, işgücü piyasasında henüz arzu edilen etkiyi yaratmadığı gözlenmektedir.

Türkiye ekonomisi analizlerinde ihtiyaç duyulan "bilinmeyen"lerden bir tanesi de işsizliğin ne kadarının yapısal olduğudur. Zira, herhangi bir dönemdeki istihdam artışının enflasyon baskısı yaratıp yaratmayacağı yalnızca işsiz sayısının seyrine bakılarak anlaşılamaz. Bunu yapabilmek için, ilgili dönemdeki işsizliğin ne kadarının

ekonominin yapısındaki temel değişimlerden kaynaklandığını bilmek gerekmektedir. Grafik 3.'te işsizlik oranının üçer aylık dönemler itibarıyla seyri yer almaktadır.

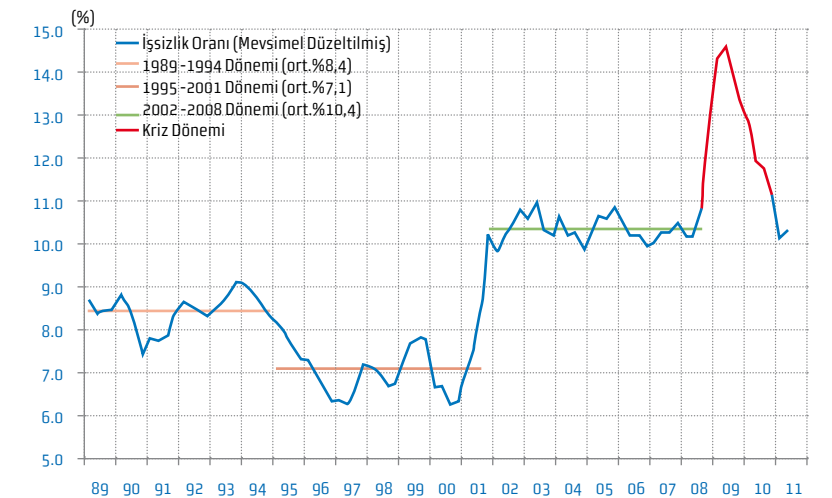
İşsizlik oranında 2001 yılı krizinden sonra gözlenen yükseliş dikkat çekicidir. Yeniden yapılanma ve dönüşüm sürecinde bulunan ekonomilerde çalışanların vasıfları yapısal değişim nedeniyle oluşan ihtiyacı yeterince karşılayamamaktadır. Bunun sonucunda, yeni koşulların gerektirdiği becerilerin kazanılması için belli bir zaman geçmekte ve işsiz kalan süre de uzamaktadır. Özetle yapısal işsizlik, iş ile çalışan arasında ortaya çıkan uyumsuzluğun bir sonucudur. Türkiye ekonomisinde 2001 krizi

sonrasında ortaya çıkan dinamikler, dış ticaretin öneminin artmasına ve dolayısıyla da sektörlerdeki uzmanlaşma düzeyinin yükselmesine yol açmıştır. Üretim faktörleri bazında ele alındığında, emeğin önemli oranda sermaye ile ikame edildiği söylenebilir. Bununla birlikte, ithalat yoluyla makine ve teçhizatların modernizasyonu ve üretim teknolojilerindeki gelişmeler sonucunda ihtiyaç duyulan vasıflar ile çalışanların sahip olduğu mevcut beceriler arasında ciddi bir uyumsuzluk ortaya çıktığı düşünülebilir. Tüm bu gelişmeler, işsizliğin kalıcı olarak %10 seviyelerine çıkmasına neden olmuştur (5).

2008 yılı sonuna doğru küresel finans piyasalarında ortaya çıkan kriz nedeniyle işsizlik oranı bir ara %15 seviyesine

GRAFİK 3

İŞSİZLİK ORANININ SEYRİ

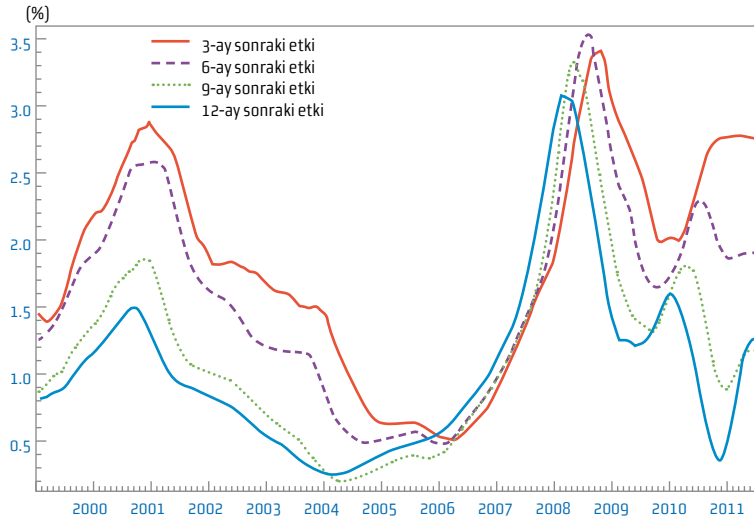

Kaynak: TÜİK

yaklaşmış, ancak daha sonra yeniden düşüş eğilimine girerek kriz öncesi ortalama seviyelerine geri dönmüştür. İstihdamdaki artışların üretim kapasitesini ve dolayısıyla da ekonominin potansiyelini yükselttiği bilindiğine göre, işsizlik oranının mevcut seviyesinin enflasyon üzerinde tehlikeli bir yükseliş baskısı oluşturması zayıf bir ihtimaldir. Bunun olabilmesi için, işsizlik oranının yapısal değerinin anlamlı miktarda altına inmiş olması gerekmektedir. Söz konusu yapısal değer, 2001 krizi sonrasında yaklaşık %10,4 civarında bir orana karşılık geldiği varsayılırsa, işsizlikte herhangi bir düşüş eğiliminin başladığından kuşkulandırılabilmek için bile, işsizlik oranının en azından %9,8'in altına inmesini beklemek gerekmektedir.

GRAFİK 4

ÜRETİMDE ANİ BİR DEĞİŞİMİN İTHALAT MİKTARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Kaynak: Akçay, C. ve Ocakverdi, E. (2011), "The Time-Varying Sensitivity of Imports to Production and Real Exchange Rate Shocks", YK Occasional Macro Note, 22 Ağustos 2011.

4) Cari Açık Sorunsalı

Türkiye’de, yüksek cari açık riski olduğu yaygın kabul görmüş ender makroekonomik olgulardan bir tanesidir. Konuyla ilgili görüş farklılıkları esas olarak “sürdürülebilirlik” ekseninde ortaya çıkmaktadır. Genişleyen cari açık ile başa çıkabilmek için kısa vadede etkili olabilecek doğrudan önlemlerin sayısı çok azdır. O nedenle, bu konudaki tartışmalar ağırlıklı olarak sermaye hareketleri tarafında yoğunlaşmaktadır. Öte yandan, orta ve uzun vadeli çözüm önerileri konuyu daha yapısal bir bakış açısıyla ele almaktadır. Örneğin, doğrudan yabancı yatırımların artması, kısa vadeli sermaye hareketlerine kıyasla cari açık için daha tercih edilen bir finansman kaynağıdır. Ancak, bunu sağlayabilmek için iktisadi

sistemin birçok alanında uygun düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Cari açığın en temel bileşeni dış ticaret dengesi olduğundan, üretim ile arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Aynen cari dengede olduğu gibi, Türkiye dış ticarete de açık veren bir ülke konumundadır. İthalatın ihracata kıyasla daha yüksek olması, payı %70 civarında olan ara mallarından kaynaklanmaktadır. Türkiye’deki üretim yapısı, başta petrol olmak üzere, ithal ara girdiye ihtiyaç duyduğundan, üretimde meydana gelen bir artış ithalatın ve dolayısıyla da cari açığın yükselmesine yol açmaktadır. Grafik 4., fiyat etkisinden arındırılmış şekilde, üretim miktarındaki ani değişimlerin (%4,5’lik artı yöndeki bir şokun) ithalat miktarı üzerindeki gecikmeli etkilerinin zaman içerisindeki seyrini göstermektedir.

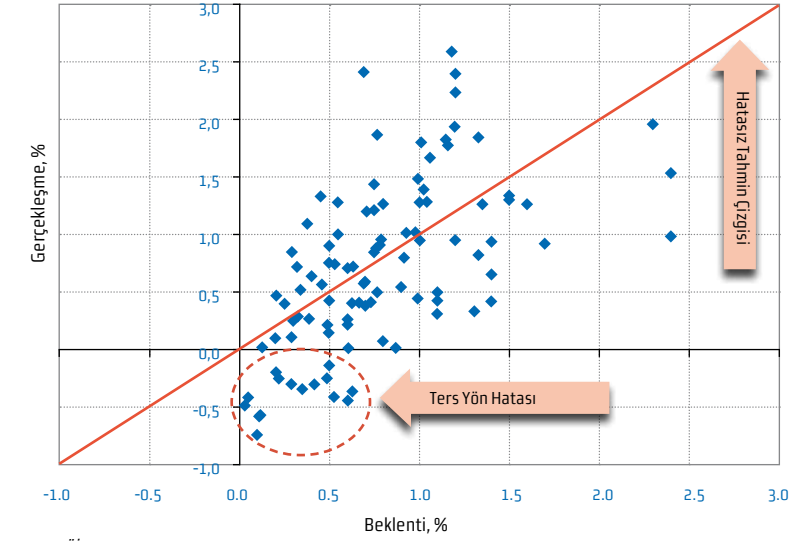
Gelişmiş bir ekonomide bu tür ilişkilerin daha durağan bir seyir izleyeceği düşünülebilir, ancak yapısal dönüşüm geçirmekte olan bir ülke özelinde iktisadi bağlantıların zaman içerisinde değişmesi beklenen bir durumdur. Çizimden görüldüğü üzere, kriz dönemlerinde üretim ve ithalat arasındaki ilişki kuvvetlenmekte, ancak daha sonra koşulların normale dönmesiyle birlikte görece zayıflamaktadır. Buna göre, kısa vadede cari açığın genişlemesine yol açan unsurların, benzer şekilde açığın kapanmasında da etkili bir rol oynayacağı söylenebilir. Diğer bir deyişle, üretimde belirgin bir yavaşlama eğilimi ortaya çıkması halinde cari açığın da buna paralel olarak daralması beklenmelidir (6).

5) Belirsizlik Algısının Zayıflığı

Türkiye ekonomisiyle ilgili analizlerde analitik çerçevenin eksik ya da yanlış kurulmasında etkili rol oynayan unsurlardan bir diğeri de zayıf belirsizlik algısıdır. Türkiye özelinde olduğu gibi, belirsizliğin gelişmekte olan ekonomilere kıyasla daha yüksek olduğu ülkelerde, iktisadi göstergeler üzerinden yapılan analizlerde ortalama değerler kullanmak ve bunlar üzerinden genellemeler yapmak kaçınılmaz olarak hatalı sonuçlar vermektedir. Zira, belirsizliğin görmezden gelinerek ortalama bilgiye gereğinden fazla itibar edildiği durumlarda, ortak akıl bir bütün olarak gerçeği ıskalayabilmektedir. Bunun en güzel örneği, TCMB tarafından ayda iki kere yapılan ve piyasa

GRAFİK 5

PIYASANIN AYLIK ENFLASYON TAHMİNLERİNDEKİ PERFORMANSI (2003-2011)

Kaynak: TÜİK, TCMB Beklenti Anketi Sonuçları - II. Dönem

oyuncularının enflasyon ve büyüme tahminlerini gösteren Beklenti Anketi’nde görülmektedir.

Grafik 5.’ten görüleceği üzere, piyasanın enflasyon rakamlarını tahmin başarımı pek iç açıcı değildir. Bu kötü performansın çeşitli nedenleri bulunmakla birlikte, verilerdeki belirsizliğin göz ardı edilmesinin sorunun temel kaynağı olduğu söylenebilir. Hanehalklarının tüketim alışkanlıklarını yansıtabilecek şekilde oluşturulan fiyat sepetinde yer alan ürünler, başta işlenmemiş gıda maddeleri olmak üzere, fazlasıyla oynaktır ve görece daha yüksek ağırlığa sahip olması dolayısıyla da genel fiyat düzeyinde öngörülmesi çok zor dalgalanmalara yol açmaktadır. Bu tür hareketler, doğal olarak, para politikasının etki alanının dışında kalmaktadır (7).

Benzer bir durum büyüme rakamlarına ilişkin yapılan tahminlerde de görülmektedir. Grafik 6., piyasanın ilgili yılın reel ekonomik büyümesiyle ilgili öngörülerinin gerçekleşen büyüme rakamlarıyla bir karşılaştırmasını sunmaktadır (8).

Tüm bu sorunların ortak noktası, üzerine yoğunlaşılacak alandaki belirsizliğin ulaşabileceği boyutların göz ardı edilmesidir. Durum böyleyken, herhangi bir iktisadi göstergeye

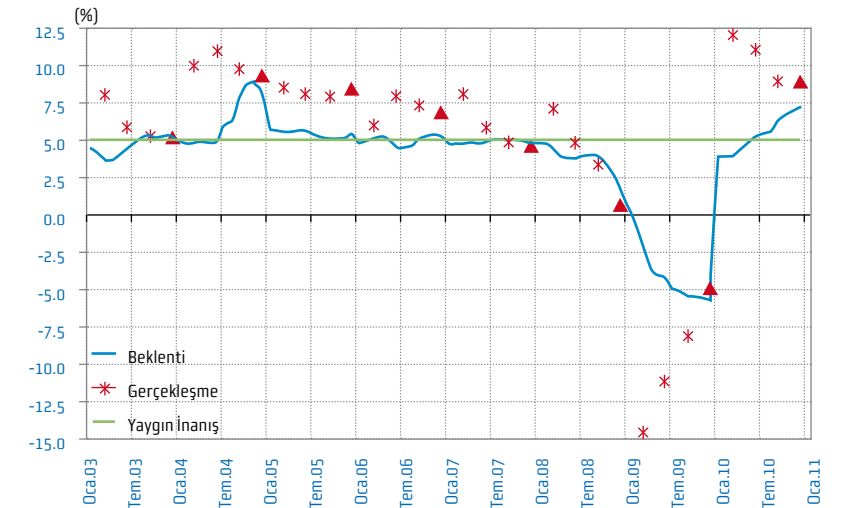
ilişkin gerçekleşmeler piyasa beklentilerinden çok farklı olabilir ve dolayısıyla da “süpriz” olarak nitelendirilmemesi gerekir. Yüksek belirsizlik öngörülebilirliği ciddi şekilde azaltmakta ve keskin çıkarımlarda bulunmayı engellemektedir. Bu noktada, açıklanan verilerin neden piyasa beklentilerinden farklı geldiğini irdelemek yerine, piyasa beklentilerinin neden gerçekleşmeleri sistematik olarak ıskaladığına odaklanmak gerekmektedir. Tutarlı genellemeler yapabilmek ve geçerli politika önerilerinde bulunabilmek adına belirsizlik ile daha etkili bir şekilde başa çıkılması elzemdir.

Para Politikası Açısından Sonuçlar

Türkiye’nin son dönemde dünyadaki diğer ülkelerden farklı bir politika bileşimi uygulamasının temel nedeni, Türkiye’deki iktisadi koşulların tüm bu ülkelerden farklı bir durumda olmasıdır. Ne yazık ki bu farklılık, analitik çerçevenin uygun şekilde kurul(a)maması nedeniyle, hem yerli hem de yabancı araştırma kurumları tarafından gözden kaçırılmaktadır. Kredi derecelendirme kuruluşlarının, yabancı yatırım kurumlarının, IMF’nin vs. birden fazla ülke ile ilgilenmek durumunda oldukları için Türkiye özelinde yeterli ayrıntıda ve uygunlukta analiz yapmaları pek mümkün değildir. Bu tür kurumların Türkiye’yi dahil ettikleri ülke grupları yalnızca yüzeysel bir homojenlik içermekte ve dolayısıyla politika önerileri de

GRAFİK 6

PIYASANIN YILLIK BÜYÜME TAHMİNLERİNDEKİ PERFORMANSI (2003-2010)

*Üçgen işareti, ilgili yıla ait yıllık büyümeyi temsil etmektedir.
Kaynak: TÜİK, TCMB Beklenti Anketi - II. Dönem Sonuçları

kaçınılmaz olarak ciddi eksiklikler taşımaktadır. “Türkiye, Brezilya, Hindistan gibi aşırı ısınmadan muzdarip ülkeler” türünden çok sık kullanılan şablon tanımlamalar, eksik kurulan bir analitik çerçeve üzerine bina edildiğinden, gerçeği yansıtmayan betimlemeler olmaktan öteye gidememektedir.

Merkez Bankası’nın Türkiye ekonomisine ilişkin öngörülleri büyük ölçüde bu yazıda bahsedilen analitik çerçeve ile uyumlu biçimde oluşturulmuştur. Geçtiğimiz yılın sonunda TCMB’nin 2011 yılı için öngörülleri:

- İç ve dış talebin büyüme hızlarındaki ayrışmanın süreceği,
- Üretim kapasitesinin artan talebi rahatlıkla karşılayabileceği,
- Sermaye girişlerinin tetiklediği kredi artışının sınırlandırılması gerektiği,
- Belirgin bir enflasyon riski bulunmadığı ve
- Gelişmiş ekonomilerdeki kırılmanın devam edeceği

şeklinde idi. TCMB, birbiriyle çelişen amaçlara ulaşmayı gerektiren bu durum için çoklu bir faiz yapısına olanak tanıyan “yenilikçi” bir para politikasını uygulamaya koymayı uygun gördü. Daha geleneksel bir yaklaşımı tercih eden piyasaya göre ise, hiç vakit kaybetmeden politika faizlerinin artırılması en uygun çözüm idi. Söz konusu dönemde piyasanın 2011 yılına ilişkin öngörülleri TCMB’ninkilerden çok farklı olduğundan, bu öneri kendi içinde tutarlı kabul edilebilir(di). Eğer söz konusu dönemde TCMB, piyasanın salık verdiği şekilde, politika faizini yükseltseydi:

- İç talep ciddi ölçüde yavaşlayacak ve zaten potansiyelinin altında seyreden üretim seviyesi daralan dış talebin de etkisiyle iyice ivme kaybedecekti.
- Yükselen faizler nedeniyle sermaye girişlerinde arzulanana yavaşlama olmayacaktı.

Bu durumda, ithalat artışı yavaşlayan büyüme yoluyla kontrol altına alınabilse bile, yüksek tutulan kısa dönem faiz oranları ve bunun yaratacağı değerli TL’nin de katkısıyla, yine de ithalattaki yavaşlama ihracattakine kıyasla daha düşük gerçekleşebilecek ve Türkiye ekonomisi zayıf büyüme (hatta belki küçülme) ile yüksek cari açık gibi tuhaf ve çok tehlikeli bir durumla karşı karşıya kalabilecekti.

TCMB, özellikle gelişmekte olan piyasaların para birimleri üzerinde gelişmiş piyasalardaki genişlemeci para politikalarının yarattığı değerlenme baskısına önlem olarak, pakete “geleneksel olmayan” (unorthodox) bir nitelik

kazandırmıştır. Paketin sıradışı niteliğinin, olağandışı zamanlara göre tasarlanmış olması itibarıyla ek bir algılama çabası gerektirdiği yadsınamaz. Dolayısıyla, yanlış ya da eksik analitik çerçeve üzerine kurulmuş çıkarımlara ters düşmesi beklenen bir durumdur. Paket kamuoyuna ilk açıklandığında tam da bu nedenlerden ötürü çok hızlı bir şekilde piyasa tarafından dışlanmıştır. Ancak, bu algı şimdilerde yavaş da olsa değişmekte ve para politikası piyasa oyuncuları tarafından giderek kabul görmektedir. O kadar ki, daha önce ekonominin aşırı ısındığını savunanların bir bölümü artık aşırı soğuma emarelerinden söz etmeye başlamıştır. Elbette, başlangıçta kurulan analitik çerçevenin hatalı olduğunu kabul etmeden ve gerekli düzeltmeleri yapmadan böyle bir çıkarımda bulunmak da tehlikelidir. Bu durum, ilk bakışta fırın olduğunu tahmin ettiğiniz bir mutfak eşyasının aynı zamanda buzdolabı olarak da kullanılabildiğini iddia etmeye benzemektedir.

Sonuç olarak, iktisadi çözümlemelerde uygun olmayan bir analitik çerçeve kullanmak, elinizde yanlış bir harita ile seyahat veya keşfe çıkmak gibi düşünülebilir. Başka bir ifadeyle, Türkiye haritası Brezilya’ya yapacağınız turistik bir gezide ne kadar işinize yararsa, Brezilya Merkez Bankası’nın uyguladığı para politikası da Türkiye’de o kadar işe yarayacaktır. Farklı iktisadi koşullar, doğal olarak, farklı politika tercihleri gerektirmektedir...

Kaynakça:

- (1) Ocakverdi, E. (2011), “Merkez Bankası’nı Anlama(ma) Kılavuzu”, YK Makro Sentez, 12 Ağustos 2011.
- (2) Ocakverdi, E. (2010), “Estimation of Productive Capital Stock for Turkey”, YK Occasional Macro Note, 27 Aralık 2010.
- (3) Akçay, C. ve Ocakverdi, E. (2011), “(Never) Mind the Gap: A Modest Contribution to Potential Output Estimation for Turkey”, YK Occasional Macro Note, 24 Ocak 2011.
- (4) Ocakverdi, E. (2011), “Referans Noktasının Önemi Üzerine”, YK Makro Sentez, 5 Temmuz 2011.
- (5) Akçay, C. ve Ocakverdi, E. (2011), “A Primer on Structural Unemployment Rate in Turkey”, YK Occasional Macro Note, 27 Ocak 2011.
- (6) Akçay, C. ve Ocakverdi, E. (2011), “The Time-Varying Sensitivity of Imports to Production and Real Exchange Rate Shocks”, YK Occasional Macro Note, 22 Ağustos 2011.
- (7) Ocakverdi, E. ve Aslak, C. (2011), “Market’s Inflation Expectations: So Much for the Wisdom of Crowds”, YK Occasional Macro Note, 9 Haziran 2011.
- (8) Ocakverdi, E. (2011), “Ortalama Bilginin Sakıncaları”, YK Makro Sentez, 12 Temmuz 2011.

“Herkes sanata değer verir.
Bazıları sanata değerini verir.”

Bir sanat eserini uzaktan izleyerek keyif almak ile o sanat eserine sahip olmak arasındaki farkı bilenler için hayat biraz daha farklıdır.

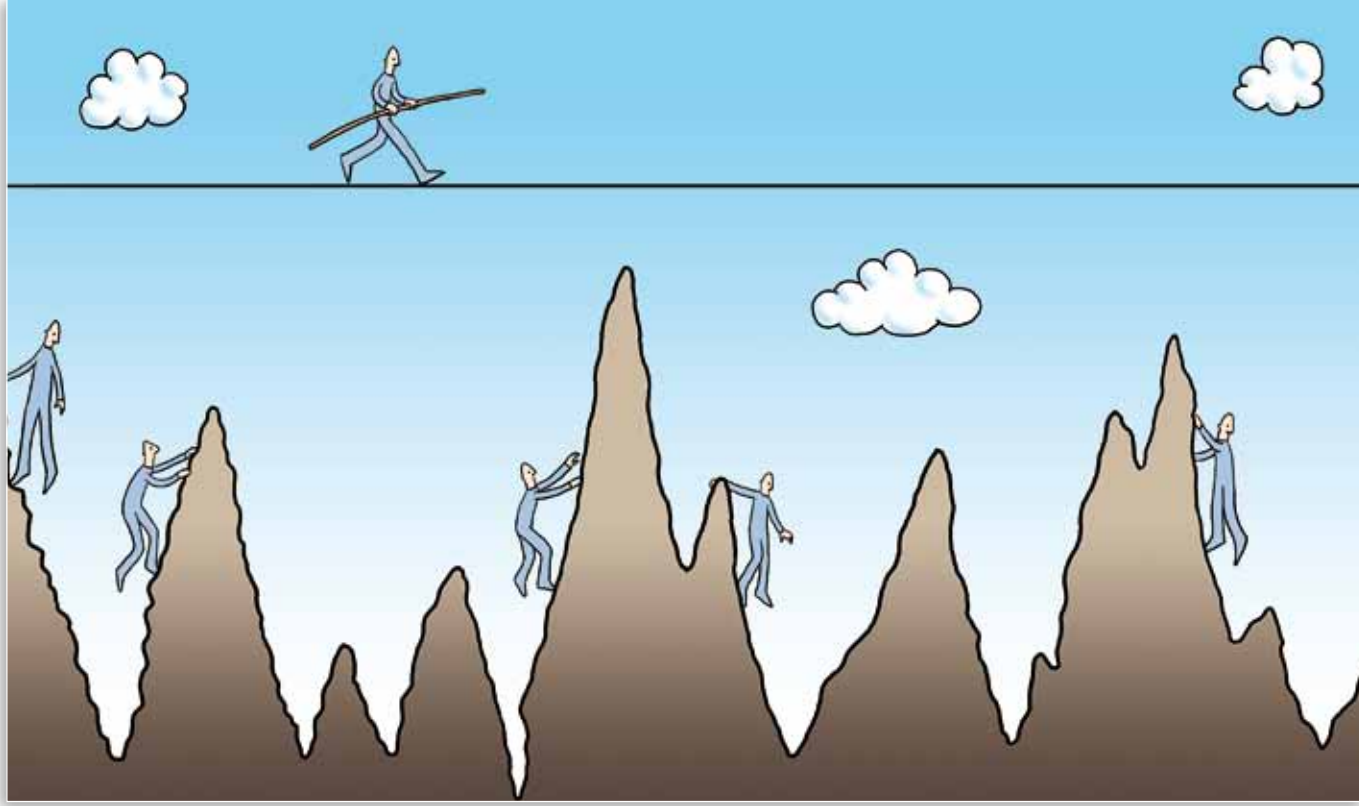
Sanat eseri koleksiyonerliği bir tutkudur.

Hayran kaldığı bir sanat eserini koleksiyonuna katmak isteyen bir sanatseverin tutkusu, sanatçının o eseri yarattığı andaki tutkusuyla boy ölçüşebilecek kadar ileri gidebilir.

Yapı Kredi Private Banking’in sunduğu
Sanat Eserleri Kredisi ve Sanat Danışmanlığı Hizmeti,
bu tutkusunu özgürce yaşamak isteyen müşterilerimiz içindir.

Çünkü bir bankanın görevi bazen de tutkularının peşinde koşan müşterilerine destek olmaktır.

DALGALANIP DURULMAYAN FİNANSAL PİYASALAR

M. Ayhan Köse*

Uluslararası Para Fonu (IMF)

Esikler, “deniz dalgalanmadan durulmaz” derler. Finansal piyasalardaki dalgalanmalar özellikle geçtiğimiz dört yıldan beri durulmadan devam ediyor. Son küresel kriz bu dalgalanmaların önemini bir kez daha göz önüne sererken, para ve finansal istikrar politikalarının sağlıklı belirlenmesi için finansal piyasalardaki dalgalanmaların daha derinlemesine anlaşılması gerektiğini de gösterdi.

Diğer bilim dallarında olduğu gibi ekonomi biliminde de zaman içerisinde bir evrim oluyor. Yeni araştırma sonuçlarıyla, teknolojik ilerlemelerle, yaşanan ekonomik ve finansal değişimlerle, ekonomi bilimi de kendisini yeniliyor. Örneğin, ekonomi biliminde

farklı döngü tipleri arasındaki etkileşimleri anlama çabalarının uzun bir geçmişi var. Bu çalışmalar, iş çevrimleri (business cycles) ve enflasyon döngüleri arasındaki ilişkileri etrafı biçimde incelemiş ve varılan sonuçların ekonomi politikaları üzerinde güçlü etkileri olmuştur. Para politikası gevşek ve ekonomik üretim potansiyelin üzerindeyse, enflasyonun yükselme riskine karşı önlemler gereklidir. Buna karşılık, para politikası sıkı ve üretim düzeyi potansiyelin altındaysa, enflasyonun düşme olasılığı ve derinleşebilecek ekonomik durgunluk gündeme gelir.

Son küresel finansal kriz, ekonomi biliminin birçok konuda kendisini sorgulamasına yol açarken, dikkatleri enflasyon döngüsünden finansal piyasalardaki dalgalanmalara (döngülere) çevirdi. Kriz öncesinde global ekonominin yakaladığı büyüme ivmesi, birçok ülkede finansal piyasaların yükselişe geçişiyle

aynı zamana denk geldi: 2003-2007 arasında, küresel ekonomi son kırk yılın en iyi ortalama performansını kaydederken, birçok gelişmiş ülkede kredi, konut ve menkul kıymetler piyasalarında hızlı artışlar yaşandı. Ancak finansal piyasalarda bu dönemde oluşan riskler, zaman içerisinde büyüdü ve global krizin temellerini attı. Kredi piyasalarındaki hızlı daralma ve varlık fiyatlarındaki sert düşüşlerle birlikte, global ekonomi 2009 yılında Büyük Buhran’dan beri görülen en derin durgunluk dönemini yaşadı.

Finansal döngüler konusunda bilgi eksikliği

Kriz, finansal döngülerin önemini hatırlatmasının yanı sıra, bu döngüler konusundaki bilgi eksikliğimizi de gözler önüne serdi. Finansal piyasalardaki dalgalanmaların yaratabileceği olumsuz sonuçlar uzun zamandan beri bilinmesine rağmen, bu konudaki uyarılar ekonomik canlanma dönemlerinde genellikle göz ardı edilmişti. Üstelik, önceki araştırmalar finansal döngülerin sistematik analizinden çok, ağırlıklı olarak tarihsel anlatılara dayanıyordu. Bunun sonucunda, ekonomi bilimi bu konudaki pek çok soruyu bugüne kadar yanıtsız bıraktı: Finansal piyasalardaki döngülerin temel özellikleri nelerdir? Döngüler birbirleriyle ne derecede eş zamanlı (senkronize) hareket etmektedir? Farklı finansal piyasalardaki döngüler aynı süreçte oluştuğunda ne tip sonuçlar ortaya çıkar?

Bu sorulara yanıt verebilmek için, geleneksel iş çevrimleri analiz yöntemlerini finansal döngüleri kapsayan geniş bir veritabanına uyarladık ve finansal döngülerin çeşitli özelliklerini ve aralarındaki etkileşimleri analiz ettik.

Finansal döngüler nasıl teşhis edilir?

Finansal piyasalardaki döngülerin evreleri ile iş çevrimlerinin evreleri arasında bazı benzerlikler kurmak yararlı olacaktır. Tam bir iş çevrimi iki evre içerir: durgunluk (recession) evresi (ekonomik aktivenin zirveye çıkmasından dibe vurmasına kadar olan dönem) ve genişleme (expansion) evresi (dipden zirveye kadar olan dönem). Bu iki evreye ek olarak, toparlanma (recovery) evresi de iş çevrimi konusunda yapılan araştırmalarda yaygın biçimde incelenmiştir.

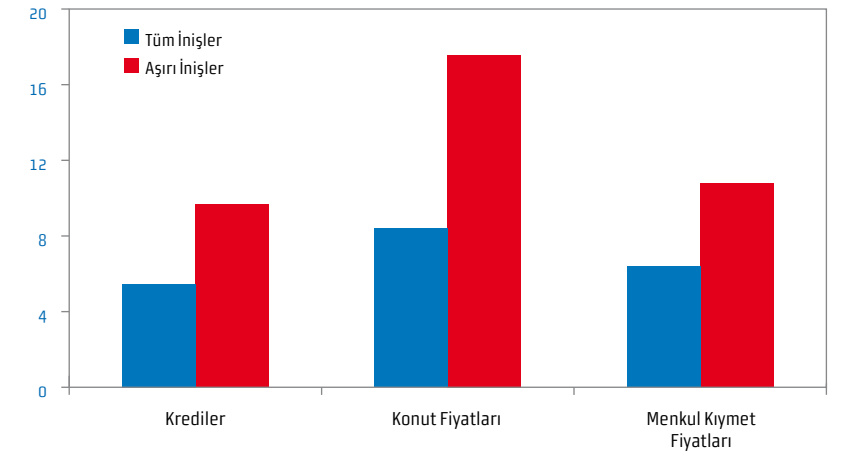
Bu tanımlara paralel olarak, finansal döngünün toparlanma evresini “yükseliş” (upturn), daralma evresini ise “inîş” (downturn) olarak adlandırıyoruz. Toparlanma evresinin özelliklerini anlamak için, hem bir önceki zirve noktasına erişmenin ne kadar zaman aldığını, hem de ilgili finansal değişkende dip noktasına indikten sonraki ilk dört çeyrekte meydana gelen artışı dikkate alıyoruz.

Finansal döngüleri incelemek için kullanılacak en iyi değişkenler hangileri? İş çevrimlerini incelerken bu sorunun net bir yanıtı var: GSYH gibi bir toplam aktivite ölçüsü bu amaç için neredeyse mükemmel bir değişken. Ne var ki, finansal döngüleri analiz etmek için pek çok değişkenin oynayabileceği rolleri düşünmek mümkün. Biz, finansal piyasalardaki etkileşimlerin çekirdeğini oluşturduklarını varsayarak, üç piyasa

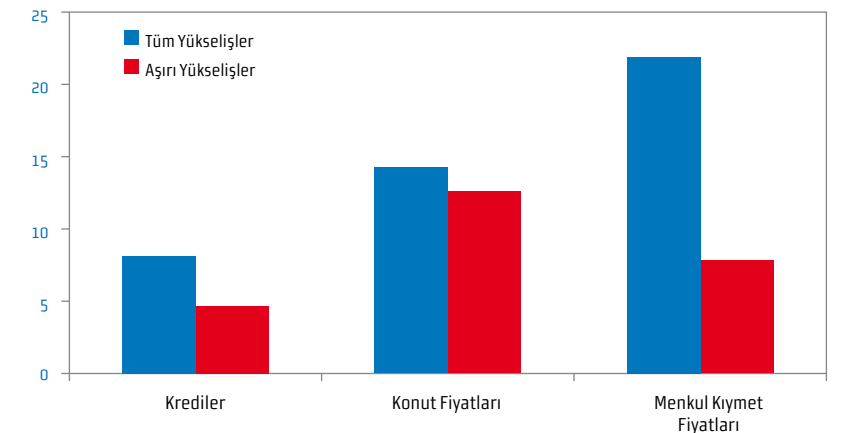
GRAFİK 1

Aşırı inişler daha uzun, aşırı yükselişler daha kısa sürme eğilimindedir

En uzun iniş dönemleri konut fiyatlarında gözlenmektedir (Çeyrek sayısı, Ortalama)

Menkul kıymet piyasalarındaki yükselişe geçiş dönemleri daha kalıcı olmaktadır (Çeyrek sayısı, Ortalama)

Notlar: İniş geçişlerin süresi, zirve noktası ile dip noktası arasındaki çeyrek sayısıdır. Yükseliş geçişlerin süresi, dip noktasından bir önceki zirve düzeyine erişene kadar geçen zamandır. Bütün istatistikler örneklem ortalamalarıdır. Aşırı inişler (aşırı yükselişler) büyüklük bakımından inişe (yükselişe) geçiş evrelerinin en alt (en üst) yüzde 25'ine tekabül etmektedir.

*akose@imf.org. Bu makale, yazarın bu konuda ürettiği ve kaynakçada gösterilen çeşitli çalışmalardan derlenmiştir. Burada yer alan görüşler yazarına ait olup, Uluslararası Para Fonu'nun görüşlerini ve politikalarını yansıtmamaktadır.

dilimindeki --kredi, konut ve menkul kıymetler-- döngülere yoğunlaşıyoruz. Bu makalede 1960-2010 yılları arasında 21 gelişmiş OECD ülkesindeki kredi hacmine, konut ve menkul kıymet fiyatlarına odaklanıyoruz. Kullandığımız veriler çeyrek yıllık frekansta, gerektiğinde mevsimsellikten arındırılmış olup, sabit fiyatlar cinsindendir.

Finansal değişkenlerdeki büyük hareketler iş çevrimleriyle yakından ilişkili olduklarından, finansal döngülerin daha yoğun biçimlerini de –aşırı iniş (bust) ve aşırı yükseliş (boom)– ayrıca inceliyoruz. Bunları saptamak için, iniş ve yükseliş evreleri sırasında her değişkende meydana gelen değişimleri büyükten küçüğe doğru sıraladıktan sonra, eğer iniş (veya yükseliş) dönemi sırasında değişkende meydana gelen değişim, tüm değişimlerin en alt (veya en üst) çeyreğine denk geliyorsa, o dönemi aşırı iniş (veya aşırı yükseliş) dönemi olarak sınıflandırıyoruz.

Finansal döngü bolluğu

1960:1 - 2010:4 döneminde gelişmiş ülkelerde 560'a yakın finansal döngü bulunmaktadır. Kredilerde 134, konut fiyatlarında 142 (konut fiyatı verileri pek çok ülkede ancak 1970 yılında ya da daha sonra başlamaktadır), menkul kıymetlerin fiyatlarında ise 279 adet inişe geçiş evresi saptıyoruz. Buna paralel olarak, örneklem kredi, konut ve menkul kıymet fiyatlarında sırasıyla 135, 142 ve 285 adet yükseliş dönemi içermektedir. Kredi ve konut fiyatları döngüleri sayıca iş çevrimleriyle karşılaştırılabilir düzeydeyken, menkul kıymet piyasalarındaki döngüler son derece oynak yapıları nedeniyle doğal olarak daha sık görülmektedir. Bu evrelerin dörtte biri aşırı iniş/aşırı düşüş olarak tanımlandığından, oldukça yüksek sayıda aşırı iniş/aşırı düşüş dönemi de saptıyoruz.

Döngüler uzun, derin ve sert oluyorlar

Finansal piyasalarda görülen aşırı iniş dönemleri, tipik iniş dönemlerine kıyasla daha uzun sürme eğilimindedirler (bkz. Grafik 1). Finansal piyasalardaki aşırı iniş dönemlerinin ortalama süresi 10 ile 18 çeyrek arasında değişmekte ve konut fiyatlarındaki aşırı inişler konut piyasasındaki tipik inişe geçiş evrelerinden ortalama olarak 2 kattan daha uzun sürmektedir.

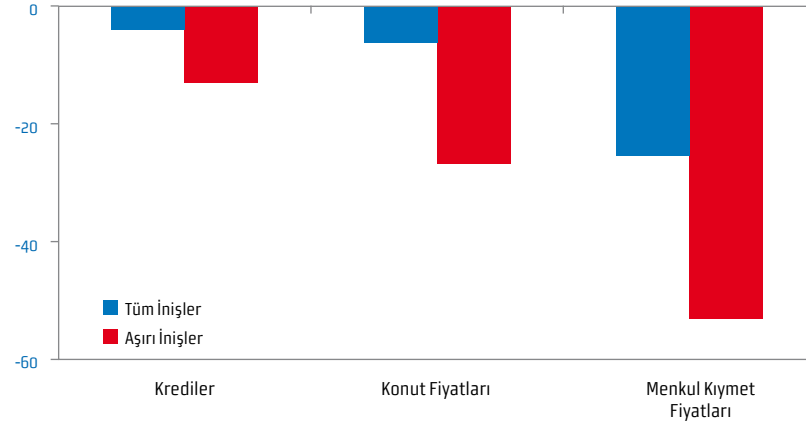
Buna karşılık, finansal piyasalardaki aşırı yükselme dönemleri ilgili finansal değişkenlerdeki hızlı artışlarla ilişkili olduklarından, bunlar tipik yükseliş evrelerinden daha kısa sürme eğilimi göstermektedirler. Kredi piyasasındaki aşırı yükselmeler, bu piyasada yaklaşık 9 çeyrek süren tipik yükseliş evrelerine göre daha kısa olup, sadece 5 çeyrek sürmektedirler. Menkul kıymet piyasalarındaki yükselme dönemleri ise çoğunlukla en uzun olanlardır –bu piyasalarda tipik bir yükselme dönemi yaklaşık 23 çeyrek sürmektedir.

Finansal piyasalar genellikle büyük döngülere sahne olmaktadır. Döngülerin büyüklüğünü incelemek için, her değişkenin yükseliş ve iniş evrelerindeki değişimini hesaplıyoruz (bkz. Grafik 2). Kredi ve konut piyasalarındaki aşırı iniş evreleri, tipik iniş evrelerinden sırasıyla 3 ve 4

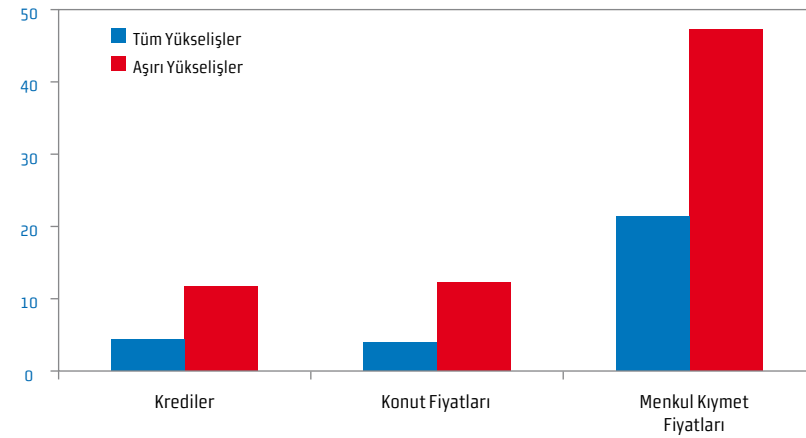
GRAFIK 2

Finansal döngüler büyük ölçekli olabilmektedir

En büyük ölçekli dalgalanmalar menkul kıymet piyasalarında meydana gelmektedir (Yüzde, Medyan)

Konut fiyatlarındaki aşırı yükseliş dönemleri, aşırı inişler kadar belirgin değildir (Yüzde, Medyan)

Notlar: İnişe geçişlerin büyüklüğü, her değişkende zirve noktasından dip noktasına kadarki gerilemeye gönderme yapmaktadır. Yükselişe geçişlerin büyüklüğü, her değişkende zirve noktasını gördükten sonraki ilk dört çeyrekte meydana gelen değişimdir. Bütün istatistikler örneklem medyan değerleridir. Daha fazla ayrıntı için bkz. Grafik 1'in notları.

EFES PİLSEN

BARDAĞIN DOLU TARAFI

BİZ, GÖKYÜZÜNDE BULUT VARKEN
ARKASINDAKİ GÜNEŞİ GÖRÜYÖRÜZ.
PAZARTESİ GELDİ DİYE CANIMIZI SIKMIYORUZ.
SADECE YENİ BİR HAFTAYA BAŞLIYORUZ.
OTOBÜS ÇOK MU KALABALIK?
OLSUN BİZ YÜRÜMEYİ DE SEVİYÖRÜZ.
KİSİN YAZI, YAZIN KİSİ ÖZLEMİYÖRÜZ.
BİZE HER MEVSİM BASKA GÜZEL.
HER İSTE BİR HAYIR VARDIR DİYEN
ANNEANNELERİN DEDELERİN TORUNLARİYİZ BİZ.
MUTLUYUZ. GÜNESLİYİZ. İYİMŞERİZ.
ÇÜNKÜ BİZ BARDAĞIN DOLU TARAFIYIZ.
VE BARDAĞIN DOLU TARAFINI GÖREN
HERKESİN BİRASİYİZ.

www.facebook.com/EfesPilsen

kat büyük düşüslere yol açmaktayken, menkul kıymet fiyatlarındaki düşüşler 2 kat büyük olmaktadır. En büyük dalgalanmalar, tipik bir aşırı yükseliş sırasında fiyatların yaklaşık yüzde 46’lık bir artış kaydettiği, aşırı iniş dönemlerinde ise daha büyük bir gerileme gösterdiği, menkul kıymet piyasalarında gerçekleşmektedir. Konut piyasalarında görülen döngülerin iniş ve yükseliş evreleri asimetrik davranmakta ve aşırı yükseliş dönemleri sırasında yüzde 12’lik bir artış, aşırı iniş dönemlerindeyse yüzde 27’lik bir azalma göstermektedirler.

Finansal döngüler, özellikle de konut ve menkul kıymet piyasalarındakiler, uzun, derin ve sert olabilmektedir. Bir finansal döngünün şiddetini eğimiyle, yani büyüklüğünün süresine oranıyla ölçüyoruz. Bu tanımla, menkul kıymet fiyatları diğer finansal değişkenlerden daha sert inişler ve yükselişler göstermektedir. Kredi piyasalarındaki tipik bir aşırı yükselme döneminin –eğimiyle ölçülen– gücü, menkul kıymet piyasalarındaki tipik bir aşırı yükselme döneminin gücünün yalnızca üçte biri kadardır.

Döngüler ülkeler arasında senkronizedir

Son küresel kriz, finansal döngülerin ülkeler arasında son derece senkronize bir şekilde gelişebileceğini açık olarak gösterdi. Döngülerin senkronizasyon derecesini, iki finansal döngünün aynı evrede oldukları zaman kesitini ölçen bir uyum endeksini kullanarak inceliyoruz.

Ülkeler arasında en yüksek senkronizasyon düzeyi, kredi ve menkul kıymetler piyasalarındaki döngülerde görülmektedir (bkz. Grafik 3, üstteki panel). Bu döngüler zamanın yaklaşık yüzde 75’inde aynı evrede bulunma eğilimi sergilemektedir. Konut, uluslararası ticareti yapılan bir mal varlığı olmadığı halde, konut döngülerinin ülkeler arası senkronizasyon derecesi yaklaşık yüzde 60 düzeyindedir. Bu bulgu kısmen, küresel faiz oranlarının, küresel iş çevrimlerinin ve varlık fiyatlarını içeren küresel faktörlerin dünya genelinde konut fiyatı hareketlerini açıklamakta oynadığı önemli rolleri

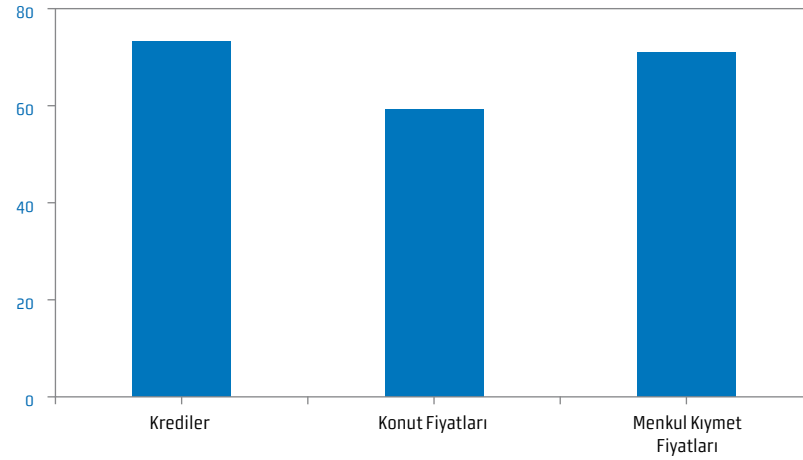
yansıtmaktadır. Konut ve menkul kıymetler piyasaları örneğinde senkronizasyon derecesi, muhtemelen küresel ticaretin ve finansal akımların yaygınlaşması sonucunda zaman içinde daha da yükselmektedir.

İleri düzeyde senkronize olan finansal döngüler aynı zamanda daha büyük ölçekli olma eğilimindedir. Örneğin, senkronize iniş devreleri tipik olarak diğer iniş devrelerine göre çok daha büyüktür (bkz. Grafik 3, alttaki panel). Menkul kıymet fiyatlarındaki ileri düzeyde senkronize olan iniş devrelerinde, fiyatlar yaklaşık yüzde 35 oranında düşmekteyken, diğer iniş geçişlerde bu değişim yüzde 17 kadardır.

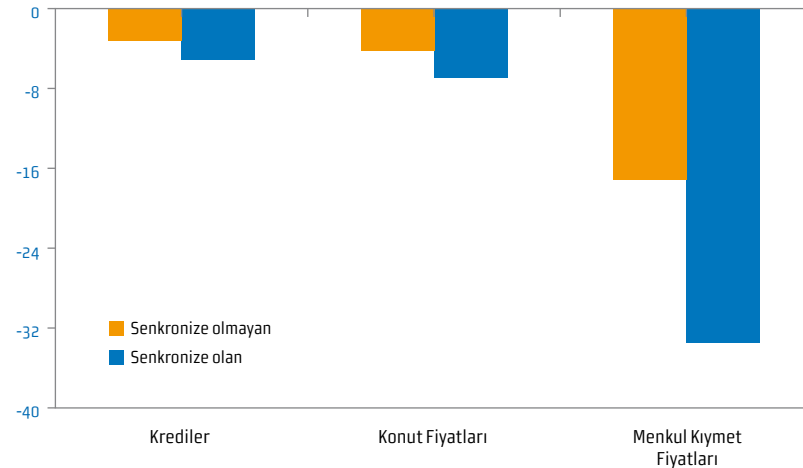
GRAFİK 3

Finansal döngüler ülkeler arasında ileri düzeyde senkronizedir

En yüksek senkronizasyon düzeyi kredi ve menkul kıymet döngülerinde gözlenmektedir (Aynı evrede olunan oran, Yüzde, Medyan)

Küresel olarak senkronize iniş geçişler daha büyük ölçekli olmaktadır (Yüzde, Medyan)

Notlar: Üstteki panelde senkronizasyon iki ülkedeki döngülerin aynı evrede olduğu zaman oranları göstermektedir. Altta panelde, kredi ve konut fiyatlarındaki (menkul kıymet fiyatlarındaki) iniş geçişler, ülkelerin sırasıyla yüzde 40’ından (yüzde 80’inden) fazlasında kredi ve konut (menkul kıymet) fiyatlarında eşzamanlı iniş geçişlerin görüldüğü bir dönemde meydana gelirlerse senkronize olarak kabul edilirler. Tüm istatistikler örneklem medyanlarıdır.

Döngüler birbirlerini güçlendirme eğilimindedir

Farklı finansal piyasalardaki döngüler aynı anda oluştuğunda neler olur? Bu soruyu yanıtlamak için basit bir zamanlama kuralı uyguluyoruz: bir iniş (ya da yükseliş) evresi diğer bir finansal döngünün sürmekte olan aşırı iniş (ya da aşırı yükseliş) evresiyle aynı zamanda yer alır ya da başlangıcından sonra oluşursa, bunun diğer finansal döngünün aşırı iniş (ya da aşırı yükseliş) dönemiyle ilişkili olduğunu kabul ediyoruz. Bu tip zamansal ilişkiler, tanım gereği, döngülerin eş zamanlı olduğunu göstermekte, ancak aralarında nedensel bağlantılar kurmamaktadır.

Bu sonuçlar kredi ve konut piyasaları arasında güçlü etkileşimler olduğunu gösteriyor. Örneğin, konut fiyatlarındaki aşırı düşüşlerle örtüşen kredi iniş devreleri, kredilerdeki diğer iniş devrelerinden daha uzun ve derindir (bkz. Grafik 4 ve Grafik 5). Buna paralel olarak, kredilerdeki yükseliş devreleri konut fiyatlarındaki aşırı yükselme dönemleriyle çakıştığında, daha uzun ve güçlü olma eğilimi göstermektedir. Örneğin, kredilerdeki tipik bir yükselişe geçiş devresi konut piyasasındaki aşırı yükselme dönemiyle çakıştığında yüzde 30 daha uzun sürmekte ve iki kat daha büyük olmaktadır.

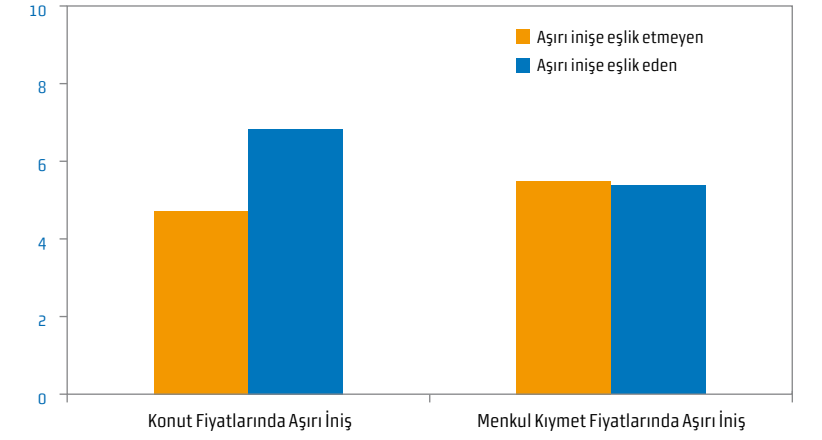
Kredi döngülerinin, menkul kıymet piyasalarındaki döngülerle çakıştıklarında farklı davrandıkları görülmektedir. Menkul kıymet fiyatlarındaki aşırı inişlerin eşlik ettiği kredi iniş devreleri istatistiksel olarak anlamlı oranda uzamadıkları halde, diğer devrelerden daha sert olma eğilimi göstermektedir. Diğer finansal piyasalardaki döngülerle ilişkili olduklarında, menkul kıymet piyasalarındaki döngülerin özelliklerinde kayda değer bir değişim olmamaktadır.

Belgelediğimiz kredi ve varlık fiyatı döngüleri arasındaki güçlü bağlantılar, bir dizi modelde betimlenen mekanizmalarla tutarlıdır. Örneğin, “finansal hızlandırıcı” (financial accelerator) mekanizmasını öne çıkaran modeller, finansal piyasalar ve reel ekonomi arasındaki etkileşimlerin önemini vurgulamaktadır. Bu tür modeller, net mal varlığındaki bir azalmanın, borçluları kredi taleplerini, tüketim harcamalarını ve yatırımlarını kısma yönelttiğini gösterir. Bu ise reel faaliyetin daha

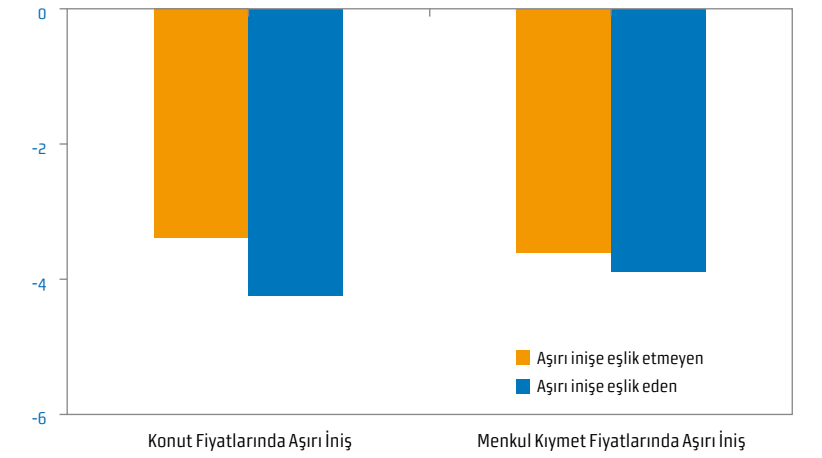
GRAFİK 4

İniş evresindeki kredi ve konut piyasaları arasında güçlü etkileşimler bulunmaktadır

Konut piyasasındaki aşırı inişlerin eşlik ettiği kredi inişleri tipik olarak daha uzun sürmektedirler (Çeyrek sayısı, Ortalama)

...ve daha belirgindirler (Yüzde, Medyan)

Notlar: Kredi piyasasındaki bir iniş evresi diğer bir finansal döngünün sürmekte olan aşırı iniş evresiyle aynı zamanda yer alır ya da başlangıcından sonra oluşursa, bunun diğer finansal döngünün aşırı iniş dönemiyle ilişkili olduğunu kabul ediyoruz. Süre örneklem ortalamasına, büyüklük örneklem medyanına gönderme yapmaktadır. Ayrıntılar için bkz. Grafik 1 ve Grafik 2.

da daralmasına neden olur ve varlık fiyatlarındaki olası deflasyonla birlikte ekonominin uzun dönemli bir durgunluk evresine girmesine yol açar.

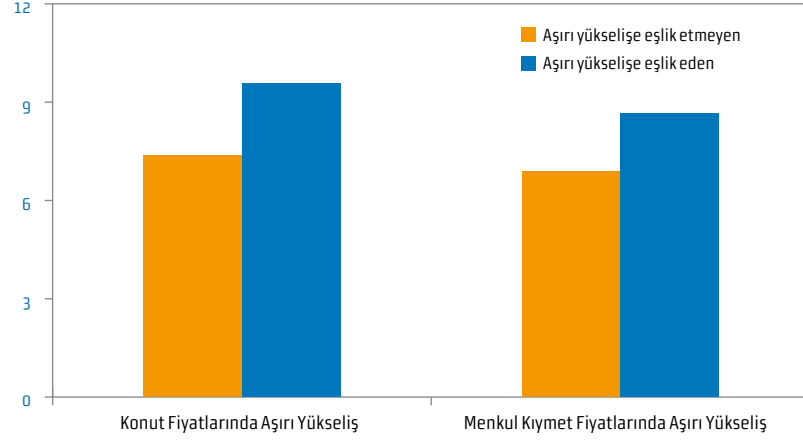
Finansal döngüler ve ekonomik politikalar

Finansal döngülerle ilgili ayrıntılı incelememizde üç önemli sonuç öne çıkmaktadır. Birincisi, finansal döngüler, özellikle de konut ve menkul kıymet piyasalarındakiler, uzun, derin ve sert olabilmektedir. İkincisi, finansal döngüler ülkeler arasında büyük ölçüde senkronizedir ve küreselleşme nedeniyle senkronizasyonun derecesi zaman içinde yükselmektedir. Küresel olarak senkronize olan döngüler, özellikle kredi ve menkul kıymet piyasalarında

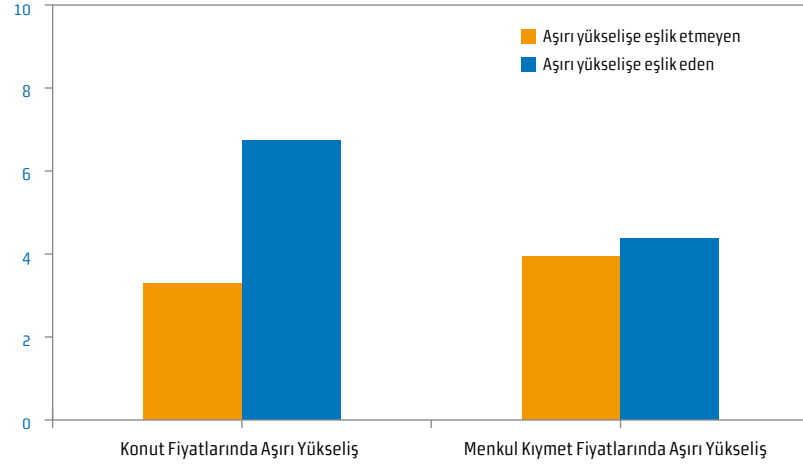
GRAFİK 5

Yükseliş evresindeki kredi ve konut piyasaları arasında güçlü etkileşimler bulunmaktadır

Konut piyasasındaki aşırı yükselişlerin eşlik ettiği kredi yükselişleri tipik olarak daha uzun sürmektedirler (Çeyrek sayısı, Ortalama)

...ve daha belirgindirler (Yüzde, Medyan)

Notlar: Kredi piyasasındaki bir yükseliş evresi diğer bir finansal döngünün sürmekte olan aşırı yükseliş evresiyle aynı zamanda yer alır ya da başlangıcından sonra oluşursa, bunun diğer finansal döngünün aşırı yükseliş dönemiyle ilişkili olduğunu kabul ediyoruz. Süre örneklem ortalamasına, büyüklük örneklem medyanına gönderme yapmaktadır. Ayrıntılar için bkz. Grafik 1 ve Grafik 2.

daha büyük oynamalar göstermektedir. Ayrıca, kredi ve konut piyasalarında eş zamanlı seyreden iniş devreleri sırasında, finansal döngüler birbirlerini güçlendirmekte ve boyutları büyümektedir.

Bu gözlemler para ve finansal istikrar politikalarının belirlenmesi konusunda sürmekte olan tartışmalara yararlı katkılar sağlıyorlar. Finansal döngüler ve iş çevrimleri arasındaki çok boyutlu etkileşimlerin ışığında, belgelediğimiz gözlemler, finansal piyasalardaki döngülerin yakından izlenmesinin, makroekonominin takibi ve politika tasarım sürecinin ayrılmaz bir parçası olduğunu düşündürmektedir. Örneğin, para politikalarını belirlerken, enflasyon ile

büyüme arasındaki ilişkiye ek olarak, finansal piyasalardaki döngülerin durumunun hesaba katılmasının gerekli olduğu görülmektedir.

Denizlerdeki dalgalar durulmayıp, tsunamilere dönüşebildiği gibi, finansal piyasalardaki dalgalanmalarda birbirlerine eklenerek, umulmadık bir şekilde büyüyebilir, hem finansal kesimde hem de reel ekonomide ciddi maliyetleri olan sonuçlara neden olabilirler. Analizimiz, makro-finance istikrarı yönelik (macroprudential) politikalar tasarlanırken, finansal döngüler arasındaki etkileşimleri göz önünde bulundurmak gerektiğini göstermektedir. Örneğin, konut ve kredi piyasalarındaki döngüler birbirlerini pekiştirme eğiliminde olduklarından, kredi bolluğuyla birlikte konut fiyatlarındaki oluşabilecek hızlı artış dönemlerinde, kredi dağıtımına yönelik olarak düzenleyici politikaların uygulanması gerekli olabilir.

Finansal döngüler çoğu kez uluslararası düzeyde senkronize olduklarından, finansal düzenleme ve denetleme politikalarının küresel yönlerinin de göz önünde bulundurulması gereklidir. Son günlerde Basel III kapsamında tartışılan, küresel kredi hareketlerindeki aşırı yükselme dönemlerini hafifletmeye yönelik ek sermaye vergileri sistemi bu gibi politikaların bir örneğidir. Farklı ülkelerdeki finansal piyasalar arası bağlantıların güçlü etkisi ışığında, küresel ölçekli bu tür makro-finance

düzenleme politikalarının daha yoğun biçimde kullanılması düşünülebilir. Finansal sistemlerin işleyişinde ülkeler arasında büyük farklılıklar olduğundan, bu gibi küresel politikaların esnek bir şekilde yapılandırılması faydalı olacaktır.

Kaynaklar:

- Clayessens, Stijn, M. Ayhan Kose ve Marco E. Terrones, 2011a, "How do Business and Financial Cycles Interact?" IMF Working Paper No: 11/88
- Clayessens, Stijn, M. Ayhan Kose ve Marco E. Terrones, 2011b, "Financial Cycles: What? How? When?" NBER International Seminar in Macroeconomics, (yay.haz.) Richard Clarida ve Francesco Giavazzi.
- Clayessens, Stijn, M. Ayhan Kose ve Marco E. Terrones, 2011c, "Gyrations in Financial Markets," Finance & Development, March 2011.

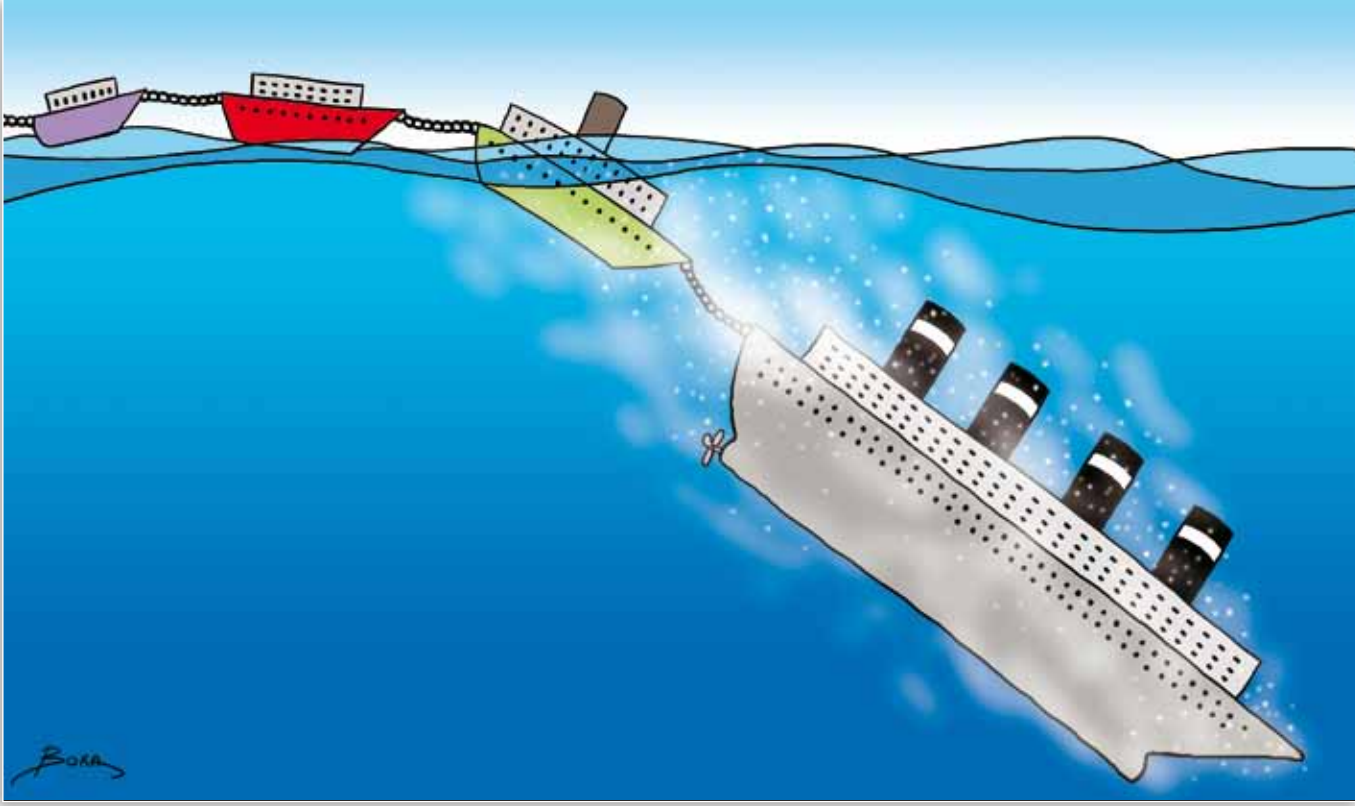
Rönesans Gayrimenkul Yatırım “Türkiye’nin En İyi Gayrimenkul Geliştirme Şirketi”

2001 yılından bu yana Türkiye’nin çeşitli kentlerinde alışveriş merkezi, otel ve karma amaçlı projelere imza atan gayrimenkul sektörünün öncü kuruluşu **Rönesans Gayrimenkul Yatırım**, Euromoney tarafından 2011 yılında ‘Türkiye’nin En İyi Gayrimenkul Geliştirme Şirketi’ (Best Real Estate Developer in Turkey - Overall) ödülüne layık görüldü.

- Optimum Outlet Göztepe - İstanbul (ICSC 2010 Avrupa’nın En İyi Outleti)
- Optimum Outlet Ankara - Eryaman • Optimum Outlet Seyhan - Adana
- KOZZY Alışveriş ve Kültür Merkezi Kozyatağı - İstanbul (ICSC 2011 Avrupa’nın En İyi Alışveriş Merkezi)
- SANKOPARK AVM - Gaziantep • Şirehan AVM - Gaziantep
- MalatyaPark AVM - Malatya • Samsun AVM - Hotel (2012) • Kahramanmaraş AVM (2012)
- İzmir Optimum Outlet Gazimur (2012) • Küçükyağ AVM - Hotel - İstanbul (2013) Urfa AVM (2013)
- Rönesans Tower Kozyatağı - İstanbul (2014)

RÖNESANS
GAYRİMENKUL YATIRIM

www.rgy.com.tr

GLOBAL KRİZ ERTESİNDE ASYA NEREDE?

Dr. Meral Karasulu¹

Uluslararası Para Fonu (IMF)

Kriz Asya'yı ihracat kanalıyla vurdu. Küresel kriz Asya ekonomilerini derinden etkiledi. 2008'in son çeyreğinde küresel GSMH yıllık bazda yüzde 6 ¼ düşerken, Çin ve Hindistan hariç gelişmekte olan Asya'nın GSYH'si yüzde 15 düştü. Bunun ardında Asya'nın dış ticarete olan bağımlılığı ve yüksek teknolojiye dayanan üretim yapısı yatıyor. Eylül ayında Lehman firmasının batmasıyla yerinden oynayan finansal piyasalar, ileri teknoloji içeren ve yüksek fiyatlı (araba, elektronik mallar ve üretim makineleri gibi) ürünlerin dış ticaretini paralize etti. Diğer bir değişle Asya ülkelerinin dünya pazarlarında en yüksek göreceli rekabet gücüne sahip olduğu ürünler aynı zamanda bu krizden en çok etkilenen

¹ Bu makale Uluslararası Para Fonu'nun görüşlerini belirtmez ve bu şekilde sunulmamalıdır. Bu yazıda belirtilen fikirler ve hatalar sadece yazara aittir.

ürünler oldu. Örneğin 2008 Eylül'ünden 2009 Mart'ına kadar Japonya'nın otomobil ihracatı nerdeyse yüzde 70 oranında düştü.

Stok döngüsü şokun etkisini daha da derinleştirdi. Dış ticaretin finansmanı bloke olmuşken, gelişmiş ülkelerde talebin hızla daralması ve finansman imkanlarının kuruması Asya'nın müşterisi olan Batılı ithalatçıların stoklarını düşürmelerine sebep oldu. Bu Asya'nın, önce ihracatını, hemen ardından da bu siparişlere bağımlı olan sanayi üretimini düşürdü. Krizin en derin noktasında (Ocak 2009) sanayi üretimindeki düşüş dış ticarete bağımlı olan Asya ülkeleri genelinde yıllık yüzde 22'yi buldu. Buna karşılık, iç pazarın daha büyük olduğu Çin, Hindistan ve Endonezya'da bu düşüş sadece yüzde 2 civarında kaldı.

Yüksek teknoloji üretiminin Asya'daki dikey entegrasyonu bu şokun bölge ülkelerinde yayılmasını da hızlandırdı. Örneğin Eylül 2008 ve Şubat 2009 arasında, bölgesel mal ticareti yüzde 70 oranında, Çin'e yapılan bölgesel ihracat ise yüzde 80 oranında düştü. Bunun 1997-98 Asya krizindeki düşüşün üç katını bulan bir rakam olduğu hatırlanırsa, şokun ne kadar derin olduğu daha iyi değerlendirilebilir.

Asya bankalarının ABD'deki ipotek pazarlarına doğrudan kredi bağlantısı olmamasına rağmen, Asya'nın son on yıldaki globalleşmesi, finans pazarlarının da küresel deleveraging sürecinden etkilenmesine sebep oldu. Kriz öncesinde özellikle bankalar sermaye akımlarından faydalanarak toptan para pazarlarından fonlamalarını artırmışlardı. Bunun yanı sıra borsalar ve devlet tahvili piyasalarında yabancı sermayenin yatırım oranı artmıştı. Şokla birlikte öncelikle yabancı bankaların ve şubelerinin bölgeye kanallı ettiği döviz likiditesi kurudu. Ağustos 2007'den Ekim 2008'e kadar 160 milyar dolar sermaye net portföy kanalıyla Asya'yı terk etti. Borsalar 2008'in başlarındaki seviyelerinden neredeyse yüzde 40 düştüler. Global riskten kaçan yatırımlar (Japonya dışında ²) kurların da önemli ölçüde değer kaybetmesine sebep oldu.

Asya'nın ihracata bağımlılığı krizden bu kadar çabuk ve derin etkilenmesine sebep olduğu gibi, krizden çabuk çıkmasında da önemli oldu.

İhracatın rolü

İhracata bağımlılık, Asya'nın krizden çabuk ve derin etkilenmesine sebep olduğu gibi, krizden çabuk çıkmasında da önemli oldu. 2009 yılının ilk çeyreği biterken, gelişmiş ülkelerde krizin yol açtığı ekonomik daralma süreci daha henüz sona ermemişken, Asya ekonomileri hızlı bir ekonomik düzelme sürecine girdi. Pek çok gözlemci bunu Asya'nın ekonomik döngülerinin Batı'nın gelişmiş ekonomilerden ayrışması şeklinde yorumladıysa da veriler bunun tersine işaret ediyor.

² Japon yeninin bu dönemdeki değer artışı carry-trade denen, iki farklı para biriminde kazanılan faiz oranları farkından faydalanmak için yapılan yatırımların, geri dönmesine bağlıydı.

Dünya ticaretinin ve finansmanının krizin ilk etkilerinden kurtulmasıyla hemen Asya'nın ihracat imkanları açıldı. Sanayi üretimi daha 2009 yılının ilk çeyreği biterken tekrar genişlemeye başladı. Bu genel görünüşün ardında dışa açık ve ihracata bağımlı ülkelerdeki üretimin, iç talebe dayanan ülkelere kıyasla daha çabuk normale dönmesini görüyoruz. Sektörel açıdan bakıldığında ise elektronik sektörü bu hızlı düzelmeye öncüsü oldu. Bu, yukarıda değinilen stok döngüsünün (özellikle ABD'de), finans piyasalarının normalleşmesi sayesinde, hızlıca dönüşümüne sebep oldu. Çin'in çöken ihracatına karşılık uyguladığı iç talebi destekleyici politikalar da Asya'nın ihracatına önemli ölçüde katkıda bulundu. Fakat Çin'in etkisine ve daha genel olarak son on yılda Asya içindeki ticaretin hızlı artışına rağmen, üretilen katma değer hâlen yüzde otuzu Asya dışındaki nihai talebe bağlı. Nitekim, son on yılda bölgesel ticaret artışının hemen hemen tamamı bölgedeki üretim yapısının dikey entegrasyonundan kaynaklanıyor. Bu da Asya'nın Batı'nın tüketimine ve finans piyasalarına daha da bağımlı olması demek.

Ekonomik politikaların rolü

Maliye politikaları daha önceki krizlerde Asya'da uygulanan mali teşvik paketlerine ve tüm G-20 ülkelerinde bu kriz sırasında uygulanan paketlere oranla daha agresif oldu. Mali teşvikler GSYH'ya oran olarak G20'de yüzde 2'sinde kalırken, Asya'da yüzde 2 ¾'nü buldu. Asya mali teşvik paketlerinin yüzde 80'ini harcamalara ayırırken, G20'de bu oran yüzde 60'da kaldı. Ayrıca Asya ülkeleri bu harcamaların çoğunu altyapı yatırımları ve krizin sosyal etkisini hafifletmeye ve istihdamı korumaya yönelik programlara ayırdı. Böylece, harcamalar daha hızla yapıldı ve düşen dış talebe karşı iç talebin çökmesi engellendi.

Para politikaları da tarihsel normların üstünde destekleyici oldu. Krizden sonraki bir yıl içinde, nominal faizler 1980'den sonraki tüm ekonomik daralma dönemlerine kıyasla 250 baz puan daha aşağıda kaldı. Bunun yanı sıra pek çok merkez bankası aniden duran yabancı para akımları karşısında finans piyasalarına kendi rezervlerini kullanarak dolar likiditesi sağladılar. Japonya ve Kore gibi ülkelerde, bu, ABD Merkez Bankası ile yapılan dolar swap anlaşmaları ile de desteklendi. Merkez bankaları kendi fonlarının likidite amaçlı olarak kullanılması dışında, kimi ülkelerde geçici olarak bankaların dış borçlarını garanti ettiler, mevduat garantilerini genişlettiler, bankaların zorunlu rezerv oranlarını düşürdüler ve bu rezervlere faiz ödemesi yaparak sistemdeki likiditeyi artırdılar. Bunun yanı sıra küçük ve orta ölçekli şirketlere verdikleri garantileri de genişlettiler.

Bu politikalar ve dış ticaretin kısa sürede normale dönmesi sayesinde gelişmekte olan Asya bir bütün olarak 2009 yılını beklentilerin üstünde yüzde 6.2'lik bir büyüme hızıyla kapattı. Aynı dönemde Avrupa Birliği yüzde 5.3, Amerika de yüzde 3.5 daraldı. Tabii bu rakam yine de Asya ülkelerinin 2000-2007 döneminde yüzde 8 olan ortalama büyüme hızının çok altında idi.

Krizden çıkışın hızlı olmasının en önemli sebeplerinden biri son 10 yıldır uygulanan ekonomik politikalar. 1997-1998 krizinin ardından Asya ülkeleri ekonomik politika çerçevesini önemli ölçüde sağlamlaştırmıştı.

Krizden çıkışın hızlı olmasının en önemli sebeplerinden biri de son 10 yıldır uygulanan ekonomik politikalar. Gelişmekte olan Asya son on yılda sadece dış ticarete bağımlı büyüme modeliyle yetinmedi. 1997-1998 krizinin ardından ekonomik politika çerçevesi de önemli ölçüde sağlamlaştırdı. Pek çok ülkede sabit kur politikaları yerine daha esnek kur politikaları benimsendi.³ Para politikaları enflasyon hedefleme çerçevelerinin benimsenmesiyle daha inandırıcı hale getirildi. Bankacılık sektörü yeniden düzenlendi ve banka denetleme mekanizmaları çok daha güçlendirildi. Böylece Asya bankaları gelişmiş ülkelerdeki finansal sorunlardan kendilerini büyük ölçüde koruyabildiler. Bu denetleme politikaları sayesinde tüketici kesimin borçlanma hızı da kontrol altında tutuldu. Bunların arasında belki de en önemlisi, kamu maliye politikalarının dünyada şimdi gıpta ile bakılan bir disiplin göstermesiydi. Eskiden devlet seçimiyle belirlenen öncü sektörlerin aşırı borçlanmayla yaptıkları verimsiz yatırımlar yerini daha rekabetçi bir pazar yapısına bıraktı. 1997-1998 krizinden alınan dersler sayesinde Asya 2008 küresel krizine düşük kamu ve özel sektör borcu, sağlam bankacılık sistemi ve çok daha esnek bir ekonomik yapıyla girdi. Biriktirilmiş olan uluslararası döviz rezervleri de bu olumlu ön koşulların önemli bir parçasıydı.

Sonuçta Asya ekonomileri orta dönemli mali sürdürülebilirlik korkuları olmadan, daha agresif kamu açıkları verme imkanına sahip oldular. Bu özellikle Avrupa ve ABD'nin borç sorunları göze alındığında ilginç bir tezat oluşturuyor.

3 Çin, Hong Kong ve Singapur gibi hâlâ sabit veya sıkı denetlenen kur politikaları haricinde.

Birikmiş rezervler, döviz piyasalarının kilitlendiği dönemde özel sektörün dış ticaret finansmanını ve bankaların kısa dönemli finansman ihtiyaçlarını karşıladı. Bankacılık sistemlerinin krize güçlü bir sermaye yapısıyla girmiş olması, krizle gelen likidite sorunun sistemik bir finansal iflase dönüşmesini ve ekonomik daralmayı daha da derinleştirmesini önledi. Özel sektör ve hanehalklarının düşük borçluluk düzeyleri de, iç talebin -mali teşviklerin de desteğiyle- çökmesini engelledi. Döviz kur politikalarının daha esnek hale gelmesi ve kriz sırasında para birimlerinin değer kaybetmesi dış ticaret rekabetini ve pazar payını korudu.

2008'den 2011'e: Asya'da neler değişti?
2010'un sonuna gelindiğinde Asya ekonomileri bambaşka bir sorunla karşı

karşıya kaldı. İhracatın artması yatırım ve ardından iç tüketimi canlandırmıştı. Özel sektörün yurtiçi talebi kamu desteğine ihtiyaç duymadan kendi kendini destekleyici bir döngüye oturmuştu. Krizin yol açtığı GSYH kayıpları kapatılmış ve büyüme hızı Asya'nın pek çok ülkesinde potansiyel seviyeye ulaşmış hatta üstüne çıkmıştı. Mali teşvikler, ucuz para ve finans sektörünü destekleme politikalarından çıkış başlamış olmasına rağmen, para ve ucuz kur politikaları iç talebi desteklemeye devam ediyordu. Buna bir de dünya hammadde ve petrol fiyatlarındaki artış da eklendiğinde, yükselen enflasyon riski gündeme gelmişti.

Bu ekonomik döngünün önemli bir parçası da sermaye akımları oldu. Küresel finans piyasalarının normale dönmesinin ardından, gelişmiş ülkelerdeki düşük faiz ve zayıf büyüme beklentilerinin etkisiyle portföy yatırımları

2010'un sonuna gelindiğinde Asya ekonomileri bambaşka bir sorunla karşı karşıya kaldı: yükselen enflasyon ve artan sermaye akımları.

ekonomik görünümleri çok daha güçlü olan gelişmekte olan ülkelere yöneldi. Sağlıklı bankacılık sistemi, Batı'nın gelişmiş ekonomilerine oranla çok daha düşük borçluluk oranı ve hızlı büyüme beklentisi Asya ülkelerini sıcak para akımlarının başlıca adresi haline getirdi. Kriz döneminde bölgeyi terk

Sermaye akımlarının hızla geri dönüşü, krizin etkilerinin halen devam ettiği 2009'un başlarında borsaları ayakta tutmuş, tüketici güvenini artırmış ve iç talebi desteklemişti. 2010'da ise artık bir kaygı kaynağına dönüşmüştü.

eden uluslararası sermaye 2009'un sonuna kadar, fazlasıyla geri döndü. Bu süreç 2010 'da da aralıklarla devam etti ve bölgesel GSMH'nin yüzde 5'ine yaklaştı. Ucuz para politikası ve dış kaynaklı finansmanla da körüklenen krediler, Çin, Hong Kong ve Singapur gibi kimi pazarlarda gayrimenkul değerlerinde de aşırı ısınmaya yol açmıştı. Sermaye akımlarının hızla geri dönüşü, krizin etkilerinin halen devam ettiği 2009'un başlarında borsaları ayakta tutmuş, tüketici güvenini artırmış ve iç talebi desteklemişti. 2010'da ise artık bir kaygı kaynağına dönüşmüştü. Bu kaygıların iki ana sebebi vardı:

- Global bir dünyada güçlü yerel ekonomik göstergeler ve bankacılık sistemi krizlere karşı mutlak bir koruma sağlayamıyor. Finans sistemlerinin ve ekonomilerinin güçlü olmasına rağmen Asya ülkeleri, kısa dönemli sermaye akımlarının kriz sırasında hızla geri dönebileceğini ve bunun bankacılık sistemi aracılığıyla ekonomiyi olumsuz etkileyebileceğini gördüler. Bu etki Kore gibi, bankacılık finansmanının kısa dönemli sermaye akımlarına daha çok bağımlı olduğu ülkelerde daha önem kazandı. Nitekim 2008 yılında Kore'den sermaye çıkışı, 1997-1998 krizinden çok daha yüksek oldu. Bir kaç ay içinde 64 milyar dolar ülkeyi terk etti. Seul borsası yüzde 70 oranında düşerken Kore won'u kısa sürede nominal efektif bazda yüzde 20 değer kaybına uğradı.

- Global bir ekonomide, uluslararası hızlı ve ısrarlı sermaye akımları para, kur ve maliye politikaların etkinliğini azaltabiliyor. Yoğun sermaye akımları, özellikle merkez bankaları döviz kurunun fazla değer kazanmasını engellemek için döviz piyasalarına müdahale ederek rezerv biriktirme yolunu seçiyorsa, sistemdeki likiditeyi artırabilir. Bu akımların sürekli olması durumunda gayrimenkul ve hisse senetlerinin değerlerini şişer ve sistemik riskler artar. Bu akımlar, döviz kurunun aşırı değerlenmesine yol açarak ihracatın rekabet gücünü azaltabilir. Tahvil piyasaları aracılığı ile faiz oranlarını düşük seviyelerde bastırarak para politikasını da etkileyebilir.

Asya bu kaygılarında yalnız değil. Hemen hemen tüm gelişmekte olan ülkelerde aynı kaygılar gündemde. Bu kaygılar karşısında pek çok ülke 2009 yılının sonundan beri politika çerçevelerine yeni makro-ihtiyatlılık (macroprudential) yaklaşımını ve sermaye hareketleri önlemlerini⁴ dâhil etmeye başladı. Asya bu konuda da gayet aktif bir politika

izledi ve gayrimenkul kredilerinde kredi-değer (loan-to-value ratio) oranlarının düşürülmesi, borç-gelir oranı (debt-to-income ratio) limitlerinin konulması, ikinci ya da lüks gayrimenkul vergilerinin artırılması, kısa dönemde alınıp satılan gayrimenkullerin alım/satım vergilerinin artırılması gibi önlemler aldı.

Bunun yanı sıra pek çok Asya ülkesi sermaye hareketlerinin yaratabileceği riskleri azaltmak için önlemler almaya başladı.

- Endonezya, kurdaki değerlenmeyi azaltmak ve kriz sırasında kaybettiği rezervleri tekrar biriktirmek doğrultusunda hareket ederken, sterilizasyon operasyonları sırasında sattığı kısa vadeli merkez bankası tahvillerinin daha fazla sermaye girişine yol açmaması için, bu tahvillerin en az bir ay elde tutulması zorunluluğu koydu. Bankaların kullanabileceği uzun dönemli bir mevduat kapısı açarak, sterilizasyon operasyonları için alternatif bir araç yarattı. Bankalara yeni dış borçlanma limitleri koyarak bu kanaldan sermaye girişlerinin önüne geçmeye çalıştı. Ayrıca döviz mevduat hesaplarına uygulanan zorunlu karşılık oranlarını yükseltti.

- Tayland ve Kore devlet ve merkez bankası tahvillerine yeniden stopaj vergisi koydu.

- Kore kendi özgün koşullarını dikkate alarak, özel sektörün kur riskinden korunma operasyonları sonucunda oluşan kısa dönemli dış borcu kontrol altında tutmaya yönelik önlemler aldı. Bu önlemler paketi özel sektörün riskten korunma operasyonlarını ihracat hacmi ile sınırlarken, bankalara yabancı para forward pozisyon limitleri ve yabancı para borçlanma vergisi getirdi. Özel sektörün yerel bankalardan dövizle borçlanmasını dış ticaret koşuluna bağladı.

4 Uluslararası Para Fonu sermaye hareketleri önlemlerini, makro-ihtiyatlılık önlemleri ve vergilerle birlikte, sermaye kontrol önlemlerinin bir parçası olarak tanımlıyor.

- Hindistan, özel sektör dış borçlanması üzerindeki faiz limitlerini yeniden yürürlüğe soktu.

- Tayvan teslimsiz ileri döviz (nondeliverable forward) pazarlarının kurda aşırı dalgalanmaya ve spekülasyona yol açmasını engellemek için bankaların bu pazarları fonlamasını engelleyecek limitler koydu.

- Malezya emeklilik fonunun dış yatırım limitlerini, Filipinler de hanehalklarının döviz ve yabancı yatırım limitlerini artırarak, kurları üzerindeki baskıyı hafifletmeye çalıştılar.

Bu önlemlerin sermaye hareketlerinin tipini ve vadesini değiştirerek riskleri hafifletmiş ve kurların değer kazanmasını yavaşlatmış olması mümkün; fakat toplam sermaye hareketlerini pek azaltmadığı bir gerçek. Sonuçta dünya finans pazarlarında likidite ve risk iştahı olduğu sürece, Asya'nın olumlu büyüme görünümünün sermaye hareketlerini çekmeye devam etmesi bekleniyor. Bu sürecin doğal bir parçası da kurların değer kazanmaya devam etmesi.

Ya standart para ve mali politikalarına ne oldu?

Onlar hâlâ geçerli ve etkili. Örneğin IMF'de yapılan bir araştırma,⁵ Asya'da kısa dönemli faiz oranlarını artırılmasının, sermaye girişlerinin uzun dönemli tahvil faizlerini düşürücü etkisini ortadan kaldıracı olduğunu ve bu sayede para politikasının enflasyonla mücadelede hâlâ etkili olduğunu gösteriyor. Kriz önlemlerinden vazgeçilmeye başlanmış, özellikle teşvik ve finans sektörünü destekleme önlemleri büyük ölçüde terk edilmişken, reel faizler hâlâ birçok Asya ülkesinde negatif ve kriz ertesine göre değerlenmiş olmasına rağmen kurlar hâlâ kriz öncesi seviyelerinin altında. Bu durum makro-ihtiyatlılık önlemlerine rağmen, risk iştahını körükleyip kredilerin ve dolayısıyla borçlanmanın artmaya devam etmesine sebep oluyor. Kurlardaki değerlenme eğiliminin bastırılması tek yönlü spekülasyonu ve sermaye girişlerini teşvik ediyor. Tüm bunların hisse senedi ve gayrimenkul değerlerinde aşırı ısınmaya ve reel yatırımlarda düşüşe yol açması, sistemdeki riskleri daha da büyütüyor.

⁵ "Policy Responses to Capital Flows in Emerging Markets," M. Pradhan, R. Balakrishnan, R. Baqir, G. Heenan, S. Nowak, C. Oner and S. Panth, IMF Staff Discussion Note 11/10, 2011, International Monetary Fund.

Peki o zaman Asya ekonomilerinin aşırı ısınma riskiyle karşı karşıya olduğu bir dönemde para politikası neden daha fazla kullanılmıyor? Üstelik sermaye girişlerinin, gelişmiş ülkelerle olan yüksek faiz farklarından çok, büyüme farkları ve küresel risk iştahı ile açıklandığı düşünüldüğünde.

Artan global riskler politikacıları enflasyonla mücadele için faizleri artırmak yerine, yenilikçi önlemlerle finansal risklere cımbız operasyonu yapmaya yöneltebilir. Bir diğer deyişle, kısa dönemde ekonomik büyüme, yukarıda değindiğimiz tüm diğer risklerden daha önemli kabul ediliyor.

Bu sorunun cevabını belki de dünya ekonomisinin 2011'deki görünümünde aramalıyız. Amerika'da büyümenin duraklaması ve Avrupa'daki borç krizi Asya'yı etkilemeye başladı bile. Buna rağmen Asya'nın hala sağlıklı bir hızlı büyümesi bekleniyor. Yine de, artan global riskler, politikacıları enflasyonla mücadele için faizleri artırmak yerine, yenilikçi önlemlerle finansal risklere cımbız operasyonu yapmaya yöneltebilir. Bir diğer deyişle, kısa dönemde ekonomik büyüme, yukarıda değindiğimiz tüm diğer risklerden daha önemli kabul ediliyor.

Orta vadede bu Asya için sürdürülebilir bir politika mı?

ABD'de ve Avrupa ülkelerinin uzun süreli bir borçtan arınma ve yavaş büyüme süreci yaşayacağı 2008 ertesinde herkesin kabullendiği bir söylemdi. Yapılan araştırmalar da finansal krizlerle başlayan ekonomik daralmalarda düzelmeye çok daha yavaş başladığına işaret ediyordu.⁶ Bu Asya'da dış ticarete bağımlı, ya da tek motorlu büyüme modelinden, iç talebin de dış talep kadar önemli olduğu iki motorlu bir büyüme modeline geçilmesi gerekliliğini gösteriyordu. 2009-2010 yıllarında görülen hızlı normalleşme bu söylemi biraz unutturdu. Yaz boyunca Avrupa'daki borç sorunu ve ABD'nin borç limitinin artırılması tartışmaları piyasaları ürkütüp, yaz sonunda ABD'nin ve küresel üretim verilerinin zayıflığı Asya piyasalarını etkilemeye başlarken, bu yapısal kırılganlıkların tekrar hatırlanması belki de orta vadeleri politikalar açısından umut verici.

⁶ "How Do Business and Financial Cycles Interact?" M. A. Kose, S. Claessens and M. Terrone, IMF Working Papers 11/88, International Monetary Fund.

Bruno Bensasson ile Söyleşi

“EMTİA FİYATLARINDAKİ DALGALANMALAR” A KARŞI ÖZEL SEKTÖR ÖNERİLERİ

Bu yıl Kasım ayında Fransa'nın Cannes şehrinde G20 Zirvesinin hemen öncesinde yapılacak B20 İş Zirvesi'ne yönelik hazırlık çalışmaları kapsamında, İstanbul'da, 12 Eylül 2011 tarihinde, “Emtia Fiyatlarındaki Dalgalanmalar” başlıklı bir G20 özel sektör toplantısı gerçekleştirildi. Fransız İş Dünyası Örgütü (MEDEF) işbirliğinde TOBB ve TÜSİAD tarafından ortak gerçekleştirilen toplantıdan çıkan sonuçlar ertesi gün aynı konuda toplanan G20 kamu sektörü temsilcilerine TÜSİAD ve TOBB başkanları tarafından iletildi.

12 Eylül'deki özel sektör toplantısının açılış konuşmacılarından biri olan ve aynı zamanda toplantının raportörlüğünü de yapan B20 Emtia ve Hammaddeler Çalışma Grubu Üyesi **Bruno Bensasson** ile toplantının hemen ardından bir röportaj yaptık.

Bruno Bensasson, 5 kıtada ve Türkiye dahil birçok ülkede ofisleri bulunan 230 bin çalışanı, 85 milyar euroluk yıllık geliri olan bir enerji ve çevresel hizmetler şirketi olan GDF Suez'in Strateji ve Sürdürülebilir Kalkınma Bölüm Başkanı. Bruno Bensasson ile TÜSİAD'dan **Dilek Örnek** görüştü.

Bu yıl B20 Zirvesinde ilk kez mi Sherpa* oluyorsunuz yoksa daha önce de B20 deneyiminiz oldu mu?

Şirket olarak ikinci kez B20'de yer alıyoruz ama ben ilk kez B20'ye katılarak sherpalık yapıyorum.

Çalışma grubunuzda hangi ülkelerden temsilciler var?

Çalışma grubunda şirketler ve iş dünyası federasyonları olarak iki tür üye bulunuyor. Federasyon olarak Rusya, Almanya, Fransa, Arjantin örgütleri aktif katılımcılar arasında. Şirketler olarak ise Avustralya, Rusya, Meksika, Arjantin,

ABD, Hindistan, Fransa, İngiltere ve Hollandalı şirketlerin temsilcileri çalışma grubumuzda yer almakta.

Çalışma grubu görüş belgesini oluştururken ülkeler arasında uzlaşmazlık noktaları oldu mu?

Genel olarak tarafların tutarlı ve uyum içinde çalıştıklarını söyleyebilirim. Tabi ki ülkelerin farklı çıkarlar gözettiğini hesaba katarak bir görüş oluşturmaya çalıştık. Örneğin, vergiler ve ihracatın önündeki engeller gibi konular söz konusu

“Emtia ve hammaddelere erişimde küresel ölçekte eşit şartların sağlanması diyoruz. Bunun için yatırım ve ticaretin önündeki engellerin azaltılmasını talep ediyoruz. Bu madde bence en zoru ve ancak uzun dönemde gerçekleştirilebilir.”

olduğunda doğal kaynağa sahip olan ve bundan gelir elde etmeye çalışan ülkeyle, bu doğal kaynağı talep eden ülkeleri gözeterek görüş metnini oluşturmaya çalıştık.

Oluşturduğumuz görüşte de önerilerimizi şu şekilde dört başlık altında topladık.

1- Emtia ve hammaddelere erişimde küresel ölçekte eşit şartların sağlanması

- Yatırım ve ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve bu engellerden kaçınılması
- İstikrarlı düzenleyici rejimlerin sağlanması (mali, çevresel, sosyal)

2- Fiyat baskısını azaltmak ve sürdürülebilirliği sağlamak üzere kaynakların etkin kullanımı

“İkinci önerimiz kaynakların etkin kullanımı yönünde. Bunun için ilk olarak fiyat sübvansiyonlarının kaldırılmasından bahsediyoruz. Eğer fakir halkı korumak ve kalkınmaya yönelik endişeler varsa bu durum fiyat sübvansiyonlarıyla değil sosyal politikalarla aşılmalıdır.”

- Fiyat sübvansiyonlarının kaldırılması
- Üretimin her aşamasında büyük ölçekli inovasyonun desteklenmesi
- 3- Tanınmış uluslararası forumlarda küresel diyalogu güçlendirerek piyasanın şeffaflığının ve görünürliğünün artırılması
- Arz, talep ve depolamayla ilgili güncel bilgilendirmenin sağlanması
- Üretici ve tüketici konumundaki hem devletlerin hem de iş dünyasının diyalog kurması
- 4- Etkin Piyasalar Oluşturulması
- Düzenlemelerin aşırı olmaması ve piyasa suistimallerine odaklanılması
- Sadece düzenleyici kurumların ulaşabileceği verilere dayanarak sonradan kontrol uygulamasının kullanılması

Sizce bu önerileriniz arasında en zor gerçekleştirilecek öneriler hangileridir ve gerçekleştirmelerinin önündeki başlıca engeller olarak neleri görüyorsunuz?

Öncelikle ilk önerimize bakalım. Emtia ve hammaddelere erişimde küresel ölçekte eşit şartların sağlanması diyoruz. Bunun için yatırım ve ticaretin önündeki engellerin azaltılmasını talep ediyoruz. Bu madde bence en zoru ve ancak uzun dönemde gerçekleştirilebilir.

İkinci önerimiz kaynakların etkin kullanımı yönünde. Bunun için ilk olarak fiyat sübvansiyonlarının kaldırılmasından bahsediyoruz. Eğer fakir halkı korumak ve kalkınmaya yönelik endişeler varsa bu durum fiyat sübvansiyonlarıyla değil sosyal politikalarla aşılmalıdır. Bu iki önerimiz dışındakilerin gerçekleşmesinin önünde önemli bir zorluk görmüyorum.

Özellikle inovasyon faaliyetlerinin artırılması, bilgi akışında şeffaflığın sağlanması, tarafların kolayca kabul edip uygulamaya koyabileceği adımlar.

Son önerimize gelince, etkin piyasalar için öncelikle aşırı düzenleyici olmaktan kaçınırken aynı zamanda piyasa suistimallerinin de önüne geçilmesini önerdik. Spekülasyon biraz muğlak bir konu. Spekülasyonun ne olduğu, tanımı üzerine net bir şey söylemek zor. Ama piyasa suistimali nettir. Emtia piyasalarında ulusal düzeyde oluşturulan düzenlemelerle kontrol sağlanmalıdır. Aşırı düzenlemeler iş dünyasının ve borsaların tepkisine yol açar ama makul düzenlemeler kolayca uygulanabilir.

Emtia borsalarının fiyatları arz talep dengesinin gerektirdiği seviyeden saptırdığı yönünde eleştirileri de duyuyoruz. Bu konferansta da konuya değinildi. Bu konuda sizin yorumunuz nedir?

Borsalar, arzın ve talebin buluştuğu yerdir. Arz fiyatları iki şekilde belirlenir. Rekabetçi fiyatlar ve düzenlenen fiyatlar. Eğer ihracata engel koyarsanız ve içerdeki fiyatları bu doğrultuda belirlerseniz bu rekabetçi değil düzenlenmiş fiyatlardır. Borsada belirlenen fiyatlar rekabetçi fiyatları yansıtır ancak sadece arz ve talebin kesişmesiyle değil doğal olarak bir de depolama maliyetinin eklenmesiyle ortaya çıkar. Emtianın depolanması da oldukça maliyetlidir.

Emtia ve hammadde fiyatlarındaki dalgalanmalar konusunda benzer tartışmalar katıldığınız tüm toplantılarda olmuştur. İstanbul konferansında özellikle ilginizi çeken bir durum veya yorum oldu mu?

İstanbul'daki konferans oldukça ilginçti. Öncelikle B20 Çalışma Grubumuzda ve diğer platformlarda hiç karşılaşmadığım Suudi Arabistan ve Güney Kore'li temsilcilerin konferansın soru cevap bölümünde yorumlarını duymuş oldum. Ayrıca farklı kesimlerden Türkler'in de görüşlerini dinleme fırsatı buldum. Türkiye G20 içindeki en hızlı büyüyen yükselen ekonomilerden biri. Emtia fiyatlarının Türkiye gibi bir ülkenin yüksek cari açığına etkileri üzerine tartışmaları, piyasa dinamikleri ile ilgili görüşleri dinlemek ve ayrıca iki Türk panelist arasındaki fikir ayrılıklarını görmek oldukça ilgi çekiciydi. Ayrıca bu toplantıda, katıldığım diğer toplantılardan farklı olarak pamuk ve alüminyum piyasası ilk kez bu kadar detaylı ve yoğun incelendi. Bu toplantının sonuçlarının ertesi gün devlet yetkililerine iletilmesi de önemli bir husus. Ancak bir gün sonra iletilmesi yerine kamu ve özel sektörün birarada tartışmaları muhtemelen daha ilginç olabilirdi.

*Sherpa, B20'de CEOların, G20'de ise bakanların Zirve çalışmalarını yürüten vekilleri.

Fotograf: AA - EPA

Oslo katliamının ardından AVRUPA'NIN HASTA ADAMI... AVRUPA!

Prof. Dr. Umut Özkırımlı

İstanbul Bilgi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Lund Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi

2 Temmuz 2011 günü önce Oslo'nun işlek caddelerinden birinde yer alan hükümet binası önünde bir arabaya yerleştirdiği bombayı patlatarak 8 kişinin ölümüne neden olan, ardından Norveç İşçi Partisi gençlik kollarınca Oslo yakınlarındaki Utøya adasında düzenlenen bir kampı basıp çoğu yirmi yaşın altında 69 kişiyi soğukkanlılıkla tek tek öldüren Anders Behring Breivik kendi başına mı hareket ediyordu, yoksa uluslararası bir terör örgütünün parçası mıydı? Bu katliamı gerçekleştirmesinde çoğu zaman aşırı sağla özdeşleştirilen milliyetçi, hatta ırkçı göçmen karşıtı söylemlerin rolü neydi? Breivik, ideallerine sıkı sıkıya bağlı bir Hristiyan köktendinci miydi?

Katliamdan sonra al-Jazeera dâhil uluslararası haber kanallarının birkaç saat boyunca yaptığı yayınlara inanacak olsak bu soruların hiç birini sormayacaktık. Bu ölümlerin sorumlusunun muhtemelen el-Kaide üyesi 'aşırı İslamcılar' olduğuna inanacaktık. Yaşananları bir 'terör' olayı olarak değerlendirecek, siyasi duruşumuza göre ya içimiz acıyarak ya da kalpten inanarak ipe sapa gelmez iddialar, yalan yanlış referanslarla İslam-terörizm bağlantısını kanıtlamaya çalışan bir dizi yorumcu dinleyecektik.

Oysa bu sorular katilin kim olduğundan bağımsızdı. Önemli olan yıllar boyu her detayını kurguladığı bir katliamı

Oslo'da yaşananların uzun süredir 'geliyorum' diyen genel bir krizin yansımalarından biri olduğunu söylemek mümkün. Katliamın üzerinden daha bir ay geçmeden Londra'nın göbeğinde patlak veren ayaklanmalar da bu krizin göstergesi, Yunanistan'da, İspanya'da yaşanan gösteriler de.

uygulamaya koyan bu insanın hangi dine ya da etnik gruba mensup olduğu, hangi amaç uğruna eline silah aldığı değil, böyle bir vahşeti nasıl gerçekleştirebildiği ve eylemin değilse bile eylemin ardında yattığına inanılan sebeplerin toplumun belli kesimleri tarafından nasıl meşru görülebildiği.

Avrupa, bu soruların yanıtlarıyla yüzleşmekten uzun bir süredir kaçıyor. Bu anlamda Oslo'da yaşananların uzun süredir 'geliyorum' diyen genel bir krizin yansımalarından biri olduğunu söylemek mümkün. Katliamın üzerinden daha bir ay geçmeden Londra'nın göbeğinde patlak veren, kısa sürede başka şehirlere de sıçrayan ayaklanmalar da bu krizin göstergesi, Yunanistan'da, İspanya'da yaşanan ve meramlarını pek de barışçıl yollarla ifade etmeyen gösteriler de. Belli ki Rus Çarı 1. Nicholas'a atfedilen 'Avrupa kökenli' bir metaforu – gereksiz bir özgüvene kapılmadan – bugün Avrupalı için kullanmak siyaseten yanlış olmayacak: 21. Yüzyıl'da Avrupa'nın 'hasta adamı', 'Avrupa'!

Avrupa'da bir birey böylesi bir katliamı nasıl kurgular?

Avrupa'nın içinde bulunduğu kriz elbette çok boyutlu; ekonomik durgunluktan demografik gerilemeye, siyasi etkisizlikten ideolojik aşınmaya pek çok yönü var. Her ne kadar bu boyutları birbirinden net çizgilerle ayırmak mümkün olmasa da, bu yazı daha çok krizin sosyo-kültürel boyutuna odaklanacak ve bu çerçevede en önemli sorunlardan birinin sürekli biçim değiştirerek gelişen, buna rağmen ısrarla görmezden gelinen milliyetçilik olduğunu iddia edecek.

Bu noktada biraz önce sorduğumuz soruya geri dönebiliriz: Breivik, bu eylemi nasıl gerçekleştirebildi? Elbette tarihin her döneminde bireylerin, kitlelerin, hatta devletlerin çeşitli amaçlar uğruna katliamlara giriştiklerini biliyoruz. Yine de soru meşru. Kendini demokrasi, özgürlük, eşitlik, sosyal adalet, vb. birçok değerini beslediği ve 'gerçek' temsilcisi

olarak gören Avrupa'da bir birey böylesi bir katliamı nasıl kurgular?

Kurgulamakla da yetinmez, bu katliama yol açtığını ileri sürdüğü nedenleri 1500 sayfalık bir metin haline getirir ve internet üzerinden 7000'i aşkın facebook arkadaşına nasıl yollar? Metnin girişinde kendi gibi düşünenleri 'Avrupa'nın İslamlaşmasına' karşı

mücadeleye davet nasıl eder? Daha da acıklısı, nasıl bazı siyasiler Breivik'in eylemlerini olmasa da görüşlerini desteklediklerini açık açık söyleyebilirler? (Örneğin Avrupa Parlamentosu üyesi Mario Borghezio).

Kanımca bunun üç temel nedeni var. Bunlardan ilki, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir dönem gözden düşer gibi olan (aslında alttan alta varlığını sürdüren) milliyetçiliğin yaygınlaşması ve meşrulaşması. Bunun doğal sonucu olarak da görmezden gelinmesi, milliyetçilik adına işlenen suçların 'tekilleştirilmesi', Türkiye'de yaygın kullanılan bir terimle 'münferit' bir vaka olarak görülmesi.

Oslo'daki katliamın faili Müslüman olsa suç 'kollektifleştirilecek', İslama atfedilecek, bu arada Müslümanlar da ciddi bir kesim tarafından homojen, aynı inancı-ideolojiyi körü körüne benimsemiş yekpare bir bütün olarak algılanacaktı.

Çok iyi biliyoruz ki Oslo'daki katliamın faili Müslüman olsa bunun tam aksi yapılacak, suç 'kollektifleştirilecek', İslama atfedilecek, bu arada Müslümanlar da ciddi bir kesim tarafından homojen, aynı inancı-ideolojiyi körü körüne benimsemiş yekpare bir bütün olarak algılanacaktı¹. Bu noktada medyanın, özellikle de

1 Avrupa Birliği'nin resmi güvenlik kuruluşu Europol'un raporuna göre 2010 yılında birliğe üye ülkelerde İslami akımlarına mensup kişiler tarafından gerçekleştirilen ya da gerçekleştirilmeye çalışılan terörist eylem sayısı sadece 3. Buna karşılık ayrıntılı hareketler tarafından gerçekleştirilen eylem sayısı 160, sol örgütlere mensup kişiler tarafından gerçekleştirilenlerse 45.

giderek daha geniş kitlelere yayılan ve her tür kontrol mekanizmasının dışında kendine ait bir ‘yaşam formu’na dönüşen internetin (moda deyimle, sosyal medyanın) etkisini ayrıca vurgulamak gerekiyor.

Avrupa’nın İslamlaşması teorisi karşısında tek bir rakam verip geçelim; istatistiklere göre katliamın gerçekleştiği Norveç’te Müslümanlar 2050 yılında toplam nüfusun sadece yüzde 7’sini oluşturacaklar!

İkinci neden, siyasi aktörlerin de bu söylemi sahiplenmesi. Burada sadece Avusturya, İsviçre, Danimarka, Belçika, İtalya gibi ülkelerde aşırı sağ partilerin oy oranlarını giderek arttırması, hatta iktidar ortağı haline gelmesinden söz etmiyorum. Daha tehlikeli olan gerek sağda, gerekse solda ana akım partilerin ve bunların temsilcilerinin de oy kaygısı ya da başka nedenlerle ‘aşırı sağa’ mal ettiğimiz düşünceleri, açık ve saldırgan bir milliyetçiliği benimsemesi.

Breivik manifestosunda ‘çokkültürlülük (kültürel Marksizm/siyasi doğruculuk) Avrupa’nın süregiden İslamlaşmasının temel nedeni ve buna kendi liderlerimiz çanak tutuyor’ diye yazarken aynı liderlerin ‘çokkültürlülük tamamen başarısızlığa uğradı’ (Angela Merkel, 17 Ekim 2010, BBC News), ‘kolektif kimliğimizin zayıflamasına izin verdik... Hatta kendilerini soyutlayan bu toplulukların değerlerimize aykırı davranmalarına göz yumduk’ (David Cameron, 5 Şubat 2011, BBC News) dediğinden bahsetmiyor.

Breivik, sadece referans verdiği İslam karşıtı popüler ‘blog’larda değil, ciddi akademik dergilerde yayımlanan sayısız makalede ‘çokkültürlülüğün öldüğünden’ söz edildiğini anlatmıyor. Daha da önemlisi, bu söylemin siyasi aktörler ya da akademisyenlerle sınırlı olmadığını, geniş kitleler tarafından da kabul gördüğünü, ellerine asla silah almayacak da olsalar kendi gibi düşünen milyonlarca ‘yoldaşı’ olduğunu söylemiyor. Belki de en büyük tehlikenin aralarında zaten organik bir bağ olan

milliyetçilikle (sağ/sol) popülizmin bugün birbirinden ayrılmaz bir bütün haline dönüşmesi olduğunu da...

Avrupa İslamlaşıyor mu?

Bu da bizi üçüncü ve son nedene getiriyor, yani milliyetçiliğin ‘bir kez daha’ biçim değiştirmesine; göçmen-karşıtı, çokkültürlülüğü düşman gören, İslamofobik bir renk almasına. Bugünün milliyetçiliğinin gözde komplo teorilerinde başrolü komünistler, Yahudiler ya da ‘Polonyalı muslukçular’ değil, göç yoluyla ya da yüksek doğum oranlarıyla Avrupa’ya ‘İslamlaştırmaya’, sömürgeleştirmeye çalışan Müslümanlar oynuyor.

Bu teorilerde siyasi elitler çokkültürlülük politikaları aracılığıyla bu sureci kolaylaştıran işbirlikçilere, siyasi doğruculuk ise göçmenler hakkında olumsuz şeyler söylenmesini imkânsız hale getiren bir silaha dönüşüyor. Bu iddiaların gerçeğe uzaktan yakından ilgisi olmadığını söylemeye gerek yok (elitlerin çokkültürlülük karşısındaki tutumundan zaten bahsettik).

Avrupa’nın İslamlaşması teorisi karşısında tek bir rakam verip geçelim; istatistiklere göre katliamın gerçekleştiği Norveç’te Müslümanlar 2050 yılında toplam nüfusun sadece yüzde 7’sini oluşturacaklar! Öte yandan kitleler için bu iddiaların doğru olması gerekmediğini de belirtmek gerek. Milliyetçilik tam da bu noktada devreye giriyor ve gerçeğe algı arasındaki bağı koparmaya, kendi gerçeklerini ‘tek doğru’ olarak dayatmaya çalışıyor.

Elbette bu analiz abartılmamalı, milliyetçilik her şeyi açıklayan bir ‘meta-faktöre’ (ya da Marksist bir dille ifade edecek olursak ‘yanlış bilinç’e) dönüştürülmemeli. Örneğin İngiltere’de yaşananların milliyetçi saiklerle doğrudan ilgisi olduğunu söylemek zor. Sonuçta yağmalanan dükkânlar, sadece Hintlilere, Pakistanlılara ya da Türkiyelilere ait değildi. Buna tarihin, kitlelere pasif bir konum atfetmenin, ‘edilgenleştirme’nin ne büyük yanılgılara yol açtığını gösteren örneklerle dolu olduğunu eklemek de gerekiyor – bugün Ortadoğu’da yaşananlar, nasıl sonuçlanacak olursa olsun, bunun en somut örneği.

Kaldı ki bireylerin milliyetçi söylemi ve bu söylemin bugünkü görünümünü benimseme nedenleri birbirinden farklı; farklı koşullar altında insanların başka söylemlere, hareketlere yönelmeyeceğini söylemek mümkün değil.

Atılması gereken ilk adım milliyetçiliğin adını koymak, değişen görünümünü ciddiye almak olmalı. Başka bir deyişle, siyasi elitlerin, popülist akımların ve medyanın işine gelen ‘yatıştırma’ politikalarından uzak durmalı.

Yine de kısa vadede alınması gereken önlemler olduğu açık, çünkü milliyetçilik Avrupa’nın bugün içinde bulunduğu krizin önemli oyuncularından biri – hem neden, hem sonuç olarak.

Milliyetçiliği ciddiye almak

Bu bağlamda atılması gereken ilk adım milliyetçiliğin adını koymak, değişen görünümünü ciddiye almak olmalı. Başka bir deyişle, siyasi elitlerin, popülist akımların ve medyanın işine gelen ‘yatıştırma’ politikalarından uzak durmalı. Milliyetçilik çalışmalarının önde gelen isimlerinden Michael Billig’in ‘sıradan milliyetçilik’ terimini literatüre hediye ettiği 1995 yılında milliyetçiliğin gündelik, farkına varılmayan biçimleriyle kriz dönemlerinde kabaran, saldırgan biçimlerini birbirinden ayırmak anlamlıydı. Bugün artık bu ayırım geçerli değil.

İslamofobik, göçmen-karşıtı milliyetçilik kendini gizleme gereği duymayan, popülizmden ve ırkçılıktan beslenen, katı, dışlayıcı ve şiddete yatkın bir milliyetçilik. Ve bu milliyetçilikle kararlılıkla mücadele etmek gerekiyor. Kamusal, özel, her alanda... ‘İyi’ milliyetçilik-‘kötü’ milliyetçilik, ‘ezilenlerin’ milliyetçiliği-‘ezenlerin’ milliyetçiliği gibi kaba ayrımlardan uzak durarak... Şiddeti meşrulaştırma çabalarını açıkça reddederek, bunu yapanları deşifre ederek... Milliyetçiliğin dışlayıcılığına, sansür, baskıcılık, karşı-ırkçılık (örneğin anti-semitizm) tuzaklarına düşmeden, çoğulculuktan ve özgürlükten ödün vermeden, ama, tekrarlamak gerekirse, kararlı bir tavırla... Norveç Başbakanı Jens Stoltenberg’in Oslo saldırılarından sonra yaptığı gibi...

Öte yandan bu yazının ana temasını oluşturan krizden bu tur palyatif çözümlerle çıkmak da kolay değil. Bugün Avrupa’nın, bir kriz yaşadığının, bu krizin basit bir ekonomik gelirler-giderler sorunu olmadığını, daha genel bir ‘değerler krizi’ni temsil ettiğinin farkında olduğunu

söylemek bile zor. Dünya değişiyor, siyasi dengeler değişiyor; Avrupa’nın kendisi değişiyor. Ama, bırakın uyum sağlamayı, ne elitler, ne de kitleler bu değişimin ayırında.

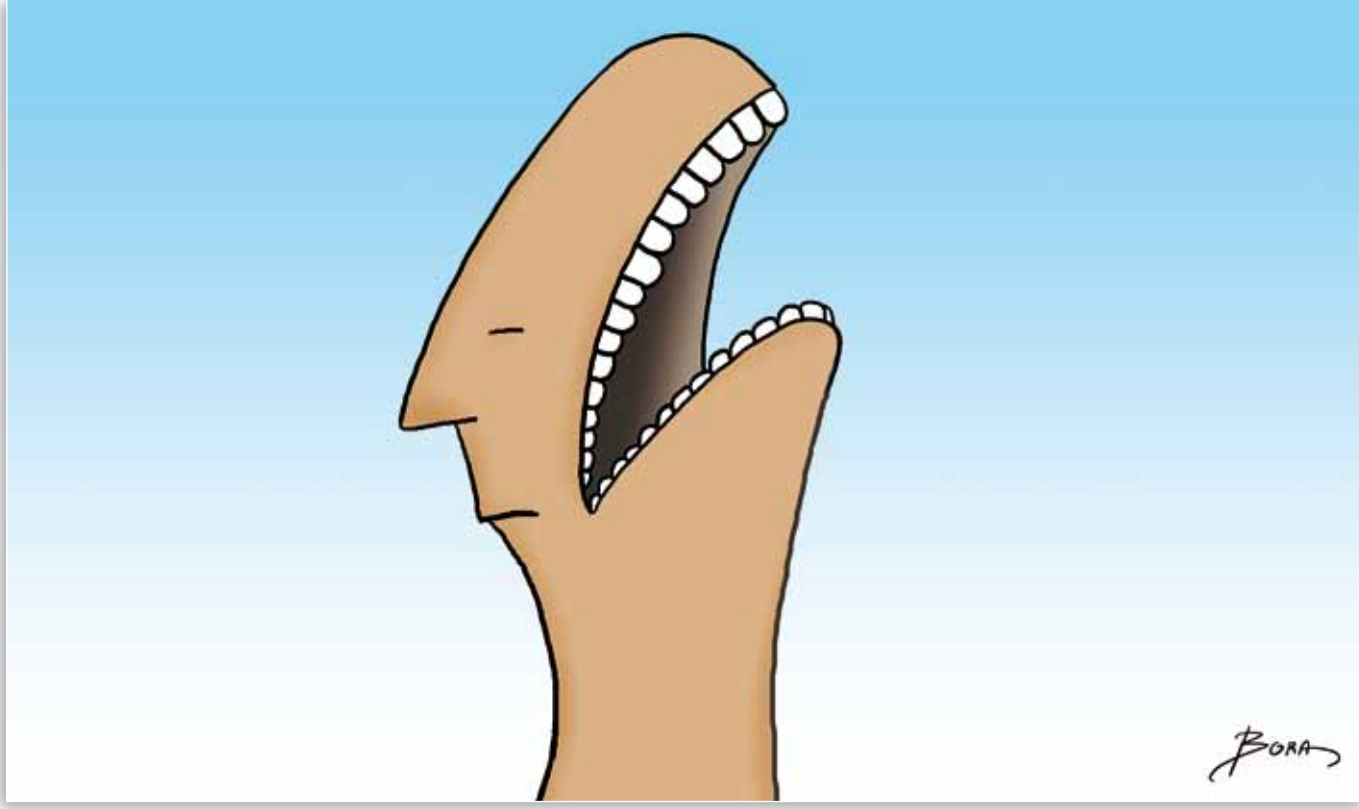
Bu anlamda orta ve uzun vadede Avrupa’nın kendi kimliği üzerinde düşünmesi gerekiyor. Bu kendini

sorgulama döneminin dünyanın bazı bölgelerinde, örneğin Türkiye’de, Ortadoğu’da, başladığını görüyoruz. Elbette bu sürecin nereye gittiğini, sonunda ne olacağını bilmiyoruz. Tek bildiğimiz, sürecin kaçınılmaz olarak başladığı. Geçmişi değiştirmek mümkün olmadığına göre tüm enerjimizi geleceği şekillendirmeye yöneltmemiz gerektiği ortada.

Slavoj Žižek’in Oslo olayları ardından yayımlanan yazısında ortaya attığı, Avrupa demokrasisinin ‘dışlama’ kültürü üzerine kurulu olduğu yönündeki görüşün aksini iddia etmek zor (8 Ağustos 2011, The Guardian). Alternatif bir demokrasi anlayışının daha kapsayıcı olması gerekiyor. Özetle ihtiyacımız olan daha az değil, daha fazla çoğulculuk. Asimilasyona ya da farklı olanı ‘hoş görmeye’, ona ‘tahammül etmeye’ dayalı olmayan, bu süreçte çoğunluğun ya da azınlığın kültürlerini fetişleştirmeyen bir çokkültürlülük. Korku değil, güven; içe kapanma değil, diyalog.

Bu milliyetçilikle kararlılıkla mücadele etmek gerekiyor. ‘İyi’ milliyetçilik-‘kötü’ milliyetçilik, ‘ezilenlerin’ milliyetçiliği-‘ezenlerin’ milliyetçiliği gibi kaba ayrımlardan uzak durarak... Şiddeti meşrulaştırma çabalarını açıkça reddederek, bunu yapanları deşifre ederek...

Thomas Hylland Eriksen’in de belirttiği gibi, ‘birbirimizle konuşmayı bıraktığımız anda kendimize paralel bir gerçeklik kuruyoruz’, internette ya da gerçek hayatta (25 Temmuz 2011, The Guardian). Ve bu paralel gerçeklikte her şey ‘sanal’ oluyor. Ölüm bile...

AÇLIK AFRIKA'NIN¹ YAZGISI MI?

Prof. Dr. Mehmet Arda

Galatasaray Üniversitesi

2011 yazında Somali'deki açlık konusu gündemde aniden öne fırladı. Türkiye'den ve diğer ülkelerden Somali ve Afrika'nın bu yöresinde açlık sorunu çekenlere önemli miktarlarda yardım yollandı. Bölgeye yüksek düzeyli ziyaretler gerçekleşti. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın ziyareti de Türkiye'nin konuya verdiği önemi vurguladı.

"Afrika'nın Boynuzu" olarak tanımlanan yöredeki yağış durumunu izleyenler daha ilkbahar aylarında, 60 yıldır rastlanan en büyük kuraklığın yaşandığına ve tarımsal üretim ile Somali köylüsünün temel geçim kaynağı olan hayvancılığın bu mevsim çökeceğine dikkat çekmişlerdi. Tarım için hayati önem taşıyan yağmur mevsimi tamamen kurak geçmişti. Uluslararası örgütler ve yardım kuruluşlarınca gıda yardımı için gerekli stokların oluşturulmasına başlandı. Ancak, bu

¹ Bu yazıda "Afrika" Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler ve Güney Afrika Cumhuriyeti dışındaki ülkeler olarak kullanılmaktadır.

stokların yeterli olmayacağı söylenirken, Somali'deki siyasi gelişmeleri izleyenler stoklar yeterli olsa bile, bunların ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasında büyük güçlüklerle karşılaşılacağını vurguladılar. Ülkenin bir kısmına hakim olan El Şebab örgütü gıda yardımı tevzi edecek olan birçok örgütün çalışmalarına ideolojik olarak karşı çıkıyordu².

Tarıma ve hayvancılığa bağlı bir ekonomi, düşük verimli ve tamamiyle yağışa bağlı bir üretim, olağanüstü düzensiz bir yağış, altyapı eksikliği ve yurtiçinde politik karışıklıklar gibi Afrika'da ne yazık ki çok sık rastlanan olumsuz koşullar yine bir kriz yarattı³. Somali, Afrika'nın ortak sorunlarını en yoğun yaşayan bir örnek olarak karşımıza çıktı. Bu sorunların bir kısmı, yağışların düzensizliği ve kuraklık gibi, doğal koşullara

² El Şebab, bu itirazından daha sonra vazgeçmiştir.

³ 1992 yılında, yine kuraklık ve politik karışıklıklar sonunda 300000 Somalili hayatını kaybetmişti.

bağlıdır. Ancak benzer doğal koşullar her yerde insani felaketle sonuçlanmaz. Amartya Sen'in dediği gibi, kuraklık bir doğa olgusu, açlık ise insan yapısıdır. Afrika'nın problemlerinin çoğu insan yapısıdır ve hem Afrika hem küresel kökenlidir.

Somali'de ve benzeri felaketlerle karşılaşan ülkelerde, kriz dönemlerinin acılarını azaltmak için kısa dönemli acil insani yardım gerekir. Son kuraklık 44 milyon insanı etkilemektedir ve 13 milyona yakın insanın yardıma ihtiyacı vardır. Bunların 4 buçuk milyonu Etiyopya'da, 4 milyonu Somali'de, yarım milyondan fazlası kamplardaki Somali kökenliler olmak üzere 3,2 milyonu da Kenya'da bulunmaktadır. Uluslararası toplum bu krizle ilgili hazırlıklarına aylar önce başlamış ve gerekli finansman miktarını hesaplamıştı. Ancak, 1 Eylül 2011 itibarıyla gereken kaynakların sadece %59'u karşılanmıştır. Somali'de bu oran acil yiyecek için %78'e ulaşmakta ama sağlık için %32 olarak verilmektedir.⁴

Somali, Afrika'nın ortak sorunlarını en yoğun yaşayan bir örnek olarak karşımıza çıktı. Bu sorunların bir kısmı, yağışların düzensizliği ve kuraklık gibi, doğal koşullara bağlıdır. Ancak benzer doğal koşullar her yerde insani felaketle sonuçlanmaz. Afrika'nın problemlerinin çoğu insan yapısıdır ve hem Afrika hem küresel kökenlidir.

Bu felaketlerin tekrarını engellemek, hiç olmazsa ağırlığını azaltmak, ve bu ülkelerde sürdürebilir kalkınmayı sağlamak uzun dönemli iktisadi ve siyasi önlemler gerektirir. Bu önlemlerin sorumluluğu bölge ülkelerin olduğu kadar zengin ülkelerin ve uluslararası

⁴ United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA) Horn of Africa Drought Crisis Situation Report No. 12 ve Somalia Famine & Drought Situation Report No. 12

Bu felaketlerin tekrarını engellemek, hiç olmazsa ağırlığını azaltmak, ve bu ülkelerde sürdürebilir kalkınmayı sağlamak uzun dönemli iktisadi ve siyasi önlemler gerektirir. Bu önlemlerin sorumluluğu bölge ülkelerin olduğu kadar zengin ülkelerin ve uluslararası kuruluşların da omuzundadır.

kuruluşların da omuzundadır. Afrika'da açlığın ekonomi-politiği çok boyutlu bir dinamığa sahiptir. Tarımın geri kalmışlığı ve açlık krizleri, kamunun da özel sektörün de birbirini pekiştiren davranışlarının sonucudur. Zorlukların üstesinden gelmek, doğanın elverişsiz koşullarını yenmek ancak bu aktörlerin tutarlı politikaları ve faaliyetlerinin bir araya gelmesiyle mümkündür.

Afrika tarımında verim

Afrika'da tarım genellikle çok düşük verimle yapılmaktadır. Farklı ürünleri ve ülkeleri içeren ortalamaların karşılaştırılmasından ancak çok kaba bazı izlenimler elde edebileceğimizi unutmadan tahıl üretimine bakarsak 2009 yılında Doğu, Orta ve Batı Afrika'daki hektar başına veriminin Dünya ortalamasına oranla sırasıyla sadece %40, %25 ve %34 düzeyinde olduğu görülür⁵. Daha önemlisi bu oranlardaki düşme eğilimidir. 1983 yılındaki düzeyler sırasıyla %53, %31 ve %39 idi. Afrika tarımının durumu için daha da önemli bir göstergedir. Verim bir miktar artmakta ancak dünyadaki genel artışın çok altında kalmaktadır. Nüfus artışı göz önüne alındığında kişi başına tarımsal üretimde düşüş vardır. Bugünkü krizin odağındaki Somali'de ise 1980lere kadar bir miktar artan verim bundan sonra mutlak olarak da düşmüştür, 2009 da dünya ortalamasının ancak %10'u dolaylarındadır.

Afrika'nın gıda sorunları sömürgecilik döneminin izlerini de taşır. Merkez ülkelerin ihtiyaçlarını karşılamak için ihracata yönelik tarıma, kahve, kakao, pamuk ve palmye yağına ağırlık verilmiştir. Bağımsızlık sonrasında da Afrika, Asya'dakine benzer bir "yeşil devrim" yaşamamıştır. Afrika pazarı tohum ve tarımsal girdi üreticilerine Asya'nıniki kadar çekici gelmemiştir. Afrika'da modern tarım için çok

⁵ Türkiye için bu oran %78dir. <http://www.fao.org/corp/statistics/en/> adresinden ulaşılan FAO verilerinden elde edilmiştir.

Afrika'nın gıda sorunları sömürgecilik döneminin izlerini taşır. Merkez ülkelerin ihtiyaçlarını karşılamak için ihracata yönelik tarıma, kahve, kakao, pamuk ve palmiye yağına ağırlık verilmiştir. Bağımsızlık sonrasında da Afrika, Asya'dakine benzer bir “yeşil devrim” yaşamamıştır. Afrika pazarı tohum ve tarımsal girdi üreticilerine Asya'ninki kadar çekici gelmemiştir.

önemli olan sulama altyapısı çok zayıftır⁶. Son yıllarda Afrika'nın yerel gıda ürünlerini geliştirmeye ve yüksek verimli tohumları Afrika'ya adapte etmeye yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Genetiği değiştirilmiş tohumların kullanılmasını destekleyen kurumlar ve şirketler bu faaliyetlerde önemli yer almaktadır. Genetiği değiştirilmiş organizmaların açıklıkla mücadelede kilit nitelikte bulunduğu, vitamin gibi besin maddelerinin bitkilere eklenerek beslenme açığı olan kişilere kolayca verileceği söylenmektedir.

Gıda güvenliği⁷ açısından, üretim kadar üretilen gıda maddelerinin saklanması, işlenmesi ve tüketicilere ulaştırılması da önemlidir.

Bütün bunlar yatırım gerektiren işlemlerdir.

Afrika ülkeleri gibi gelir düzeyi ve tasarrufları düşük, tarımsal işletmelerin de çok ufak olduğu ülkelerde yatırımlar ya devlete ya da dış kaynaklara bağlı kalmaktadır. Oysa Dünya Bankası ve IMF öncülüğündeki yapısal uyum programları uyarınca 1980ler ve 1990larda Afrika'da devletler tarımdan da ellerini çekmişler, gerek yatırımlar gerekse tarımsal hizmetler ve eğitim programları çok azalmıştır. 1980 ve 1990larda çiftçilerin eğitimi de özel sektöre bırakılmıştı. Örneğin girdi ve tarım ilaçlarının kullanımında çiftçileri girdi satanlar eğitiyordu. Bunun tarafsızca ve öncelikle çiftçilerin çıkarı gözetilerek yapıldığına şüphe düşürecek örnek çoktur.

Son yıllarda Afrika hükümetleri tarıma daha fazla yatırım yapma taahhüdünde bulunmaktadır. Dünya

Bankası ve Afrika'ya yardım veren ülkeler de tarımın önemini kavramış görünmektedirler. Ayrıca bazı yabancı ülkeler Afrika'da büyük tarım alanları satın almaktadırlar. Bu ilgi, Afrika'da tarım kesiminde ciddi bir potansiyelin varlığını işaret eder. Ancak bu Afrika tarımına yatırım olarak tanımlanamaz. Bu alanları ele geçirenler yerel ihtiyaçları değil kendi ihtiyaçlarını karşılama eğilimindedir.

Somali ve Sahra Çölü'nün kıyısında kalan bölgelerde hayvancılık çok önemlidir. Sürüler otlakları ve su kaynaklarını dolaşarak beslenirler. Kuraklık hayvancılığı da fazlasıyla etkilemektedir. Hem otlak ve su bulunmadığından hayvanlar telef olmakta, hem de hayvanlar ölmeden önce yok pahasına elden çıkarılması et ve hayvan fiyatlarının, dolayısıyla gelirlerin daha da düşmesine neden olmaktadır. Hem insan gıdası hem hayvan yemi fiyatları çok yüksektir. Panik satışlarını önleyecek bir kredi mekanizması ve kaynağı olmadığı gibi hayvanlara vermek için yem de çok zor bulunmaktadır.

Son yıllarda Afrika hükümetleri tarıma daha fazla yatırım yapma taahhüdünde bulunmaktadır. Dünya Bankası ve Afrika'ya yardım veren ülkeler de tarımın önemini kavramış görünmektedirler. Ayrıca bazı yabancı ülkeler Afrika'da büyük tarım alanları satın almaktadırlar. Ancak bu alanları ele geçirenler yerel ihtiyaçları değil kendi ihtiyaçlarını karşılama eğilimindedir.

Gıda ve tarım politikaları

Açlık sadece bir arz sorunu değil aynı zamanda gıda maddelerine erişim, onları elde edebilme sorunudur. Belirleyici etkenler de gelir düzeyi ile gıda fiyatlarıdır. Somali merkezli son kriz küresel düzeyde gıda fiyatlarının çok yükseldiği bir döneme rastlamıştır. Yerel piyasalarda tahıl fiyatları uluslararası piyasaların etkisiyle de yükselmiştir. Özellikle kentsel yörelerde gıda maddelerinin satın alındığı ve fiyat artışlarının çok sayıda insanı fakirlik sınırının altına ittiği unutulmamalıdır.

Her yerde olduğu gibi Afrika'da da hükümetler kırsal ve kentsel nüfus arasında bazı tercihler yapmak zorundadırlar. Genellikle kentsel nüfusa ucuz gıda sağlamak gerekir, ama kırsal nüfusun da istihdam ve geliri büyük ölçüde tarıma bağlıdır ve ürünlerini yüksek fiyata satmak ister. Afrika'da genellikle kentlere ucuz gıda temini tercih edilmiştir. Kırsal yörelerde de özellikle fakir kesimlerin gıdasını satın aldığı göz önünde tutulduğunda bu bir sosyal tercih olarak makul görünebilir. Ucuz gıda hem kitleleri memnun etmekte hem de işgücü maliyetlerini düşük tutmaya yardım etmektedir.

Gelişmiş ülkelerde uygulanan çok yüksek tarım desteği yakın zamana kadar fiyatları düşük tutmuş ama Afrikalı çiftçi için rekabeti imkânsız kılmıştır. Bazı tarımsal ürün işleme tesisleri kapanmışlardır. Afrika ülkelerinin kendi çiftçilerine sübvansiyon yapacak mali olanakları yoktur.

Gelişmiş ülkelerde uygulanan çok yüksek tarım desteği yakın zamana kadar fiyatları düşük tutmuş ama Afrikalı çiftçi için rekabeti imkansız kılmıştır. Bazı tarımsal ürün işleme tesisleri kapanmışlardır. Mesela salça fabrikaları, ithalatın serbestleşmesiyle piyasaya giren ve Avrupa Birliği tarafından destekli mallarla rekabet edememişlerdir. Afrika ülkelerinin kendi çiftçilerine sübvansiyon yapacak mali olanakları yoktur.

Bu politikalar kısa dönemde gıda fiyatlarını düşük tutmuş ama en önemli istihdam ve üretim alanını da köreltmıştır. Her ne kadar Afrika ülkelerinin birçoğu En Az Gelişmiş Ülke (EAGÜ) olmaları sıfatıyla birçok pazara ayrıcalıklı giriş imkanına sahipse de rekabet gücünden yoksundur. Gıda ithalatı için yeterli döviz bulmak da zordur. Bu zorluk özellikle gıda fiyatlarının yükseldiği dönemlerde artmaktadır. Gıda yardımları da fiyatlar yükseldikçe azalmaktadır zira bu yardımı sağlayan ülkeler kendi ihtiyaçlarına öncelik vermektedir.

Afrika'da üretimin büyük bir bölümünü gerçekleştiren küçük üreticiler resmi kanallardan kredi alabilmek açısından

çok zorluk çekmektedirler. Bunun nedeni birçok yerde toprak için kişisel mülkiyet kavramının ve kayıtlarının bulunmamasıdır. Özellikle de kadın çiftçilerin mülkiyet hakları çok problemlidir. Kredi sadece üretim için değil, fiyat dalgalanmalarına karşı direnebilmek için de gereklidir.

Döviz ihtiyacını karşılamak için ihracata yönelik tarım önemlidir. Dünya piyasalarına girmek için üretimi arttırmak kaliteyi iyileştirmek ve işleme faaliyetlerini geliştirmek gereklidir. Bu alanda da küresel tedarik zincirlerine katılabilmek Afrika ülkeleri için bir çıkış yolu olarak görülmektedir. En başta Kenya olmak üzere çeşitli Afrika ülkeleri, çiçek ve sebze gibi yüksek değerli tarımsal ürünler ihracatında büyük başarı sağlamışlardır. Bu başarıda uluslararası şirketlerle, süpermarket zincirleriyle olan ilişkileri ve kaliteye verilen önem büyük rol oynamıştır.

Son olarak ülke içi, özellikle de kırsal alanlardaki güvenliğin önemi yadsınamaz. Somali örneğinde daha iklim koşullarından doğan problemler ortaya çıkmadan, kırsal nüfusun önemli bir kısmı güvenlik kaygıları ve can korkusuyla ülkeden kaçmış, Kenya'daki mülteci kamplarında yaşamaya başlamışlardı.

Uluslararası fiyatlar

Dünya genelinde gıda fiyatları geçen Ağustos'taki düzeylerinin %26 üzerinde seyretmektedir. Tahıl fiyatlarında bir yıllık artış % 36'ya ulaşmıştır⁸. Ancak Somali gibi kriz yaşayan ülkelerdeki artış çok daha yüksek olmuş, %300'lere varmıştır. Gıda fiyatlarında %10'luk bir artışın 10 milyon kişiyi daha fakirlik sınırının altına iteceği hesaplanmıştır. Herkese aynı gıda yardımı ulaştırılamayacağı için halka nakit transferi yapılması da gerekmektedir. Somali'deki politik durum göz önüne alındığında, El Şebab militanlarının Mogadişu'dan çıkmış olmaları ve yardımın gelmesini engellemeleri olumlu karşılanırsa bile, onların ayrılmasıyla bir güvenlik sorunu doğmuş, gıda yardımlarının şehir içinde de gereken yerlere ulaştırılamadığı haberleri yayılmıştır.

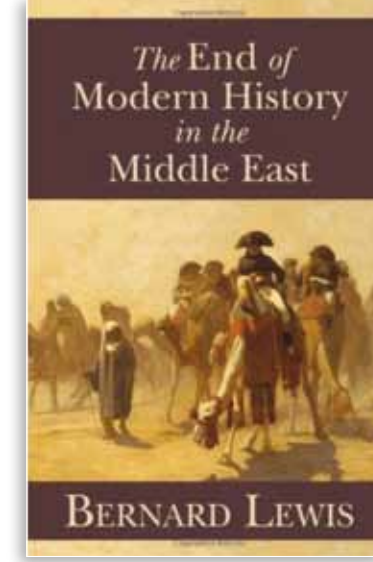
Uluslararası piyasalarda tarım ürünü fiyatlarının artmasında ve gıda sorunlarının derinleşmesinde gelişmiş ülkelerin sorumluluğu belli başlı birkaç nedene

⁶ Asya'da tarım alanlarının %37'si, Afrika'da ise %1'i sulanmaktadır.

⁷ “Gıda güvenliği” food security karşılığı olarak kullanılmaktadır. Food safety ile karıştırılmaması için “beslenme güvenliği” daha doğru olabilir.

DÖNÜM NOKTAŞINDAKİ ORTA DOĞU

Cemal Yardımcı

The End of Modern History in the Middle East (Orta Doğuda Modern Tarihin Sonu), Bernard Lewis, Hoover Institution Press, 2011.

edilen bu kavramı ilk dillendiren, yükselen Arap öfkesini ve Bin Ladin'i 1998'de teşhis eden bir araştırmacının, -politika tavsiyeleri beğenilsin, beğenilmesin- herkes tarafından izlenmesi gerekir.

Bernard Lewis'in son kitabı The End of Modern History in the Middle East (Orta Doğuda Modern Tarihin Sonu) tarihçinin son yıllarda kaleme aldığı ve kitap için gözden geçirdiği dört yazıyı içeriyor.

Kitabın adıyla aynı başlığı taşıyan ilk bölüm, Orta Doğu tarihinin dönüm noktalarını ve bugünün sorunlarını birbirine bağlama denemesi olarak görülebilir. Lewis, sembolik olarak Napoleon'un Mısır seferiyle başlattığı modern çağın, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ertesinde, emperyal güçlerin Orta Doğu

sahnesinden çekilmeye başlamasıyla sona erdiği görüşünde. Elbette bölge dışı güçlerin stratejik ve ekonomik çıkarları olduğunu, dönem dönem bölgeye müdahale etmeyi sürdürdüklerini ve sürdüreceklerini, hatta gelişmeleri etkileyeceğini teslim ediyor. Ama oynayacakları rolün artık egemenlik kurma ve karar verme niteliği taşımayacağını düşünüyor.

Lewis'e göre "200 yıldan beri ilk defa bölgedeki iktidarlar ve bir dereceye kadar bölgedeki halklar kendi işlerine dair nihai sorumluluğu üstlenmek, kendi hatalarıyla yüzleşmek ve sonuçlarını kabul etmek durumunda." Bu çıkış noktasından hareketle Lewis bölgedeki temel dinamikleri ele alıyor. "İnanç ve özgürlük" başlığı altında Arap Baharı ile bir kısmı devrilen bir kısmının da koltuğu sallanmaya başlayan diktatörlüklerin karşısındaki iki muhalefet çizgisinin, köktendincilik ve liberal demokrasinin güçlü ve zayıf yanlarını karşılaştırıyor. "Savaş ve barış" başlığında Filistin meselesini, "Merkez ve çevre" başlığında ise Orta Doğu ülkelerinin iç etnik ve mezhepsel gerilimlerini masaya yatırıyor. "Petrol ve su" başlığı ile bölge

dayanmaktadır. Son yıllarda Çin gibi bazı ülkelerde tüketim kalıplarının tarımsal ürünlerden hayvansal gıdaya yönelmesiyle tahılların ve soyanın yem olarak kullanımı çok artmıştır. Ayrıca tarım ürünlerinden yapılan yakıtlara verilen destek tarım alanlarının gıda üretiminden yakıt üretimine yönelmesine yol açmıştır. Bir diğer neden, mali piyasalarda kazanç olanaklarının kısıtlanmasıyla tarım ürünleri alanına yayılan spekülasyon fonlarıdır. Gerçi mal fiyatlarının sonunda temel iktisadi verilerle belirlendiği öne sürülse de spekülasyonun fiyatları yükseltme yönündeki dolaylı etkileri saptanabilmektedir.

Gıda sorunlarının derinleşmesinde gelişmiş ülkelerin sorumluluğu belli başlı birkaç nedene dayanmaktadır. Bazı ülkelerde tüketim kalıplarının tarımsal ürünlerden hayvansal gıdaya yönelmesiyle tahılların ve soyanın yem olarak kullanımı çok artmıştır. Verilen desteklerle tarım alanlarının gıda üretiminden yakıt üretimine yönelmesine yol açılmıştır. Bir diğer neden tarım ürünleri alanına yayılan spekülasyon fonlarıdır.

Uluslararası yardım

Uluslararası topluluğun Afrika tarımı üzerindeki en önemli etkisi belki de yaptıkları değil yapmadıklarıdır. Dünya Bankası ve gelişmiş ülke yardım programları 1960 ve 1970'lerde Asya'da "yeşil devrim" projelerine büyük katkı sağladılar⁹. Ancak bundan sonra tarım kesimi ve verimliliğin artması uluslararası yardım programlarındaki önemini kaybetti. Yardım, yapısal değişim ve yönetim ekseninde odaklandı. Tüm problemlerin piyasa düzeninde ve fiyatlar aracılığı ile halledileceği görüşü hakim oldu. Tarıma verilen yardımlar azalırken, buna en fazla

9 Hindistan ve bugünkü Bangladeş'te kuraklıktan 1940'LI YILLARDA yaklaşık 4,5 milyon, 1965 de ise 1,5 milyon insan ölmüştü. O sıralarda Afrika'da böyle felaketler görülmemekteydi. 1965'deki kuraklık Hindistan için bu tür son felaket olmuştur. Ancak bu tarihten sonra Afrika'da felaketler başlamış, 1973 ve 1982-85 arasında Etiyopya ve Sudan'da kuraklık ve açlık dolayısıyla ölümler yarım milyonu geçmiştir.

ihtiyacı olan Afrika'nın payı çok düşük kaldı. Dünya Bankası'nın 1998-2008 arasında tarım kesimine yaptığı toplam 24 milyar dolarlık yardım içinde Afrika'ya giden miktar 4 milyar dolar oldu. Son yıllarda bunun artacağı taahhüt edilmektedir.

Bir önemli taahhüt de G-8 ülkelerinden gelmiştir. Defalarca Afrika'ya özel önem vereceklerini söyleyen bu ülkeler 2009 yılında Türkiye'nin de katıldığı L'Aquila toplantısında gıda güvenliği için, 3 yıl içinde 20 milyar dolarlık aktaracaklarını söylemişlerdi. Gerçekleşen miktarlar ise bunu çok altında kalmaktadır¹⁰.

Son yıllarda Oxfam, Action Aid gibi sivil toplum kuruluşları (STK) ve Bill and Melinda Gates Foundation gibi vakıflar tarım alanında kalkınma yardımı sağlamak bakımından çok önem kazanmış, devletlerin boş bıraktığı alanı bir dereceye kadar doldurmuşlardır. Nestlé, Unilever gibi küresel gıda şirketleri de bir yandan kendi tedarik zincirlerini sağlamlaştırmak, bir yandan da sosyal sorumluluklarını göstermek için çiftçilere eğitim sağlamaktadırlar.

2011 yılı Mayıs ayında İstanbul'da toplanan BM IV. En Az Gelişmiş Ülkeler (EAGÜ) toplantısında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından açıklanan programda¹¹, Türkiye'nin çoğunluğu Afrika'da bulunan EAGÜ'lere yönelik bir uluslararası tarım merkezi kuracağı açıklanmıştır. Aynı programda, EAGÜ'lerde yatırım yapacak özel sektör için ciddi destek vaat edilmiştir. Afrika'da tarımsal üretim, tarım ürünleri işlemesi ve ticareti ile ilgilenip yatırım yapacak özel sektör Afrika'nın gelişimine önemli katkı yapabilecek ve kazanç sağlayabilecektir.

Sonuç

Afrika için açlık bir yazgı değildir. Tarımı geliştirmenin ve krizleri önlemenin yolu bellidir. Son yıllarda her cenahtan Afrika tarımını iyileştirmek için yardım yapma taahhütleri gelmektedir. Eğer bunlar gerçekleşir, Afrika ülkeleri de kendi güvenlik sorunlarını halledip yatırıma elverişli bir ortam yaratabilirlerse tarımsal gelişme ve açlık sorunu halledilir. Ancak bunu söylemek kolay, gerçekleştirmek zor görünmektedir.

10 http://www.g8italia2009.it/static/G8_Allegato/LAquila_Joint_State-ment_on_Global_Food_Security%5B1%5D,0.pdf ve <http://www.g8.utoronto.ca/evaluations/2010compliance-interim/05-10-interim-afsi.pdf>.

11 http://ldc4istanbul.org/uploads/special_supplement120511.pdf

"Orta Doğuda Modern Tarihin Sonu", geçmişi ve bugünüyle bölgenin bütünü en iyi bilen birkaç kişiden biri tarafından çizilmiş bir Orta Doğu resmi

“200 yıldan beri ilk defa bölgedeki iktidarlar nihai sorumluluğu üstlenmek, hatalarıyla yüzleşmek ve sonuçları kabul etmek durumunda.”

ülkelerinin uzun vadeli ekonomik imkân ve sorunlarını bu iki stratejik kaynağı merkeze alarak tartışıyor. Modernleşme sorunlarına ayırdığı “geçmiş ve gelecek” bölümünde ise bölgede bu sürecin öncülüğünü yapabilecek üç gücü İsrail, Türkiye ve kadınlar olarak saptıyor ve bu üç güç arasında en önemli bulduğu kadınların toplumsal hayata katılımını inceliyor. ABD, Avrupa, Rusya, Çin ve Hindistan’ın bölgedeki konumlarının bugününe ve geleceğine ilişkin görüşlerini “İmparatorluğa dönüş” başlıklı bölümde topluyor. Nihayet “Muhteşem devre geri dönüş” başlıklı son bölümde, Orta Doğu ülkelerinin önündeki seçeneklerin iki uç noktasını sergiliyor: “...ya barış ve özgürlük doğrultusunda işbirliği ve ilerleme, aydınlanma ve refah; ya da yoksulluk ve cehaletin, diktatörlük ve anarşinin, nefret ve kendine acımanın kısır döngüsü.”

Lewis’in kitapta yer alan ikinci makalesi Orta Doğu’da propagandayı konu alıyor. Propaganda ve modern Arapçadaki karşılığı olan di’âya kelimelerinin etimolojisinden, çağrışımlarından yola çıkıyor Lewis ve propaganda araçlarının bu coğrafyadaki geçmişi ve bugünü üzerine kapsamlı bir döküm çıkarıyor. Söylentilerden yazılı propagandaya, yazılı, sesli ve görsel medyaya, edebiyat, tiyatro ve sinemaya, bilişim çağının yeni olanaklarından propaganda amaçlı terörizme kadar bütün alanı, Emevilerden Osmanlılara, İran devriminden Arap Baharına gidip gelerek ele alıyor. Ortaya koyduğu tablo, bugünün gelişmelerini anlamlandırmak açısından “bilgi teknolojisi sayesinde gerçekleşen Arap Baharı” basitliğine kıyasla çok daha zengin bir arka plan sunuyor.

Lewis’in kitabının üçüncü bölümü İran’a ayrılmış. Burada Lewis İran’ın Batı için oluşturduğu tehdidin boyutlarını ve askeri olmayan yollardan bu tehdidin ortadan kaldırılması imkânlarını sorguluyor. Lewis’in değerlendirmesi, hem bu imkânların, hem de askeri bir çatışma ihtimalini içinde barındıran tehdidin sanılandan daha büyük olduğu doğrultusunda.

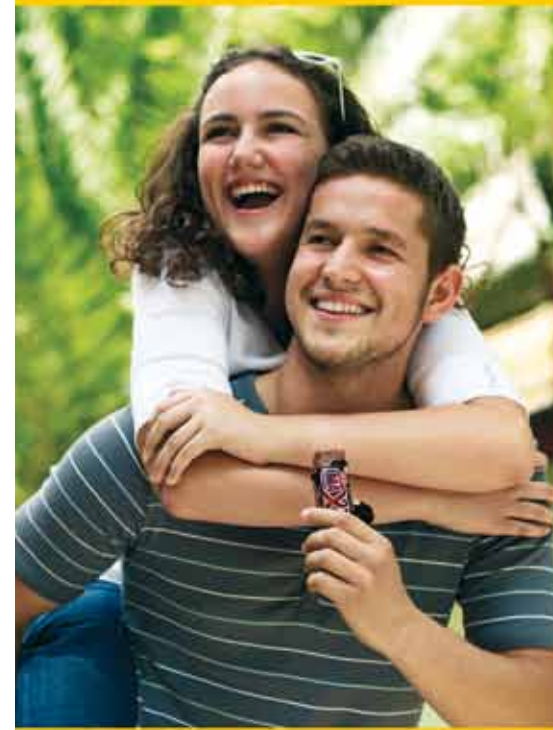
Kitabın son bölümü, antisemitizm üzerine. Lewis, tarihsel olarak önce dinsel, daha sonra ırksal bir nitelik taşımış olan antisemitizmin politik-ideolojik bir karakter kazanmış olduğu görüşünde. Bununla Yahudi toplumunun ya da İsrail’in politik olarak eleştirilemeyeceğini kast etmiyor kuşkusuz. Hatta daha ileri giderek, tarih boyunca bütün toplumlarda görülen yabancı düşmanlığının bir çeşidi olarak Yahudilerden nefret etmenin antisemitizm ile aynı şey olmadığını da söylüyor. Lewis’e göre antisemitizmin ayırt edici iki özelliği, Yahudileri farklı bir standartla değerlendirmek ve Yahudilere evrensel bir kötülük atfetmek. Önyargılar, hatta dönem dönem düşmanlıklar mevcut olsa da, bu nitelikleriyle antisemitizmin tarihsel olarak Müslüman coğrafyada bulunmadığını kaydediyor Lewis. Ancak Baas partisinin kurucu fikriyatındaki Nazi etkisi ve Arap-İsrail savaşlarındaki bozgunların yarattığı aşağılanma duygusu yüzünden bölgede antisemitizmin ortaya çıktığını yayıldığını belirtiyor.

The End of Modern History in the Middle East, Lewis’in önceki eserlerinden Modern Türkiye’nin Doğuşu ya da Tarihte Araplar gibi kapsayıcı bir basyapıt, ya da Hata Neredeydi? gibi politik iklimi doğrudan etkileyecek bir kitap değil belki. Ama her halükarda, geçmişi ve bugünüyle bölgenin bütününe en iyi bilen birkaç kişiden biri tarafından çizilmiş bir Orta Doğu resmi olarak okunmayı hak ediyor.

“İki seçenek: Ya barış ve özgürlük doğrultusunda işbirliği, ilerleme ve refah; ya da yoksulluk ve cehaletin, diktatörlük ve anarşinin kısır döngüsü.”

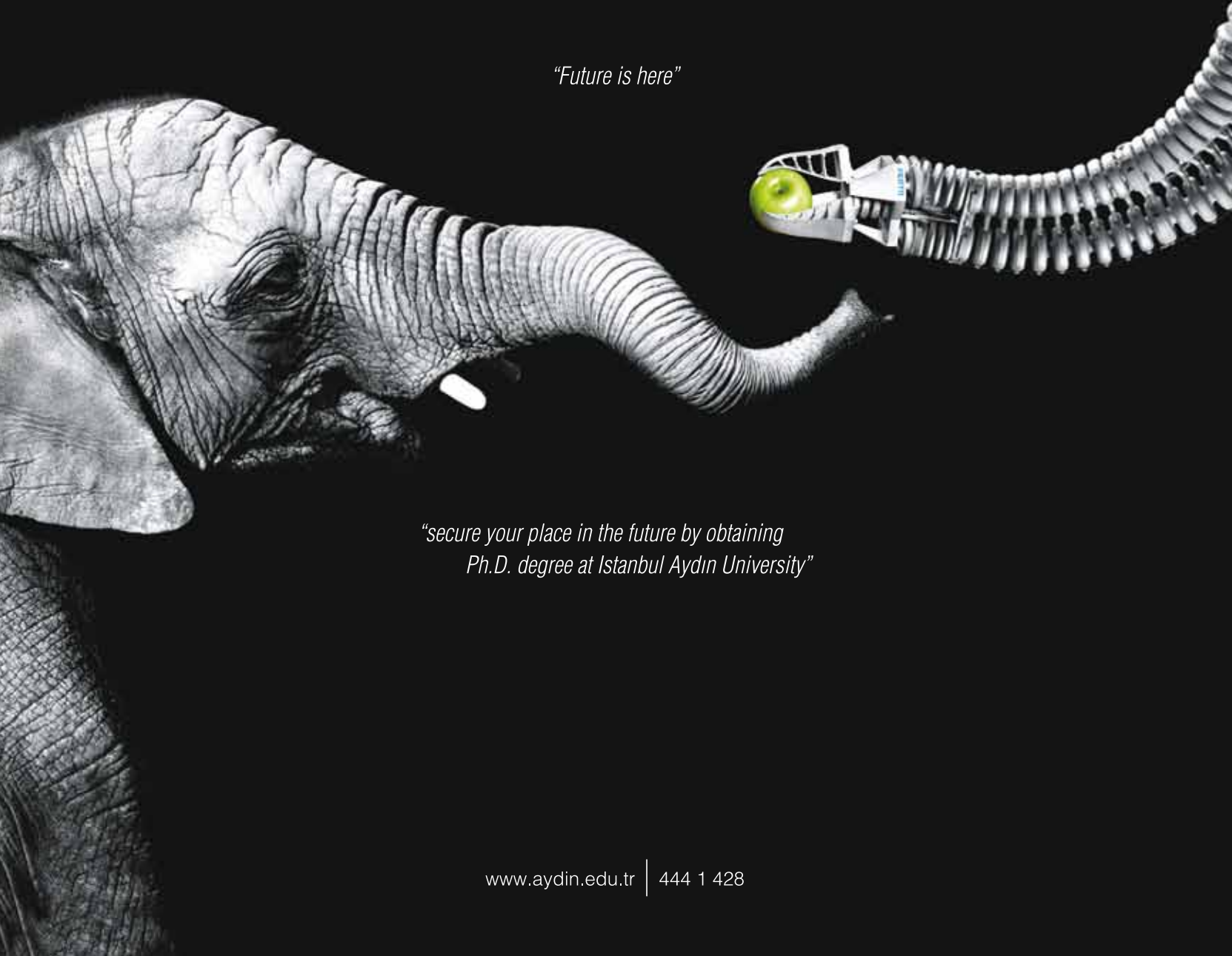

Bernard Lewis, Orta Doğu araştırmaları alanının duayeni. 60 yıldan beri sürdürdüğü akademik çalışmaları Batı dünyasında onu Orta Doğu ve İslam tarihi araştırmacılarının en önde gelen birkaç ismi arasına soktu. Kitapları genel okur kitlesinden de büyük ilgi gördü ve Batı dünyasında bölgeye ilişkin algının şekillenmesine kayda değer bir katkı yaptı.

"Future is here"

*"secure your place in the future by obtaining
Ph.D. degree at Istanbul Aydın University"*